

—Людзьмі звацца!

Янка Купала

ГАЗЕТА ТВОРЧАЙ ІНТЭЛІГЕНЦЫІ БЕЛАРУСІ

ПЯТНІЦА

31

ЛІПЕНЯ
1992 г.
№ 31 (3649)

ВЫХОДЗІЦЬ
з 1932 г.

КОШТ — 50 кап.
(Па падпісцы —
10 кап.)

ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА

МОСТ УЗДОУЖ РАКІ?

Міхась ПЯНКРАТ: «Пакрыўджаны і абрабаваны беларускі народ яшчэ не згубіў апошнюю надзею на лепшае. Але трэба памятаць, што ў некаторых кутках былога СССР ціхая перабудова паступова перарасла ў барыкадную вайну. Не прывядзі Бог, каб і наш малады бел-чырвона-белы сцяг зноў стаў чырвоным ад крыві...»

СТАРОНКІ 2—3, 14—15

«БАСОВІШЧА-92»

Фотарэпартаж са свята маладой беларускай музыкі на Беласточчыне.

СТАРОНКА 4

СУВЕРЭНІТЭТ. КУЛЬТУРА. САМАСВЯДОМАСЦЬ.

Мікола КРУКОЎСКИ: «У аснове дзяржаўнага суверэнiтэту мусiць ляжаць развiтая нацыянальная самасвядомасць. Толькi пры гэтай умове суверэнiтэт становiцца паўнацэнным, перастае быць фармальна юрыдычнай, папяровай дэкларацыяй».

СТАРОНКІ 5, 12

ЛІЁНСКІ ТЫДЗЕНЬ

Працяг нататак Сяргея ЗАКОННІКАВА пра паездку ў Францыю.

СТАРОНКІ 8—11

«ДЛЯ ЗАРОБКУ НІКОЛІ НЕ ПІСАЎ...»

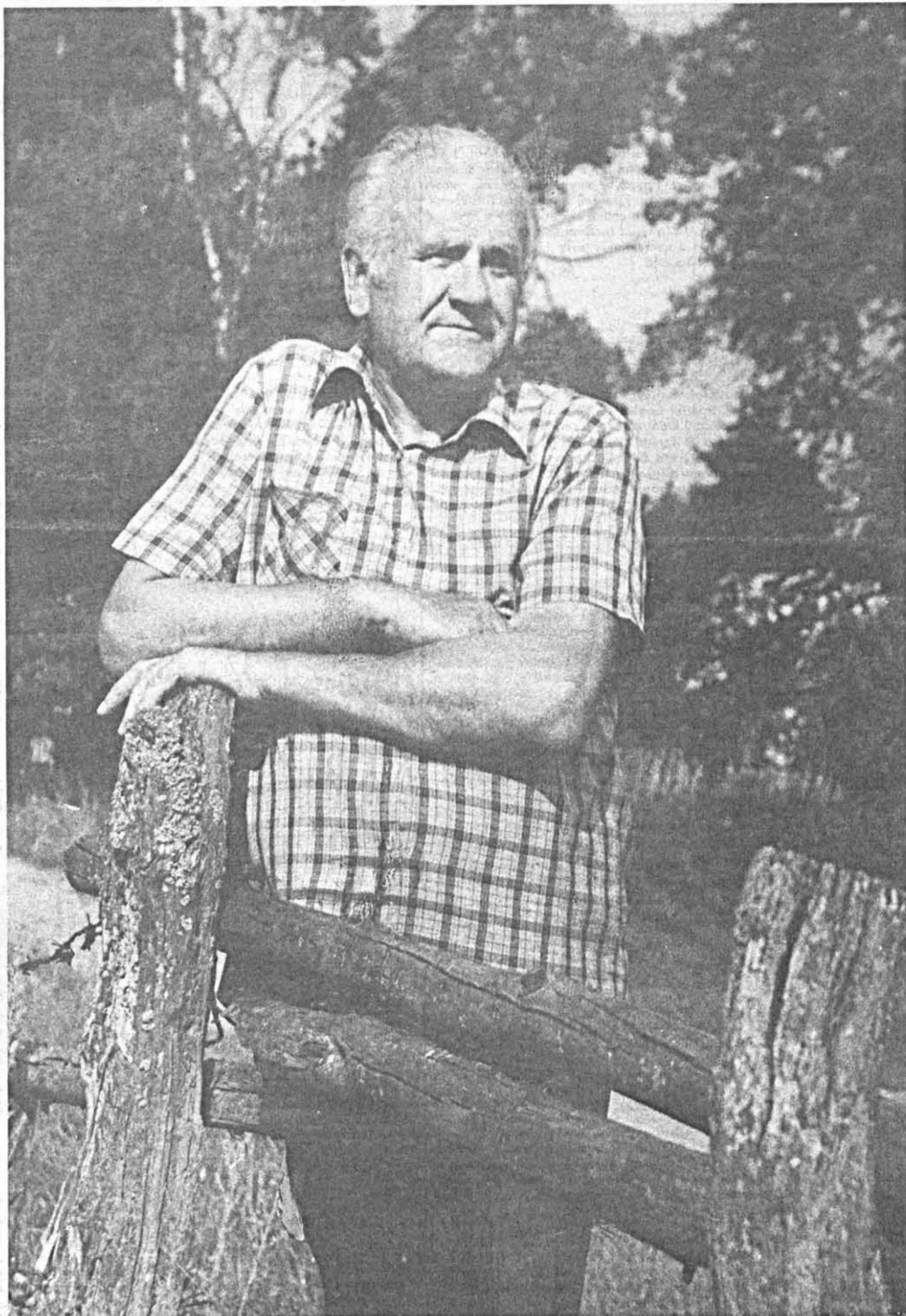
Інтэрв'ю Леаніда ПРАНЧАКА з дзеячам беларускай эміграцыі, пісьменнікам Кастусём АКУЛАМ.

СТАРОНКІ 14—15

ПУЦЬВІНЫ АДРАДЖЭННЯ

Са спадчыны пісьменніка і педагога Кандрата ЛЕЙКІ.

СТАРОНКА 16

Янка Брыль...

Ужо шмат гадоў гэтае імя — у шэрагу самых слыханых імёнаў зямлі беларускай. Выкшталцоны майстар слова, сумленнейшы руплівец на ніве нашага прыгожага пісьменства. Вялікі патрыёт і грамадзянін, высакародны, інтэлігентны, прыгожы — у самым шырокім значэнні гэтага слова — чалавек. Народны пісьменнік найперш па сутнасці, духу і змесце сваёй творчасці. Уся яна — ад бліскучых апавяданняў, выдатных аповесцей, удумлівых эсэ і нарысаў да адмысловага рамана і дзівосна шчодрых на хваляючыя да-

рункі розуму і душы мініячур — сцярджае багацце і хараство роднай зямлі і роднага народа, абараняе іх гісторыю, традыцыі і звычаі, служыць дабру і справядлівасці. І за ўсё гэта — вялікая людская пашана і любоў да яго, шырокае прызнанне здзейсненага ім.

4 жніўня Янку Брылю — 75. «ЛіМ» шчыра віншуе паважнага Івана Антонавіча з юбілеем і зычыць яму спаткаць яшчэ многа-многа сонечных, умалотных жніўняў.

Матэрыялы пра юбіляра — на стар. 6—7.

Фота Ул. КРУКА.

Кола Дзён

Доўгачаканы дождж на пачатку гэтага тыдня прынёс жыццям Беларусі хоць нейкую палёжку. Але засуха нарабіла ўжо спраў. Упершыню за сто з гакаў спынілася суднаходства на Нёмане. Кіраўніцтва рэспублікі вымушана было звярнуцца са зваротам да грамадзян — дапамагачь пажарным у барацьбе з вогненнай стыхіяй.

Як паведамляюць сіноптыкі, незвычайна цёплым і сухім выдалася лета ва ўсёй Еўропе. Нічога супраць такога надвор'я не маюць, бадай што, у Барселоне — сталіцы XXV летніх Алімпійскіх гульняў. За ўрачыстым адкрыццём Алімпіяды назіралі мільярды людзей на планеце. Падчас парадку ўдзельнікаў беларускія спартсмены ўпершыню ішлі пад нацыянальным сцягам, як і прадстаўнікі іншых незалежных дзяржаў. Праўда, наўрад ці з трыбуны, або праз экран тэлевізара можна было недасведчанаму чалавеку даумецца — хто ёсць хто ў калоне спартсменаў, сабраных пад невыразнай назвай Аб'яднаная каманда. У гэтым бачыцца нешта сімвалічнае, адпаведнае нашаму парадаксальнаму, няпэўнаму часу...

23
ЛІПЕНЯ

Міністры замежных спраў Рэспублікі Славакія Дз. Рупел і Рэспублікі Беларусь П. Краўчанка падпісалі ў Мінску пагадненне аб устанавленні дыпламатычных адносін паміж дзвюма дзяржавамі.

24
ЛІПЕНЯ

Першая замежная інспекцыя па Дагаворы аб звычайных узброеных сілах у Еўропе працавала на Беларусі. Група, у якую ўваходзілі эксперты з Нідэрландаў, а таксама Бельгіі і Люксембурга, правяла інспекцыю аб'ектаў у Брэсцкай вобласці. Кіраўнік інспекцыйнай групы падпалкоўнік Г. Хорст заявіў, што інспекцыя прайшла здавальняюча.

25
ЛІПЕНЯ

У іспанскім горадзе Барселоне прайшло ўрачыстае адкрыццё XXV летніх Алімпійскіх гульняў сучаснасці.

У Салігорску пачаўся кангрэс з удзелам Канфедэрацыі працы Беларусі, Незалежнага прафсаюза гарнякоў Салігорска, Свабоднага прафсаюза Беларусі і прафсаюза авіядыспетчараў. Па выніках кангрэса быў прыняты мемарандум, у якім адзначаецца неабходнасць аб'яднання дзеянняў у абарону правоў працоўных рэспублікі.

26
ЛІПЕНЯ

Лідэр Беларускага народнага фронту З. Пазняк выступіў па Беларускай тэлебачанні перад выбаршчыкамі ў сувязі з набліжэннем Дня незалежнасці Рэспублікі Беларусь.

Залаты алімпійскі медаль першым з беларускіх спартсменаў заваяваў студэнт з Гародні К. Лукашык. Ён стаў пераможцам у стрэльбе з адвольнага пісталета.

27
ЛІПЕНЯ

Кіраўнікі дзяржавы і ўрада Рэспублікі Беларусь, іншыя афіцыйныя асобы прынялі ўдзел ва ўрачыстасцях з выпадку Дня незалежнасці. Віншавальныя тэлеграмы ў сувязі з нацыянальным святам прыслалі Дж. Буш, Б. Ельцын, Л. Краўчук... Ва ўрачыстых цырымоніях брала ўдзел духавенства.

У Мінску, іншых гарадах Беларусі прайшлі таксама шэсці і мітынгі, арганізаваныя рознымі палітычнымі рухамі і партыямі, якія выступаюць у падтрымку і развіццё незалежнасці рэспублікі.

У аэрапорце «Мінск-1» прыземліўся верталёт з Рэспублікі Польшча. Сам па сабе гэты факт, канечне, не быў бы сенсацияй, калі б не тое, што пілот і пасажыры верталёта (польскія камерсанты) нікога не папярэдзілі пра свой нелегальны візіт. Здаецца, на сумленні проціпаветранай абароны Беларусі, ды й іншых службаў будзе цяпер свой «Руст». Вядзецца следства.

28
ЛІПЕНЯ

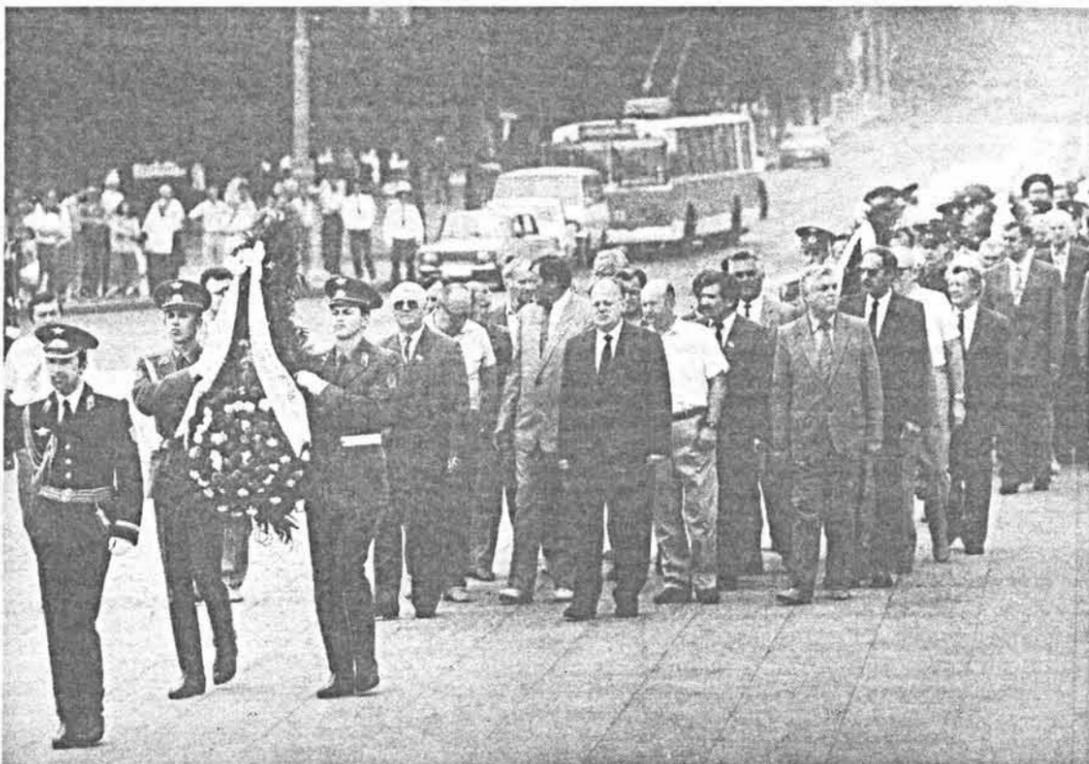
У Маскве пачалася нарада кіраўнікоў тэлерадыёарганізацый краін СНД. Яе ўдзельнікі спрабуюць вырашыць пытанне аб статусе кампаніі «Астанкіна».

29
ЛІПЕНЯ

Эксперты краін СНД пачалі работу над стварэннем статута Садружнасці Незалежных Дзяржаў. Сустрэча праходзіць у Мінску, у штаб-квартиры Садружнасці.

У нямецкі горад Лангфельд прыбылі на адпачынак дзеці з Беларусі (усяго 60 чалавек), якія хварэлі на рак. Выезд арганізавала рэспубліканскае таварыства «Дзеці ў бяспе» з дапамогай дабрачыннага фонду «Дзецям Чарнобыля».

Свята ў поцемку

Кіраўнікі рэспублікі ўскладаюць вінкі да абеліска на плошчы Перамогі.

У ноч на 27 ліпеня Мінск ахутала імжа. Гэта не быў звычайны летні туман — ад яго патыхала гарам. Нечуваная засуха прывяла да шматлікіх лясных пажараў па ўсёй Беларусі. І хоць дыктары радыё і тэлебачання пачыналі метазводкі звычайна бадзёрым у рэспубліцы захаваецца добрае надвор'е, добраму настрою гэтыя паведамленні зусім не спрыялі.

Самаадчуванне грамадства, зразумела, залежыць не ад стану надвор'я, але ад стану эканомікі, узроўню жыцця.

Дарагоўля, абясцэньванне грошай, пагроза беспрацоўя, наогул няўпэўненасць у заўтрашнім дні — усё гэта не можа не адбівацца на настроі людзей. Таму напярэдадні свята незалежнасці настрой у большасці жыхароў рэспублікі быў не вельмі святочны.

Але свята было. Дзень прыняцця Дэкларацыі аб дзяржаўным суверэнітэце ўпершыню адзначаўся сёлета і як Дзень незалежнасці Рэспублікі Беларусь. Ubачылі мы ў гэты дзень шмат з таго, да чаго ўжо даўно прызвычаліся.

Кіраўнікі рэспублікі ўсклаі вінкі да помнікаў загінуўшым. (Дарэчы, добра, што хоць перад святамі прывялі нарэшце ў парадак мемарыяльныя знакі ў Куропатах). У дзяржфілармоніі адбылося ўрачыстае пасяджэнне. Прайшлі канцэрты, імпрэзы. Многае транслявалася па тэлебачанні. Праўда, з шэсця і мітынг у Мінску, якія наладзіў БНФ, трансляцыя чамусьці не вялася.

Былі і неад'емныя аtryбуты нацыянальнага свята — нацыянальныя сцягі. Можна было б на гэтым і не спыняцца, але...

На праспекце Францішка Скарыны — шэсце БНФ «Адраджэнне».

ЧАС І МЫ

Міхась ПЯНКРАТ

МОСТ УЗДОЎЖ РАКІ?

Трэба прызнацца, што да нядаўняга часу я не дужа павяжаў Бога. Няхай прабачыць мне Усявышні: я не маліўся, не хрысціўся, не наведваў царкву. У мяне была іншая вера. Я верыў у камуністычны рай на зямлі. А выйшла так, што за семдзесят з гакаў гадоў я не толькі не дапаў да таго раю, але не змог нават выкараскацца з зямнога пекла, у якое патрапіў з дня свайго нараджэння, і не ведаю за якія грахі.

Сённяшняе ўтрапэння будні канчаткова вытраслі з мяне камуністычную веру ў светлую будучыню. Такім чынам, мне нічога не заставалася лепшага, як махнуць рукою на сваю сляпую веру ў марксісцкую «святуюню» і паверыць у Бога. І гэта заканамерна, бо чалавек павінен у нешта верыць, інакш ён перастане быць чалавекам. Дык памажы мне, Божа, у гэты шалёны, узбаламучаны час, застацца чалавекам на горкім

раздарожжы майго задарма згарэўшага жыцця. Памажы хоць кароткім вобліскам святла, бо ты мяне і так не пэ-боску пакараў пажыццёвым пеклам...

Пашкадуў мяне, Госпадзі, і зразумей. Закілзаны ідэалагічнымі цуглямі, я ўсё сваё жыццё глядзеў толькі наперад, не маючы ні сілы, ні магчымасці аглянуцца назад: а куды ж нясе мяне нячыстая сіла? Я быў нібыта той бягун на доўгіх ды-

Штандар наш бел-чырвона-белы...

Але ўвечары напярэдадні выхадных у «ЛіМ» патэлефанаваў чытач з Віцебска і з прыкрасцю паведаміў, што ў цэнтры горада вывешаны дзяржаўныя сцягі... БССР. Што гэта? Выпадковасць? Наўрад ці.

Надарылася днямі прачытаць «Віцебскі рабочы» за 21 ліпеня г. г. Абласная незалежная масавая газета (як яна сябе называе) змясціла ў гэтым нумары матэрыялы ў парадку абмеркавання падзеі, якая адбылася ўжо колькі часу назад, — сходу прадстаўнікоў працоўных калектываў горада. Публікуецца тут зварот да народных дэпутатаў Беларусі, прынятыя сходам. Прывяду ўсяго дзве вытрымкі: «Падтрымаць рабочыя г. Мінска, якія заклікалі дэпутатаў Вярхоўнага Савета выступіць ініцыятарамі аднаўлення Саюза Савецкіх Сацыялістычных Рэспублік. Аднавіць дзеянне Канстытуцыі СССР і БССР у нашай рэспубліцы...»; «...Адкрыць рахунак у Віцебскім дзяржаўным банку па збору сродкаў у дапамогу працоўным Левабярэжнага Прыднястроўя, якія вядуць узброеную барацьбу...»

Каментарыі, відаць, не патрэбны. Але варта ўзгадаць адну дэталю — на сходзе тым адным з першых выступіў старшыня Віцебскага гарвыканкама М. Федарчук. Афіцыйны прадстаўнік улады...

Давялося днямі стаць сведкам і такой размовы. Малады хлопец радасна гаворыць сябру: «А я і не ведаў, што ў панядзелак не трэба на працу ісці. Свята, аказваецца, нейкае... Дзень марскога флоту, ці што...» Што хацець ад гэтага хлопца, калі нашы дзяржаўныя мужы дакладна не вызначыліся ў сваіх адносінах да свята 27 ліпеня? У адным з інтэрв'ю напярэдадні старшыня Беларускага парламента фактычна пагадаўся з тым, што дата святкавання магла б, у прынцыпе, быць выбраная й іншая. А лідэр парламенцкай апазіцыі БНФ у сваім выступленні ў нядзелю па Беларускім тэлебачанні прапанаваў разглядаць прыняцце Дэкла-

рацыі аб суверэнітэце як усяго толькі адзін з этапаў на шляху да незалежнасці. Галоўным жа святкам, на яго думку, трэба лічыць 25 сакавіка — дзень абвясчэння БНР.

Напэўна, прыхільнікі розных думак могуць згадацца ў адным — прыняцце Дэкларацыю аб суверэнітэце, ці абвясціць незалежнасць яшчэ не азначае пабудаванне суверэннай незалежнай дзяржавы. Таксама, як аб'явіць нацыянальнае свята яшчэ не азначае, што свята гэтае стала патрэбай душы кожнага грамадзяніна.

Канечне, прыемна ўсведамляць, што ўсяго за год Рэспубліку Беларусь прызналі больш як сто краін свету. Але ці трэба даказваць, што пацуцце годнасці грамадзяніна залежыць не толькі ад міжнароднага аўтарытэту краіны, але не ў меншай ступені ад таго, наколькі грамадзяне гэтай краіны далучаны да стварэння дзяржаўнасці, нацыянальна-культурнага будаўніцтва. А з другога боку — наколькі дзяржава ўлічвае правы і інтарэсы грамадзяніна, дбае пра яго сацыяльную абароненасць ці хаця б элементарны чалавечы ўмовы жыцця. Тут работы, зразумела, не на адзін год...

Увечары 27 ліпеня вуліцы сталіцы Беларусі, як звычайна, патанулі ў паўзмрок. Каляровыя агеньчыкі святочнага фэрверку неяк яшчэ больш падкрэслівалі гушчыню цемры. Недахоп паліва вымусіў эканоміць электраэнергію і ў свята. Праўда, гэта не перашкодзіла гандлю спіртнымі напоямі, якія можна было набыць ледзь не на кожным кроку ў цэнтры горада. Да самага позняга часу тлумна было ля Камяроўскага рынку, дзе заўсёды можна купіць з рук гарэлку ці піва. А ў камерцыйных кіёсках — шампанскае, каньяк. Былі б толькі грошы...

Свята мінула. Пачаліся будні. А якімі мы іх зробім — такімі будуць і нашы святы.

Вітал ТАРАС.
Фота А. ТАЛОЧКІ.
(Белінфарм) і Ул. ПАНАДЦІ.

станцыях. Высалапішы язык, а бег да камуністычнага фінішу, а за мною пільна сачылі мае ідэалагічныя трэнеры і натхніцелі, каб я незарок не збочыў з прызначанай мне дарогі і не скрыўіў партыйную лінію.

Пакуль я выбіваўся з усіх сіл, камуністычныя самадзержцы са сваімі родзічамі і халуямі, шалелі ад блазоты ў шыкоўных маёнтках, пабудаваных на сродкі сваёй рабоў. А я, тым часам, натруджваў і ногі, і сэрца на пакутлівых калдобінах чарговых пяцігодкаў. Адзінаццаць пяцігодковых этапаў гнулі мае плечы. І на ўсіх гэтых этапах мяне суправаджаў прызыўны лозунг: «Дагонім і перагонім перада-

выя капіталістычныя краіны!».

Я прывык да ўсяго гэтага так, як прывыка конь да хамута: цягнуў сваю лямку пакорліва і самааддана.

Даганяў і пераганяў перадавыя капіталістычныя краіны, вядома ж, не адзін я, гаротнік, а ўся паднявольная краіна ад краю і да краю. І чым больш мы намагаліся дагнаць заклітых капіталістаў, тым больш адставалі. Ужо не было моцы нашаму народу не толькі бегчы, але і стаць на нагах. Як гаворыцца, хоць стой, хоць падай. Вялікая дзяржава, «аплот працоўных усёго свету», па камуністычнаму малітоўніку, сама пляснулася на лопаткі. А мы,

ПАЛІТЛІРЫКА

Рыгор БАРАДУЛІН

Дык як?

Спісяжваў нам спіны
Варшаўскі бізун,
Спасажваў з роднае хаты
Маскоўскі бот,
Узважваў наш лямант
Берлінскі штых.
Ды нас ад вятроў затуляў
Лясун,
Дрыжэў на марозе за нас
Чарот.
Мы з тых,
Хто на зорах калыша
Свой род.

Плечы горбілі нам
Абраз хатулі,
Гнеў свой насілі
Мы ў рэзгынах
Ды ў бярэмцах.
Мы жылі, мы былі
Пры паляках, расейцах,
Пры немцах.
Маўчалі ў кулак.

Ды як,
Адвірыўшыся ў завірусе,
Стаць нам
Гаспадарамі свае зямлі,
Беларусамі ў Беларусі!

Ля помніка Леніну

Няма чаго губляць бальшавіку.
Ільч як указальнік жабраку.
Не шлях паказвае да перамогі,
Настойліва працягвае руку —
Гуманітарнай просіць дапамогі.

Крый Бог!

Адраджаецца з попелу
Птушка Фенікс
І слявае,
Як певень на плоце.

РЭПЛІКА

ЯК ДУША ДУШУ ПЕРАМАГЛА

Пра дзве душы, што месцяцца ў адной асобе, добра напісаў Максім Гарэцкі ў сваёй апавесці. А ўспомніла я гэты твор, чытаючы ў «Добрым вечары» нататкі Ларысы Коктыш «Ці варта «ратаваць» Беларусь?» (нумар за 22 ліпеня г. г.). Тут паталагічная раздвоенасць душы паўстала ва ўсёй красе. Адна душа аўтаркі нібыта і не супраць беларушчыны, і цалкам згодна, што «становішча трэба выпраўляць», «рабіць усё магчымае, каб беларусы ўспомнілі мову». А другая душа нязгодна: «Які сэнс патрабаваць ад дарослых — вывучаць мову, і ўсё тут! Гэта ж не проста. Нездарма ўрадам на так званы пераходны перыяд адведзена 10 гадоў — відавочна ж, раней нічога не будзе».

Чакайце, дух перавяду. Дык жа ў напярэднім абзацы гаворылася, што беларусам дастаткова мову ўспомніць! І раптам — трэба вывучаць нанова. Мабыць, у «ДВ» штатных супрацоўнікаў рэдагаваць не прынята. А вось яшчэ адна супярэчнасць, ужо нахот рускай мовы. «Так, яна не родная», — прызнае аўтар, аднак умомат напярэдняе сябе: але і не чужая. Родная. Па аналогіі —

Толькі б не адрадзіўся
Жалезны Фелікс
Ані ў думках,
Ні ў бронзе,
Ні ў плоці!
Толькі б не атрымаць
З таго свету тэлекс:
«Сустракайце Буду жалезна
Фелікс».

Адчыніш сам

Ва ўсіх чарговых чэргах
выстаіш

І сам адчыніш
Сэнсу скрынку:
Рай, абяцаны камуністамі,—
Падземны пераход да рынку.

Трэба мець

Поп-культура
Ці культура поп!
Поп зашмат,
А не відаць культуры.
І стагусе грошай копы коп
Рэкецёрская мускулатура.
Каб Еўропу
Пакарыць з налопу,
Трэба мець ці мускулы,
Ці попу.

Палітычны

бутэрброд

Палітыка —
Гэта такі бутэрброд:
Масла — інтэлігенцыя,
Хлеб — народ.
Па закону падступнасці
Падае бутэрброд
Маслам доле,
І амаль ніколі
Наадварот!

БЕЛАРУСЫ

З ЧЫКАГА—У МЕНСКУ

Другі раз Бацькаўшчыну наведаў знакаміты дзеяч беларускай эміграцыі ў Злучаных Штатах Амерыкі сп. Мікола Каленік, старшыня Беларуска-амерыканскай нацыянальнай рады. Гэтая арганізацыя была закладзена ў кастрычніку 1941 года ў горадзе Чыкага, штат Ілінойс. Тут пасля першай светнай вайны апынуліся некалькі соцень тысяч нашых суайчынікаў, у тым ліку і некаторыя сябры першага Беларускага ўрада — Я. Варонка, прэм'ер і народны камісар замежных спраў БНР, Я. Чарапук-Эмагар, Я. Лобач, М. Аблажэй ды іншыя.

БАНР мае на мэце наладжанне культурнага і рэлігійнага жыцця, яднанне ўсіх беларусаў, што жывуць у штаце. Сябры гэтай арганізацыі ўтрымліваюць чатыры праваслаўныя парафіі, выдаюць грамадска-палітычны і літаратурна-мастацкі часопіс «Беларуская думка».

Падчас свайго быцця на Бацькаўшчыне сп. М. Каленік цікавіўся беларускім рэлігійным жыццём, меў сустрэчу з прыхаджанамі Св. Петра-Паўлаўскага сабора г. Менска, прадстаўнікамі Беларускага праваслаўнага брацтва трох Віленскіх мучанікаў на чале з настацелем храма а. Георгіем (Латушка).

Царкоўная абшчына і братчыкі дзячаць сп. Каленіку за грашовы ахвяраванні на аднаўленне сабора і дзейнасць брацтва.

Алесь АНЦІПЕНКА,
заступнік старшыні
брацтва.

кай людзі, якім баліць іх адзіная, нераздвоеная беларуская душа і яны спраўды крыкам крычаць, не бачачы змен да лепшага (за якія нібыта ратуе сама Л. Коктыш)?

Я таксама за стрыманасць у нацыянальным пытанні, за перавагу справы, а не эмоцыі, за рашучасць ва ўчынках, а не ў словах, за погляд на Адраджэнне як на творчы працэс (пра гэта слухна пісаў Масей Сяднёў на нашых старонках). Але не разумю, не магу зразумець такіх людзей, як супрацоўніца «Добрага вечара», якія, здаецца, і побач з намі крочаць, і разам з тым, пры ўсялякай магчымасці падстаўляюць ножкі сваім «аднадумцам». Ужо ж ці тое, ці другое, панове! Быў час вызначыцца. І перш чым падазраваць некага ў няшчырасці, мо лепш было б, як той казаў, павярнуць зэрнікі ўнутр: а ці няма там банальнага двурушнасці?

Акрамя ўсяго іншага, рэдактар аддзела пісьмаў саслужыла нядобрую службу сваёй газеце. Яе двухсэнсоўную пазіцыю чытачы могуць палічыць пазіцыяй выдання. Чаго мне асабіста не хацелася б...

ЛІМАВЕЦ.

пусціў, нарэшце, з учэпстых рук штурвал. Перабудова зашумела і загучала. «Працэс пайшоў», падбадзёрыў нас сам незабыўны Міхаіл Сяргеевіч.

Зашумелі, загулі вуліцы і плошчы: што хочаш пішы, што хочаш крычы. Свабода! Воля!

Задрыжэлі ад урапатрыятычных прамоў парламенцкія трыбуны...

Ажылі, як мухі пасля сцюжы, і выйшлі з падполля бандыты, спекулянты, наркаманы ды іншая крымінальная погань.

Мы ачмурэлі ад рэзкага подыху свабоды, і нібы п'яныя на вяселлі, дружна і нястройна гулі і шумелі.

Дзякуй Богу, нашумеліся, нагаварыліся, намітынгаваліся, настрайкаваліся пад самыя заязкі. А цяпер правім хаўтуры каля разбітых ночваў. Прышло цяжкае пахмелле.

Божа, твая воля! Ні з адной краіны свету не здэкавалася так гісторыя, як з адной шоста часткі зямной кулі пад некалі высокай назвай СССР. Краіна парадоксаў і варварскіх эксперыментаў. Як недарэчна яна жыла, так недарэчна і памёрла.

(Працяг на стар. 14—15).

На сцене — саліст «Мясцовага часу» Алесь Кузьмін.

Дождж, што пачаўся на другі дзень фестывалю, не перашкаджаў выкананцам. Спявае Алесь Камоцкі.

«БАСОВІШЧА-92»

Польшча, Беластоцкае ваяводства, Гарадоцкая гміна, мястэчка Гарадок. Тут з 17 па 19 ліпеня праходзіў чарговы фестываль музыкі маладой Беларусі — «Басовішча».

— Гэй, хто падкажа мне, кім я ўрэшце стаў? Я на мармурах сцен «Ляйды Пани» пісаў. Толькі прыходзіла ноч — настройваў гук, Лавіў рок-н-рола рытм — майго сэрца стук, — выкрываў у тант жорстнаму рытму рок-н-рола саліст «Краммы» Ігар Варашкевіч, і месца перад сцэнай імгненна ператваралася ў пляцоўку для танцаў. «Добрай раніцы, жлобская нацыя!» — і пасля гэтага здэклавага радна з песні Віктара Шалкевіча прадстаўнікі тае самае нацыі заходзілі ў адным крыку: «Чаду!».

Граў «Уліс», і над натоўпам уздымаліся дзясныя рук, агеньчыкамі запальнічак асвятляючы цемру ночы. Такімі запомніліся мне тры вечары «Басовішча».

За тры гады свайго існавання фестываль рок-музыкі і бардаўскай песні, які ладзіць у Польшчы БАС — Беларускае аб'яднанне студэнтаў, — зрабіўся найбольш папулярным і ў публіцы, і сярод музыкантаў. Далёка ззаду засталіся мінскія «Тры колеры», назва і, адпаведна, змест якога вызначыў сцяг БССР, наваполацкае «Рок-нола» ды гарадзенскі «Рок-ірон», які ціха згас з-за недахопу сродкаў.

Што спрыяе папулярнасці «Басовішча»? Адна з галоўных прычын — грошы. Сродкі, якіх не хапае ў Беларусі, знаходзіцца ў Польшчы. Акрамя небагатага БАСа, іх далі выданні «Ніва» і «Часопіс», прыватныя кампаніі «Амега» і «Унібуд», польскае Міністэрства культуры і мастацтва, радыё Беларускага Гарадоцкага гміна, Беластоцкае ваяводства ды іншыя арганізацыі і прыватныя асобы.

Другая і не менш важная прычына — падбор выканаўцаў. У адрозненне ад двухмоўных «Трох колераў», «Рок-нола» ці конкурсу выканаўцаў радыё «Беларуская маладзёжная», «Басовішча» — конкурс

выключна беларускамоўных выканаўцаў.

І трэцяя прычына, якая дае найбольш падстаў для разважанняў: пераважная большасць выканаўцаў — не прафесіяналы.

Рок-музыка прыйшла на Беларусь у двух варыянтах. У першым — як частка сусветнай культуры, у выкананні стваральнікаў стылю — лепшых заходніх гуртоў, сёння ўжо стаўшых класікай жанру. У другім — як частка расійскай эстрады, шырока прапагандаваная раней саюзнымі, а цяпер СНД-ўскімі сродкамі масавай інфармацыі.

Чужаніца жыве побач, уключае «Юту», Бі-Бі-Сі па начах ловіць, аж чуваць за вярсту. Чужаніца «Пэл Мэл» паліць, глядзіць «Гард дэйз найт», Ен чытае стары «Тайм» — там агляд пра наш край.

Гэтую песню — «Чужаніца» — гурт «Уліс» запісаў у 1989 годзе. На што маюць арыентавацца тыя з маладых, хто не ў стане ўспрымаць выканаўцаў з дзіцячымі імёнамі і тэкстамі радзімак СІД і Расіі, тыя, наму не патрэбна рамантична-гераічная «папса» ў выкананні «Кіно» ці «Алісы», тыя, што не слядзяць ля мінскай «сцяны плачу» пад эпітафіяй Цюю, тыя, хто адчувае сябе беларусамі і не арыентуецца на расійскую маскультуру? Да пачатку 80-х гадоў — на Запад. А сёння?

Сёння ў Беларусі існуе ўжо цэлая плынь музыкі, для якой рок — не стыль выканання, але лад жыцця, а беларускасць — не патрабаванне часу, але спосаб мыслення. У 1983 г. запісала першую беларускую праграму «Мроя». Не ў самым спрыяльным на тое годзе — 1988 — заспяваў па-беларуску «Мясцовы час». Як беларускамоўны адпачатку ствараліся «Уліс» і «Крама». Ніводны з узгаданых гуртоў не мае прафесійнага статусу, што не замінае ім выступаць з канцэртамі на радзіме ці за мяжой, запісвацца і выдаваць праграмы на дысках або касетах.

І разам з тым працягваюць канцэртную дзейнасць зорні кштальту Юлі Снараход, «Сяб-

Мастак Лёнік Тарасевіч аўтар афармлення сцэны і гаспадар спецыяльнага прыста.

роў» з іхнім незабыўным гітам «Земля моя», «Сібірь», ці цэлага гурта маладых салістаў пры аркестры М. Фінберга, выхаваных у традыцыях Міністэрства культуры і Дзяржканцэрта БССР з іхнімі прапановамі мець у рэпертуары некалькі песень на беларускай мове.

Кіраўніцтва рэспубліканскага радыё і тэлевізіі, арганізатары шматлікіх музычных шоу заходзяць час для спевана Чырванасцяжнай Беларускай вайсковай акадэміі Яраслава Еўдакімава, але не маюць сродкаў для запісу і выдання песень Вальжыны Цярэшчанкі, спевы якой гучаць на радыё Аўстраліі ды прыватным чынам тыражуюцца ў Канадзе. Пры ўдзеле «Беларускай маладзёжнай» арганізуюцца вечары памяці расійскага спевана Ігара Талькова, затое рэспубліканскае радыё не ў стане наладзіць запіс песень аршанскага барда Андрэя Мельнікава. Сродкі на

правядзенне фестывалю беларускай песні ў Польшчы — «Басовішча» — выдзяляе польскае Міністэрства культуры, бо беларускае гэтым не цікавіцца...

Фестываль у Гарадку паранейшаму застаецца святкам непрафесіяналаў — музыкі, не патрэбных на радзіме...

Першае месца сярод рок-гуртоў на «Басовішчы-92» заняла мінская «Крама» з праграмай «Хворы на рок-н-рол». Першае месца сярод салістаў атрымаў гарадзенскі бард Віктар Шалкевіч. Прыз сімпатый публікі і спецыяльны прыз мастака Л. Тарасевіча дастаўся мінскаму гурту «Уліс», а лепшы гіт, на думку журы, стварыў «Мясцовы час» (Полацк). Узнагарода праграмы «Беларуская маладзёжная» прысуджаная гурту «Палац» (Мінск).

У. ПАНАДА.
Фота аўтара.

«Чаду!» — гэтым заклікам вітала выканаўцаў маладое пакаленне Беластоцчыны.

Кідаючы позірк у мінулае

ВЫЙШАУ ЧАРГОВЫ, ТРЭЦІ У СЕЛЕТНІМ ГОДЗЕ НУМАР ЧАСОПІСА «СПАДЧЫНА».

Адкрываецца нумар артыкулам Э. Агуновіча «Сімвалы нашай свядомасці». Аўтар разважае пра заштампаванасць, якая пануе ў музейнай справе сёння, гаворыць аб неабходнасці стварэння сапраўднага Нацыянальнага музея і падказвае месца яго размяшчэння — будынак колішняга базальнага кляштару, былога Белсаўпрофа ў Мінску. Зрэшты, не толькі пра музейныя праблемы піша Э. Агуновіч, а і закранае пытанні нашай памяці ўвогуле (вспамінаў?) у час, калі вырашаецца будучыня Беларусі.

У матэрыялах А. Пякарскага «На 43 гады раней...», У. Казбурна «Летапісы пра нараджэнне Пагоні» ўдакладняюцца асобныя моманты, звязаныя са з'яўленнем знакамітай выявы, што сёння стала Дзяржаўным гербам Рэспублікі Беларусь. В. Вячорка («На Усходзе») расказвае пра тыя раёны Смаленшчыны, у якіх здаўна жылі і жывуць беларусы. У прыватнасці, пра колішні Вялікі павет Віцебшчыны. «Я перакананы, — адзначае аўтар, — што культурная будучыня краю — за каго б сябе ні ўважалі тутэйшыя людзі — у захаванні традыцыйнай матэрыяльнай культуры, фальклору, дыялекту спрадвечнага насельніцтва. А паўнацэнны этнічны статус і пераемнасць культуры паспрыяюць энанамічнаму адраджэнню».

А. Бяліцкі працягвае перагартваць старонкі так званай вяцкай беларускай паэзіі. На гэты раз ён прадстаўляе творчасць паэта Алесь Смаленеца. Сапраўднае яго прозвішча — Аляксандр Ружанцоў, быў падпалкоўнікам Беларускай Краёвай Абароны, памёр у эміграцыі, у Злучаных Штатах Амерыкі.

Друкуецца ўрывак з рамана амерыканскага пісьменніка Гора Відала «Стварэнне свету» ў перакладзе Л. Чарнышовай.

Назва артыкула А. Хадыні «Старабеларуская шляхецкая мода» наўрад ці патрабуе вытлумачэння. Самі за сябе, як кажуць, гавораць і назвы яшчэ двух матэрыялаў з раздзела «Даследаванні і меркаванні» — «Бібліятэка Храптовіча» Т. Рошчынай і А. Фурса і «Пантэон багоў у міфалогіі беларусаў» Л. Салавей.

Часопіс пачынае дзве публікацыі, якія, безумоўна, выклічуць павышаную цікавасць у аматараў нашай мінуўшчыны. Гэта «Матэрыялы да крыўскае гісторыі» Ал. Шлюбскага, што перадрукоўваецца з часопіса «Крывіч» (расказваецца пра кнігасховішчы і архівы Беларусі і іх лёс) і старонкі кнігі А. Калубовіча «На крыжовай дарозе», якая ў 1986 годзе выйшла ў Кліўлендзе — пра дзейнасць сталінскай машыны насілля і знішчэння людзей.

Раздзел «Мова», я б сказаў, — энцыклапедычна-пазнаваўчы. Артыкулы І. Луцкевіча «Ай Нітаб» (узяты са зборніка «Наша Ніва», Вільня, 1920) і Я. Станкевіча «Беларускія мусульмане і беларуская літаратура арабскім пісьмом» (перадрук з «Гадавіка Беларускага Навуковага Таварыства», Вільня, 1933, кніжка 1) спатоляць смагу тых, хто хоча ведаць пра адзін з самых цікавых (і слаба даследаваных момантаў) з гісторыі нашай культуры.

У нумары змешчаны таксама адзін з апошніх раздзелаў працы А. Цвікевіча «Заходнебеларуская школа» і яе прадстаўнікі, карэспандэнцыя Я. Анішчанкі «Аноп уздоўж мякы» (як вырашаліся пагранічныя пытанні паміж Расійскай імперыяй і Рэччу Паспалітай), зананчэнне публікацыі «Новага Запавету» (пераклад і каментары А. Клышкі), рэцэнзія Т. Доўнар на кнігу І. Юхо «Крыніцы беларуска-літоўскага права».

А. М.

Больш чым два гады нас магло здарыцца, настолькі неадольным здаваўся прас гіганцкай піліраміды таталітарызму, імя якой было Саюз Саюзаў Савецкіх Сацыялістычных Рэспублік. Але суверэні-

тэт гэты ўсё яшчэ застаецца чыста фармальным. Дзверы турмы расчыніліся, а мы ўсё яшчэ сядзім у яе абрыдлых сценах і баімося выйсці на свежае паветра; усё яш-

чэ гаворым і, што яшчэ нашы дысертацыі ў Магорш, ДУМАЕМ па-рускі, глядзім тэлеперадачы з Масквы, арыентуем ся на цэнтральныя, г.зн. маскоўскія, выданні, абараняем і зацвярджаем

нашы дысертацыі ў Маскве, пачціва слухаем маскоўскіх філосафаў, астралагаў ды калдуноў. І гэта датычыць не толькі чыноўнікаў і ідэолагаў з былой партакратыі, але і

многіх нашых інтэлігентаў, якія лічаць сябе прагрэсістамі і рашуча адмаўляюць мінулае, але не могуць пазбавіцца ад прывычна-халопскага сіндрому цэнтра. Таму ёсць свае прычыны.

Мікола КРУКОЎСкі,
доктар філасофскіх навук,
прафесар, прэзідэнт Беларускай
эстэтычнай асацыяцыі

СУВЕРЭНІТЭТ. КУЛЬТУРА. САМАСВЯДОМАСЦЬ,

альбо Ці патрэбна беларуская філасофія?

У аснове дзяржаўнага суверэнітэту мусіць ляжаць развітая нацыянальная самасвядомасць. Толькі пры гэтай умове суверэнітэт становіцца паўнацэнным, перастане быць фармальна-юрыдычнай, папярвай дэкларацыяй, як гэта мы бачым сёння ў нас. Нацыянальная культура і яе душа—нацыянальная самасвядомасць—напаўняюць сабою тую абстрактную юрыдычную форму рэальным жыццёвым зместам, надаючы закону рэальную сілу. Носбітам культуры і нацыянальнай самасвядомасці з'яўляецца інтэлігенцыя, мазавае цэнтр народа. Ад пазіцыі інтэлігенцыі, такім чынам, залежыць усталяванне дзяржаўнага суверэнітэту, лёс дзяржаўнай незалежнасці. Так ці гэтак, але на сваю інтэлігенцыю арыентуецца народ, так ці гэтак ён ідзе за ёй. Але ўявім сабе сітуацыю: інтэлігенцыя не мае ўласнай нацыянальнай самасвядомасці, штохвілінна аглядаецца на пачочны аўтарытэт, на зусім іншую, па сутнасці, чужую культуру, гаворыць і думае на мове гэтай культуры... У Грузіі, напрыклад, не без дапамогі такой інтэлігенцыі быў звергнуты законна абраны народам прэзідэнт З. Гамсахурдзія і прышоў да ўлады пракамуністычны дзеяч СССР Э. Шэварднадзе, былы кіраўнік Грузінскай кампартыі і грузінскага КДБ. Аналагічная спроба была зроблена ў Чачні, і цяпер нешта падобнае адбываецца ў Азербайджане, дзе пагражае вярнуцца да ўлады прысаваннае сп. Г. Аліеў. Не было б нічога дзіўнага, калі б і мы адным прыгожым ранкам зноў убачылі ў вялікім доме па вуліцы Карла Маркса нашых старых знаёмых Слюжкова, Таравіча або Сакалова. І бывае тады, беларускі суверэнітэт, бывае, незалежная Рэспубліка Беларусь!

Вось як абарочваецца часам бяскрыўдная на першы погляд «праблема інтэлігенцыі», мовы і нацыянальнай самасвядомасці. Тэма інтэлігенцыі і народа, пра якую нямае было пісана ў мінулыя часы, застаецца і зараз усё яшчэ вельмі актуальнай. Прычым актуальнай не столькі ў сэнсе славаў праблемы «інтэлігентнасці», шматкроць і вытанчана смакаванай на старонках нашых эксцэнтэральных расійскіх выданняў, колькі ў прамым і суровым кантэксце праблемы грамадскага свемлення і маральнага абавязку перад сваім народам. Хацелася б падрабязней спыніцца на праблеме ўзаемазвязі культуры, самасвядомасці і філасофіі.

Нацыянальная самасвядомасць, як ужо было сказана, з'яўляецца рэальным зместам дзяржаўнага суверэнітэту. Без развітой самасвядомасці суверэнітэт, як бы гучна ён ні аб'яўляўся, заўсёды застаецца пустой юрыдычнай формай гэтаксамы, як паасобны чалавек не можа быць правадзейнай асобай пры адсутнасці асабістай самасвядомасці. А нацыянальная самасвядомасць, у сваю чаргу, цесна звязана з нацыянальнай культурай у цэлым. Гэта як бы душа культуры, яе ўнутраны сэнс. Як і суверэнітэт, без жывой нацыянальнай самасвядомасці мёртваю становіцца любая культура, якой бы развітой яна ні была. Аднак слова «развітая» ў адносінах да культуры патрабуе асобнай агаворкі. У нас часта, напрыклад, можна чуць такі выраз з вуснаў некаторых нашых рускамоўных інтэлігентаў, калі яны абгрунтоўваюць тэзіс аб быццям бы «неразвітаці» беларускай культуры. Тут дапушчаецца вельмі істотная, я нават скажу бы, небяспечная памылка, звязаная з падманай паняццям. Больш ці менш развітой культура можа быць толькі ў некаторым прыватным, асобным сваім аспекце. Больш высокім, напрыклад, у той ці іншай культуры можа быць узровень матэматычных навук

альбо тэхнікі; больш багатай і развітой можа быць кніжная мова, як гэта сапраўды мае месца ў рускай мове ў параўнанні з моваю беларускай. Але ў цэлым культура як выражэнне самасвядомасці данага народа не можа быць высокай або нізкай: тут яна або жывая, або мёртва, г.зн. ці яна ёсць, ці яе няма.

Усе жывыя культуры ў гэтым сэнсе РОЎНЫЯ паміж сабой. Жывая эскімоская культура з'яўляецца па-свойму высокаразвітой, бо дае магчымасць эскімосу жыць там і ў такіх абставінах, дзе еўрапеец не пражыве і тыдня. Вядома, напрыклад, чым канчаліся спробы ў былым Саюзе замяніць традыцыйныя культуры народаў Поўначы больш «высокай» рускай культурай, перасяляючы іх у дамы еўрапейскага тыпу або навазваючы ім неўласцівыя формы вытворчай дзейнасці. (Тут мае месца ўсё тая ж аналогія з паасобным чалавекам: нехта можа быць у большай ці меншай ступені адукаваным, больш ведаць ці ўмець у параўнанні з другім, але як чалавек, як асоба ён такі ж, як і любы яго супляменнік. Якраз у гэтым, між іншым, і сэнс славаў правой чалавека. Сцвярджаюць тут іншае—гэта тое ж самае, што і лічыць адны народы вышэйшымі за другія, падзяляючы іх на цывілізаваных і дзікуноў, як гэта і рабілася, зрэшты, у еўрапейскай культуралогіі пачатку XX стагоддзя з дапамогаю катэгорыі Kulturvölker і Naturvölker).

Такая агаворка здымае папрокі ў нацыяналізме, што выказваюць некаторыя нашы рускамоўныя інтэлігенты ў адрас прыхільнікаў адраджэння беларускай нацыянальнай культуры. Увогуле, слову «нацыяналізм» адмоўны сэнс прыдаваўся толькі ў нашым былым Саюзе. У Даль, напрыклад, зусім яго не адзначаў, а слова «нацыянальны» акрэсліваў як «народны, уласцівы народу». Іншаземныя ж слоўнікі ў пераважнай сваёй большасці вызначаюць слова «нацыяналізм» як проста адданасць сваёму народу. Але і пры цяперашнім разуменні гэтага выразу ён зусім не адносіцца да той трактоўкі нацыянальнай культуры, што праводзіцца нам тут, бо згодна гэтай трактоўцы ўсе нацыянальныя культуры разглядаюцца менавіта як роўныя паміж сабой. У нацыяналізме ж можна было б папракнуць якраз тых, хто гаворыць аб «высокіх» і «нізкіх» культурах. Больш таго, староннікі агульначалавечага касмапалітызму ці пралетарскага інтэрнацыяналізму, што абвінавачваюць кагосьці ў нацыяналізме, самі таго не заўважаючы, становяцца на вельмі таталітарны і нядобры пункт погляду, аб'яўляючы нацыянальнае ў культуры ніжэйшым за агульначалавечае. (Самае смешнае тут тое, што такія спаборнікі агульначалавечага самі ў нас гавораць на расійскай мове, і таму іх агульначалавечнасць аказваецца шчытай белымі ніткамі).

У былым СССР мы ўжо добра нагледзеліся, чым была так званая савецкая ці агульнасаюзная культура ў адносінах да рэспубліканскіх нацыянальных культур. Яна была рускамоўнай, а таму ў цэлым рускай. Беларуская культура нацярпела ад таго куды больш за іншыя, бо сама ў асобе сваіх многіх прадстаўнікоў амаль зусім стала рускамоўнай, а таму ў крызісным стане апынулася і нацыянальная самасвядомасць.

Самасвядомасць і мова цесна звязаны паміж сабою, але сувязь гэтая не такая ўжо простая. Вядома, што пры пераходзе на іншую мову чалавек і думаць пачынае інакш, але ўсё ж такі істотным фактарам тут з'яўляецца менавіта свядомасць. Неадарма ж філосафы здаўна азначалі мову як форму, а думку—як змест. Таму адна толькі мова не зможы ўратаваць самабытнасць нацыянальнай культуры, як думаюць некаторыя шчырыя прыхільнікі беларускасці. З другога

боку, культура ўпаўне можа захаваць сваю ўласную мову, але будзе лічыцца мёртвай, як гэта можна назіраць у гісторыі многіх культур. Тым больш небяспечныя спробы ажыўлення культуры толькі шляхам гвалтоўнага насаджэння нацыянальнай мовы. Акрамя натуральнага супраціўлення насіллю, тут сапраўды можа ўзнікнуць у выніку не жывая культура, а культурарадобны зомбі.

Нешта аналагічнае ў нас ужо адбывалася—па формуле «культуры нацыянальнай па формах і сацыялістычнай па зместу»; з цэла нацыянальнай культуры вымалася нацыянальная яе душа, самасвядомасць, а ўжыўляўся туды чужы ідэйны комплекс пад маркаю сацыялістычнага зместу. Варта пагартыць які-небудзь зборнік пазіі трыцятых ці саракавых гадоў або раман пра калгаснае жыццё-быццё таго часу, і адразу ж наткнешся на самыя красамоўныя прыклады такіх вольных зомбі. Не трэба ўваскрашаць іх зноў.

Гасподзь Бог, калі верыць Бібліі, ажывіў Адама, удыхнуўшы ў яго цэла неспыротную душу. Культуры таксама патрэбна душа, каб стаць сапраўды жывой. Мова—гэта цэлесная абалонка Душы, а не сама душа. Неадарма ж яшчэ ў грэцкай і лацінскай мове і адпавядаючы ёй цэлесны орган называліся адным словам, як, дарчы, і ў мове расійскай. Ды і душа не раўня Душы. Ёсць душы незалежныя, самастойныя, годныя, а ёсць і халопскія, рабскія душы. Беларускі-літоўскі шляхціц XVI стагоддзя, напрыклад, валодаў такой незалежнай і годнай душой. Яго сучаснік сусед-маскавіт, выхаваны ў рабстве і халопстве ва ўмовах тыраніі Івана Жахлівага, успрымаў гэтыя звычайныя чалавечыя рысы як недапушчальную ганарыстасць і фанабэрыю. А вось зараз нярэдка і сярод беларускіх рускамоўных інтэлігентаў можна стрэць такое няхай сабе і не ўсядомленае, але ўсё ж такі халопства і рабства. «Я готва встать на колени перед великою русской культурой!»—у запале ўсклікнула некая ўспрэчы са мною адна мая калежанка па ўніверсітэце, дама, зрэшты, прыемная ў многіх адносінах. І прыйшлося напамініць ёй, што нармальны чалавек павінен становіцца на колены толькі перад Богам, ды і то ў часе малітвы...

Культура Вялікага княства Літоўскага мела ўласную самасвядомасць. Леў Сапэга з поўным правам мог пісаць ва ўступе да Літоўскага Статута 1588 г. пра «свабоду, якую ўсе мы між іншымі народамі хрысціянскімі хвалімся», і пра законы, «якія не чужой акой мовай, а сваёю ўласнаю напісаныя маем». Адсюль і пачуццё ўласнай годнасці ў беларуска-літоўскай шляхціцкай. Далейшая гісторыя нашай культуры, аднак, была трагічнай. Замест ўласнай нацыянальнай самасвядомасці ёй вяркамі навазвалася іншая, а то й зусім чужая ментальнасць, як гэта было, напрыклад, з марксісцкім светапоглядам. Народжаны ў зусім іншых сацыяльна-гістарычных абставінах Заходняй Еўропы і з зусім іншымі нацыянальнымі каранямі, ён быў фактычна чужым і для рускай культуры. У форме марксізму-ленінізму гэты (ужо двойчы чужы) светапогляд і адпаведная яму філасофія былі прывізны і на дрэва беларускай культуры. Зразумела, што прывіой гэты ад самага пачатку быў не жыццяздольны. Хоць бы таму, што новая беларуская культура па паходжанні сваім была пераважна сялянскай, а марксізм-ленінізм, традыцыйна арыентаваны на гегемонію рабочага класа, да сялянства адносіўся ваража.

Зараз, калі прывіой засох разам з крахам усё марксісцка-ленінскай ідэалогіі, наша культура апынулася ў стане таго, што мы ўсе называем бездухоўнасцю. Гэта набыло зусім катастрофічны

характар, бо скампраметаваная марксісцка-ленінская філасофія, прэтэндуваюшая і на ролю «сацыялістычнага зместу, нацыянальнай па форме» беларускай культуры, выклікала за сабою ўпаўне заканамернае скептычна-ірацічнае стаўленне да філасофіі ўвогуле. Разам з вадою, што называецца, выплеснулі і здзія. Бездухоўнасць у выніку атрымлівала нейкае апраўданне, тым болей, што яно супадала з глабальным крызісным спаўзаннем сусветнай культуры і філасофіі ў прыватнасці на пазіцыі крайняга ірацыяналізму, на пазіцыі адмаўлення розуму ўвогуле.

У такіх абставінах праблема адраджэння беларускай культуры і яе нацыянальнай самасвядомасці набывае асаблівую складанасць. Калі самасвядомасць народа праяўляецца ў яго філасофіі, то паглядзім, якое ж становішча беларускай філасофіі. На адным з пасяджэнняў вучонага савета філосафска-эканамічнага факультэта БДУ рэктар Ф. Капціц вельмі слушна прапанаваў распрацоўваць беларускую філасофію, але гэта выклікала эфект узарванай бомбы, настолькі тое было нечаканым для нашых універсітэцкіх філосафаў і настолькі непрывычным аказалася для іх само гэта словазлучэнне «беларуская філасофія». Фактычна беларускае філасофіі не існуе. Тая распрацоўка, што вяліся і вядуцца ў Інстытуце філасофіі АН Беларусі і калісьці вяліся ў БДУ, маюць чыста гістарычны, так бы мовіць, музейны характар. Гэта, уласна кажучы, не філасофія, а хутчэй, філосафазнаўства, як, напрыклад, існуе літаратура і літаратурназнаўства. Ніякае ролі ў працэсе пазнання і тым болей рашэння сучаснай сацыяльна-культурнай праблематыкі такія распрацоўкі не маглi адыгрываць. Усе магчымасці ў гэтым плане былі сканцэнтраваны ў руках афіцыйнай марксісцка-ленінскай філосафскай каманды, якая была змушана так ці гэтак танцаваць пад дудку, што гучала з вялікага дома па вуліцы Карла Маркса, а там, у сваю чаргу, ігралі толькі на нотах маскоўскага вырабу. Малейшае непаводанне ў такт цягнула за сабой як правіла вельмі неспрыемныя вынікі. Ужо сам толькі выраз «беларуская філасофія» мог выклікаць не толькі зняважлівы смех, але і афіцыйнае абвінавачванне ў тым жа «нацыяналізме». У той жа час сказаць нешта новае і незалежнае і на рускай мове таксама лічылася недаравальнай дзёрзкасцю, за што ў галіне эстэтыкі нямае, дарчы, цяпеў у свой час і аўтар гэтых радкоў (гл. «Мастацтва Беларусі», № 9 за 1991 г.).

Пасля скандальнага падзення камуністычнай ідэалогіі і абслугоўваючай яе марксісцка-ленінскай філасофіі ў нашай духоўнай культуры ўтварыўся глыбокі вакуум, які дружна кінуліся запўняць розныя астралагі, чарадзеі і вядзьмары. І зноў-такі, трэба заўважыць, душаратавальнікі пераважна прыезджыя, успомнім хаця б мінскія гастролі «главного колдуну России»... На барацьбу з гэтым першай у нас выступіла рэлігія, якая, аднак, таксама прэтэндуе на запавненне духоўнага вакууму. Але адной ёй, пэўна, не справіцца з той бездухоўнасцю, што запаланіла нашу культуру.

У сучасным духоўным жыцці вядучую функцыю ўсё ж такі павінна выконваць, пасмею сказаць, філасофія як выражэнне ментальнасці вядучага сацыяльнага пласта грамадства—інтэлігенцыі. (Увогуле ж кажучы, ніякага процістаяння паміж рэлігіяй і філасофіяй не павінна быць, гэта два цесна звязаныя і ўзаемадапаўняючыя бакі чалавечай духоўнасці, як звязаны паміж сабой вера і разуменне). Рэлігія без філасофіі вырашыць праблему адраджэння нацыянальнай самасвядомасці не зможы. Тут патрэбна ўжо філасофія. Але якая? Пытанне гэтае, на мой погляд, паўстане зараз перад намi вельмі востра.

Традыцыйна-марксісцкая філасофія задаволіць нас не можа. Яна ўспрымаецца зараз як факт ужо адносна далёкай філосафскай гісторыі, што і сучаснік яе дарвінізм, напрыклад. Перад тым і другім можна пачціва здымаць каплюш як перад значнаю гістарычнаю з'явай, але заставацца цяпер на іх узроўні ніяк ужо нельга. Раз маскоўская марксісцка-ленінская філасофія так пачварна нас падвяла, можа, павернемся на захад да сучаснай заходняй філасофіі?

(Працяг на стар. 12).

Гэтай лічбай пазначана вяха, якую час сёння паставіў на жыццёвым шляху народнага пісьменніка Беларусі Янкі Брыля. Шлях не малы. Гады, праз якія шлях гэты праходзіў, не былі лёгкімі і простымі — ні для краіны, ні для народа. Таксама і для самога пісьменніка. Напэўна, і для яго творчасці. Хаця ў самой творчасці неяк

дробна, мільгаючы чорнымі, парэзанымі пяткамі, ідзе, спяшаецца ў поле ці з поля, дзе толькі праца ды праца... Дзеля кавалка яшчэ ўсё не вельмі шчодрата хлеба.

Бабка прайшла ўслед за многімі. Зямля ўсё круціцца, ідуць другія бабкі...

Можа, у гэтай мініяцюры Я. Брыля адказ-развага на самае істотнае жыццёвае і эстэтычнае пытанне. Думаючы пра

лірычнага. Брыль добра разуме адметнасць свайго таленту, застаецца паслядоўна адданы яму. Адноўчы ён заўважыў: «Пяршым у пераліках я не быў ніколі. Але самім сабою — амаль заўсёды. І гэта — самае надзейнае, маё». Дадамо: для літаратуры — самае галоўнае. Для чытача — самае цікавае, патрэбнае.

Чытаючы і перачытваючы напісанае Брылём, яго раман, апавесці, апавяданні, нарысы,

канца шчырым і адкрытым. Ведаць, што чытача (бо і сам чытач даўні, прыдзірлівы і спрактыкаваны) не ашукаем, што ў творы ён заўсёды бачыць цябе.

«Чытача не ашукаеш. Калі ты любіш, што любім, па-сапраўднаму, а ненавідзіш таксама на ўсю душу, калі ты ўкладваеш у тое, што пішаш, усё, што маеш найлепшага, калі робіш гэта натуральна, шчыра, без усякай задняй, нізкай дум-

удакладняецца, пашыраецца (дастаткова нагадаць тут хоць бы «Ніжнія Байдуны»).

Любыя творчыя прынцыпы, любая мастакоўская пазіцыя — і самі па сабе — як творыя, і яшчэ ў большай ступені ўва-собленыя ў творах — заўсёды выяўляюцца жыццём: жыццём чалавека, жыццём народа і краіны. Выяўляюцца ўрэшце часам.

Першая кніга Янкі Брыля «Апавяданні» выйшла ў 1946 годзе. У перыядыцы творы пачалі з'яўляцца яшчэ раней. Як бачым, больш 46-і гадоў беларускі чытач ведае творы пісьменніка, чытае ўважліва (яны патрабуюць такога чытання), думае над жыццём і літаратурай. І з усёй адказнасцю можна сцвярджаць, што той чытач, якога Брыль-пісьменнік займеў на пачатку свайго творчага шляху, і па сённяшні дзень зму не здраджвае. Больш та-

СУЧАСНЫ... БЕЛАРУСКИ... НАРОДНЫ...

гэта быццам і не адчуваецца. Бо творчы шлях Брыля вельмі арганічны і адзіны. Ад самых першых твораў і да сённяшніх дзён. Нават нягледзячы на моцную асабістасць таленту і не менш моцную чуйнасць яго да подыхаў часу і жыцця.

Час не толькі ставіць свае вехі на жыццёвым шляху творцы. Ён робіць і сваю недвухсэнсоўную ацэнку творчасці: прымае ці не прымае яе, бярэ з сабою ў будучыню ці канчаткова пакідае ў мінулым. Час — вышэйшы суддзя. І бязлітасны. Але гэта ў адносінах да мінулага; з сучаснасцю ён можа быць і капрызлівым, і палблаглівым, і часам пераборлівым.

Час і сучаснасць, час і вечнасць...

Як для мастака знайсці разумныя суадносіны паміж гэтымі (а можа, у іх) вечнымі катэгорыямі быцця?

Як жыць у сваім часе, пастаянна адчуваючы яго турботы і клопаты, пачуць дыханне вечнага руху жыцця, убачыць узаемазалежнасць усяго і ўсіх?

«Чытаю гісторыю, думаючы пра змены фармацый, стагоддзі... І раптам яскрава, міжволі ўбачыў нястомную бабку Прузыну або Агату — як яна

вечнае, дбаючы пра агульназначнае, бачыць штодзённае, сённяшняе, цікавіцца звычайным, простым. Ды не проста бачыць, цікавіцца. Холадна канстатаваць. А адчуць сэрцам, усвядоміць розумам. Адчуць і ўсвядоміць у прасторы і часе, у пастаянным руху.

«Нават цагляна — свежая, чырвоная, шурпата-моцная, — калі яе ўзяць на далонь і ўспомніць, што яна — спалучэнне зямлі і агню, здасца адзнакай радасці жыцця».

Радасць узнікае ад жывога непасрэднага адчування рэальнасці і яе ўсвядомлення (успомнення).

Як гэтыя мініяцюры, так і іншыя ў сваім агульназначным змесце і сваіх абагульняльна-філасофскіх высновах грунтуюцца на звычайных канкрэтных фактах. Пісьменнік іх, гэтыя канкрэтыя факты, не проста ўзнаўляе, апісвае, ён перадае сваё ўражанне ад іх, сваё разуменне іх. Заўсёды непаўторна-асабістае, арыгінальнае, заўсёды глыбокае. Такое ўзнаўленне, успрыманне і разуменне рэчаіснасці адпавядае характару і сутнасці таленту выдатнага мастака слова, таленту ў аснове сваёй суб'ектыўна-

эсэ, яго мініяцюры (можа, апошняе асабістае), адзначаючы сабе, якім багатым у падзеях, фактах, праявах, чалавечых асобах, якім разнастайным у колерах і фарбах бачыць ён навакольны свет, успрымае яго. Здаецца, пісьменніка ў жыцці цікавіць усё, няма тут для яго галоўнага і другараднага, патрэбнага і непатрэбнага. Галоўны суддзя тут — сам мастак. І тут не проста стыхійнае праўленне таленту. Для Брыля гэта — эстэтычная пазіцыя.

«Недастатковасць праўды. Жадаанне як быццам збоку, як быццам зверху бачыць усё так, як яно выглядае па-сапраўднаму...»

А нам, каб пісаць хоць прыблізна праўду, трэба ж ведаць яе як найбольш, бо ўся яна — таксама не ўся! — прыйдзе значна пазней, тады, калі ўжо яе заслоніць праўда іншая, «больш патрэбная», не гістарычная, а сучасная энужа.

Такі агульны суб'ектыўны эстэтычны прынцып: імкнуцца як мага глыбей і паўней узнавіць жыццё. Выказаць сваё разуменне яго, разуменне сённяшняе, не баючыся быць да

кі, — чытач гэта бачыць, ён прымае тваю руку, працягнуў на дружбу.

Наколькі што будзе ў тэксце, наколькі ў падтэксце — гэта ўжо, здаецца, не заўсёды ў

Я. БРЫЛЬ з вучнямі школы-інтэрната № 7 г. Мінска.

нашай уладзе. Але гэта павінна быць, гэтым павінен дыхаць твор, і гэтага не падрабіш. Шчырасць — толькі яна будзе відаць, і толькі яна — галоўнае».

Без шчырасці не можа быць праўды. Слова праўды заўсёды слова шчырае. А яно патрабуе ад мастака мужнасці, бязлітаснасці ў самараскрыцці, самавыяўленні. Бо што такое ў канчатковым выніку мастацтва, як не выяўленне індывідуальна-непаўторнага бачання свету, як не сцвярджанне менавіта сваёй праўды.

У адной мініяцюры Янкі Брыль згадвае, як аднойчы сваё выступленне перад амерыканцамі ён пачаў з прывітання прадстаўнікам іхняй літаратуры, якую любіць са старонак Бічэр-Стоў і Марка Твэна. Потым думае, што такое можа каму-небудзь здасца правінцыяльным.

«І можна было б адказаць, што перад абліччам сусвету — а гэта ўжо сучасна — усё мы па-свойму правінцыялы».

Пісьменнік нідзе — ні ў сваіх творах, ні ў сваіх выступленнях-разважаннях — ніколі не баіцца быць правінцыяльным, нязначным. Можа, нават «не баіцца» не тыя словы. Пра гэта ён не думае, бо тое, пра што ён піша, што ён гаворыць, для яго самае важнае, самае істотнае. Гэта тое, чым ён жыве, што жыве ў ім. Гэта асабіста-крэўнае.

Брылёвы разважанні пра мастацтва, пра пісьменніцкую шчырасць, аб праўдзе ў творчасці і жыцці, пра добрае і дрэннае далёкія ад голага тэарэтызавання, далёкія ад эстэтычнай гульні. Яны ўваблены ў творчасці, яны самі з'яўляюцца непасрэдна мастацкай творчасцю. Гэта чалавечая і мастакоўская пазіцыя. Прычым пазіцыя гэтага на працягу ўсяго творчага шляху пісьменніка прынцыпова застаецца нязменнай. Яна толькі паглыбляецца,

го, кола чытачоў усё пашыраецца і пашыраецца. Нягледзячы ні на якія сацыяльна-палітычныя змены, тым больш на літаратурную і кніжную моду. Такое выпрабаванне часам вытрымліваюць не ўсе. Колькі літаратурных імёнаў, а яшчэ больш твораў, якія не так даўно ну проста грывелі, раптоўна зніклі. І адчуванне такое, што незваротна. Чаму? Напэўна, не толькі таму, што новыя імёны старыя і новыя старыя кнігі іх пацягнулі і выцеснілі. Хоць гэты момант выключачна нельга. Сучаснаму чытачу яны аказаліся непатрэбныя па прычыне больш сур'ёзнай — прычыне іх духоўнай недастатковасці сённяшняму стану грамадства, стану чалавека.

Брыль ж чытаючы, як і чыталі. Чытаючы сур'ёзна, уважліва. Чытач не расчараваўся ў ім. У яго (пісьменніка) не было палітычна-кан'юнктурнай мітусні, заігрывання, падладжвання пад непатрабавальныя густы чытача, не было і няма спекуляцый. Ёсць каштоўнасці эстэтычныя і этычныя асноватворныя, пераходныя ў літаратуры і ў жыцці: высокая адказнасць за выказанае слова, найдасканалейшае майстэрства, вернасць праўдзе і шчырасці.

Пра што піша Брыль? Пра вечнага працаўніка, пакутніка і творцу, гаротніка і вечнага шукальніка простага чалавека. Пра дзяцей яго і бацькоў. Пра такія складаны, пакутлівы і геранічны лёс радзімы. Карацей, піша пра тое, што хвалявала нас учора, хваляе сёння і будзе хваляваць заўтра. Пра тое, што непадладна часу, пра тое, на чым, як кажуць, свет стаіць.

«Ціхае, цёплае адчуванне любовасці да роднай зямлі, прыроды, нашых людзей, нашай мовы, і песні заўсёды жыло ўва мне і жыве. І дома ў розны час, і ў людзях заўсёды было, — у Заходняй, у войску і на вайне, у палоне і ў час уцёкаў, у далёкіх паездках на поўнач і поўдзень сваёй, Саўецкай краіны і за межамі яе».

У КОЛАСАВЫМ ДОМЕ

Выстава, прысвечаная 75-гадзю Янкі Брыля, экспануецца ў музеі Якуба Коласа. Тут кнігі народнага пісьменніка, выдадзеныя ў розныя гады, літаратура пра яго, а таксама матэрыялы, што сведчаць пра сувязь юбіляра з песняром Беларусі.

На адным са здымкаў — Янка Брыль у Коласавым доме з польскімі літаратарамі Вацлавам Кубацім, Янінай Вранеўскай і Леапольдам Левіным. Было гэта ў 1955 годзе. Спрод газетай народнага песняра так-

сама — Максім Лужанін, Максім Танк і Іван Шамякін.

Янка Брыль ахвотна дачыняецца да мерапрыемстваў па ўшанаванні памяці народнага песняра. Некалькі здымкаў сведчаць пра гэты бок ягонай рупнасці. Адзін з іх — Іван Антонавіч выступае на адкрыцці філіяла музея Якуба Коласа ў Смольні.

Кніга «Успаміны пра Якуба Коласа» разгорнута на артыкуле Янкі Брыля «Мой родны кут...» Есць тут і такія словы пра незабыўнага песняра:

«Мы ўсе любілі яго. Маладзейшыя літаратары, мы часта раўнавалі свайго старэйшын да людзей, якіх ён лічыў сябрамі, і пагарджалі тымі, што ацрваліся каля яго не па праву сапраўднай, а тым больш узаемнай прыхільнасці. Мы адчувалі гэта балюча, нягледзячы на тое, што некаторым з нас шанцавала ўсё ж такі быць да яго бліжэй, нават пачуць бацькоўскае слова ацэнкі...»

К. СЦЕПАНЮК.

**ЛЕАНІДУ
ЯЎМЕНАВУ-60**

22 ліпеня споўнілася 60 гадоў паэту Леаніду Яўменаву. Віншуючы яго з юбілеем, калегі па пяру жадаюць Леаніду Фёдаравічу здароўя, шчасця, творчых поспехаў. «ЛІМ» — таксама.

ЗАУВАГІ НА ПАЛЯХ

**АД ЗЯМЛІ РОДНАЙ
КЛУМБЫ...**

Невялікі зборнік «Драўляны рыцар» выдавецтва «Юнацтва» гэтым разам прысвечаны лялечнаму тэатру: артыкул народнага артыста Беларусі Анатоля Ляляўскага, адрывак яго, распавядае пра падрабязнасці работы ў лялечным тэатры (санрэжысёрства, заўвагу да анатацыі, што змешчана ў зборніку, набываюцца так доўга і каштуюць так нятанна, што перакрываць іх у «кіраўніцтве да дзеяння» садкам ды шкормам ці ж не марна?), аб парадку працы над спектаклем — ад размернавання роляў да выбару лялек, ад першага выхаду на пляцоўку да абсталявання гэтай самай пляцоўкі. Артыкул Ляляўскага — ці не самая наштоўная публікацыя зборніка, бо п'есы, якія прапануюць для пастановкі рэдактары ды ўладальнікі, запатрабуюць абавязковага рэжысёрскага ўмяшання — перакананую і сцэн, удальнення фавулы і да т. п. Больш за тое. Сілавецца ўражанне, што, па большыні сваёй, гэтыя п'есы прызначаны аўтарамі для чытання, асабліва на фоне п'есы А. Вярцінскага «Дзякуй, вялікі дзякуй» (мабыць, яна патрапіла ў зборнік як узор п'есы, якая вытрымала ўжо добры тэрмін пастановак і вядома ў лялечных, дзіцячых ды «дарослых» тэатрах без дадатковага рэкламу). Цяжка ўявіць як на сцэпнай школьнай сцэне з вуснаў дзіцяці прагучыць наступная аўтарская рэпліка (не рэмарка!): «У вельмі жаласнай гісторыі ён паказаў псіхалагічны асаблівасці характару беларускага народа». (Гэта — пра Багдановіча і ягоную «Мушкетэраўшчыну...», — інсцэніроўка Любові Ламені). А калі па ходзе дзеі з'явіцца персанж Вулітка, дык любы рэжысёр прымуся сабе язык.

А вось яшчэ рэпліка — персанжа Даждзя: «...Засталіся — адны карані. У Цюльпана яны не надта глыбока прараслі ў зямлю роднай клумбы! І яго купілі, вырвалі з каранямі. У яго яны моцныя, тых купіць нельга. Толькі што зрэзаць...» Вох, гэта танна-маралізатарская зямля роднай клумбы! І хоць ад пачатку п'еса Ігара Сідаруна «Кветкі пад ліўнем» дужа нагадвае папулярную колісь песеньку ў выкананні Алы Пугачовай пра мільён пунсовых ружаў, набываючы якія закаханы пазбыўся ўсяго свайго майна, Гандляр у п'есе не забываецца сказаць «ганіце здачу!». І вымушае мяне пералітаць: нуды?

Пісанне п'ес па матывах беларускіх народных казак уяўляецца драматургам як раскладанне на дыялогі кожнага руху, зруху, думкі персанжаў; асабліва засмучаюць аўтарскія фіналы развязкі і г. д. да ўсяго мера жахаў, страхаў жорстасцяў, да наліва ўзвямання-праверанія народнаму казку. І не натуральна вылучэння «папраўленыя» ці асучасненыя аўтарскаю руною (п'еса Зінаіды Дудэюк «Дудка-самагудка»). Засмучае і мова персанжаў п'ес (выключэнне хіба п'есы Сяргея Кавалёва ды Галіны Каржанеўскай), часам — гэтак званая рытмічная проза маналагаў, будова дыялогаў; надараюцца і дзіўныя рэмаркі проста з «апісаннямі» змены акцёрскіх станаў...

Ж. Л.

Як мне сказаць табе пра тое, што ля дзялёўскіх берагоў Есць дарогае і святое — Прах брата роднага твайго!!

Нам доля бед не шкадавала і даравала горкі шлях Праз гаці, прорывы і завалы, Праз недароды на палях.

У вас, пад Мінскам, — Курapatы, Быкіўня — ў Кіеве майм. І помста атама-пірата — Чарнобыля атрутны дым.

Удосталь ўсяго, без меры, І мне хапіла, і табе... Як не прабіцца на паперы Маркоце, смутку і журбе!

На ўзлеску сінія пралескі Вясным ранкам зацвілі. А мне здаецца — гэта свечкі Усім ахвярам на зямлі.

Я рваць тых кветак не пасмею, Няхай красуе далагляд, У іх — і памяць, і надзея, Твайго Уладзіміра пагляд.

Дык прыезджай у госці, Янка, Падзелім напалам бяду, Што сталася асеннім ранкам У трыццаць восьмым годзе тут.

Паклонімся мы праху брата І ўсім пакутнікам зямным. ...Як гром, грывіць пракляцце кату Над Прыдняпроўем залатым. З украінскай перакладу Хведар ЖЫЧКА.

2 жніўня спаўняецца 75 гадоў вядомаму украінскаму паэту, даўняму нашаму сябру, актыўнаму прапагандысту беларускай літаратуры на Украіне, заслужанаму работніку культуры Беларусі Алэксу Юшчанку. Летась у кіеўскім выдавецтве «Молодь» выйшла чарговая паэтычная кніга А. Юшчанкі «Дзверы ў пражытае», у якой поруч з іншымі творамі змешчана і паэма «Беларуская сімфонія».

Віншваем Алэксандра Якаўлевіча з юбілеем. Прапануем увазе лімаўскіх чытачоў урывак з гэтай паэмы.

**Алэкса ЮШЧАНКА
ЛІСТ БЕЛАРУСУ
ЯНКУ БРЫЛЮ**

Урывак з паэмы «Беларуская сімфонія»

...Даведаліся твае кіеўскія сябры пра трагедыю ў Курapatы пад Мінскам... Не ведаю, ці можна падлічыць, колькі загінула беларусаў у часы сталінскага тэрору...

А ў нас, пад Кіевам, у Быкіўні, у сасновым лесе знойдзены пахаванні ахвяр таго ж тэрору...

У нас — Быкіўня,

У вас — Курapatы...

І ў вас, і ў нас

Сум лезе ў хаты.

Дастаў нас Чарнобыль

Палым-гаркатою,

І вас, закрунуў ён

Журбою застою...

Мы зноўку падзелім

Жалі, трывогі.

Мы дыхаем пылам

Адной жа дарогі...

У лесе пад Быкіўнёй знойдзены муштак з надпісам «У. А. Брыль». Гэта ж твайго брата Уладзіміра Антонавіча расстралялі пад Кіевам 29 верасня 1938-га па волі пражытай «тройкі», нацкаванай «правадыром».

Дабрыдзень, беларусе Янка! На яве сёння, а не ў сне, Блакітныя пралескі зранку У вочы зазірнулі мне.

Ды раптам хваляю халоднай Мінулы час на лес дыхнуў, Ён весткай страшнай і журботнай

Азмрочыў светлую вясну.

У памяці сваёй глыбіннай Час радасць і бяду збярог, Ён, хуткаплынны і няспынны, Пазнаў шмат сцежак і дарог.

Ён спрашаваў у нерухомаць Крыві патоки, мора слёз, Хваробы і нязмернасць стомы, Закамянелы вербалоз...

І тая вестка засланіла Мне свет увесь. Я трапятая: Перада мной была магіла Маўлівай сведкай чорных спраў.

мья застоўныя, у часы гвалтоўна-добраахвотнага збліжэння нацыі і іх моваў.

Глыбокім, чыстым пачуццём любові да сваёй радзімы пранізана ўся творчасць пісьменніка. Можна, з асаблівай сілай і глыбінёй — раман «Птушкі і гнёзды». Пачуццё патрыятызму ў Брыля не стыхінае (хаця гэта пачуццё першароднае), а глыбока ўсвядомленае, выпактаванае на нялёгкіх жыццёвых сцежках асабістай біяграфіі, узбагачанае асабістым творчым вопытам і вопытам сусветнай літаратуры. Брылёвы эсэ і мініяцюры, прысвечаныя творчасці і жыццёваму лёсу беларускіх майстроў слова,

Сяброўская гутарка з Сакратам Яновічам.

Фота У. КРУКА.

асабліва М. Гарэцкага, І. Мележа, прысвечаныя гісторыі і сённяшняму лёсу роднай мовы, уяўляюць сабою выключна цэласную, прадуманую, жыццём адкрышталізаваную нацыянальную праграму. Прычым праграма гэтая падмацавана, пацверджана жыццём і творчасцю майстра.

«Гэта нармальна, што ў мяне яно ёсць, было і будзе — адчуванне роднай зямлі, народа, мовы, — нягледзячы ні на што.

Я быў рады, знайшоўшы гэтую сцежку ў юнацтве, яна мяне вядзе і сёння, даволі часта грэючы, адаграваючы запаветным цяплом».

сапраўднаму выходзяць на ўсіх людзей».

Гэтым словам, як і іншым, нельга не верыць. За імі, у іх не толькі творчая практыка словінных майстроў свету, за імі, у іх жыццё і творчасць самога пісьменніка. Гады пацвердзілі іх слушнасьць.

Прыгожы і прыгожа пройдзены шлях. Бо ад самага пачатку і аж да сёння пройдзены ён сумленна. Бо шчырае, сумленнае служэнне роднай зямлі, роднаму народу было галоўнай мэтай і мэтам.

Серафім АНДРАЮК.

Тут не проста прыгожыя словы. Гэтаму верыш, гэта сапраўды так. Бо інакш адкуль тады гэты чысты і светлы настрой любасці, якім наскрозь пранізаны творы пісьменніка, іх празрысты эмацыянальны лад, празрыстасць і чысціня слова і фразы, іх жыццесцвярджальны, аптымістычны настрой. І не толькі тады, калі піша пра малую ўнучку, для якой жыццё нясе штохаілінныя адкрыцці, і тыя адкрыцці даруюць радасць і ёй, і не менш дарослым, але і тады, калі закранае рэчы ў сваім змесце драматычныя, а то і трагічныя.

«Мы ведаем пра ўсю яго страшную праўду, мы думаем, што ён не ведае яе, толькі падазрае. Цяжка сказаць, ці не страшней яму ад гэтага, як нам... Ходзім вась па элейках грознай бальніцы і стараемся гаварыць пра вясёлае. І ён таксама. А глыбока ў душы — вечная мерзлата, і думкі ў галаве, што і ў яго таксама...»

А маладая дачка, што таксама ж усё разумее, узла яго пад руку і міла так, па-жаночы пытаецца:

— Ну, а чаму ты не скажаш, што ты нас любіш, што ты рады нас бачыць?..

Ён усміхнуўся. І мне здаецца, што ўсім нам трохі лягчэй».

Або вась гэта, па-філасофску мудрае, мудрасцю прасветленае:

«Цэльмі днямі сядзець — на прызбе, на ганку ці верандзе — і глядзець, глядзець...»

Гэта не толькі старасць, адпачын, — гэта і развітальнае сузіранне. Нацешыцца...»

Жыццятворны, святаносны настрой напаяняе ўсю творчасць пісьменніка. Сёння ў ім прысутнічае адценне роздуму, лёгкага суму. Гэта — як у кастрычніцкія сонечныя дні «бабінага лета». У Брыля сама творчая натура ўзмоцнена глыбока ўсвядомленай, угрунтаванай на багатай глебе сусветнай літаратуры эстэтычнай пазіцыяй. Гэта пазіцыя не тэрэтыка, не філасофа (хоць гэта ні ў якой ступені не выключыць глыбінні і арыгінальнасці), а мастака, у якога вывады, меркаванні, разважання народжаны жывой творчай, шырэй — усёй жыццёвай практыкай. Свет літаратуры, мастацтва, філасофскай думкі ў Брыля ні ў якой ступені не мае самамэтнага ці аўтаномнага значэння; ён арганічная частка духоўнага свету і духоўнага ладу мастака, дзе пачатак творча-мастацкай з'яўляецца вызначальным.

Брылёва «філасофія», Брылёвы лад думак вельмі далёкія ад абстрактнасці, ад самамэтных тэрэтычных практыкаванняў; яны жыццёва-канкрэтныя, народжаны штодзённым «жывым жыццём» бабак Прузын і Агат. Адсюль іх заўсёдна актуальнасць, глыбокая беларускасць, народнасць. Гэтыя ідэі складаюць аснову творчасці, самай мастацкай практыкі. Не будзем забываць, што лад жыцця літаратурны і лад жыцця проста чалавечы, паводзіны творчыя і жыццёвыя ў Брыля глыбока і арганічна звязаны, па сутнасці, адзіныя.

Сёння ў нас няма, хоць, трэба прызнаць, усё яшчэ мала, гаворыцца пра нацыянальны менталітэт беларусаў. Акрэслваюцца асобныя рысы, вызначаюцца якасці, асаблівасці. Зразумела, ёсць у гэтым глыбокая жыццёвая неабходнасць. Бо сапраўднае нацыянальнае адраджэнне можа ад-

быцца толькі на аснове глыбокай нацыянальнай ідэі, ідэі, што каранямі ўваходзіла ў мінулае, ідэі, якая б стала сваёй, унутрана блізкай і неабходнай для мільёнаў беларусаў, ідэі, якая для пачатку хоць бы авалодала свядомасцю мільёнаў. Пакуль што пра ментальнасць як узровень індывідуальнай і грамадскай свядомасці гаварыць не даводзіцца. Нацыянальная адметнасць, нацыянальныя асаблівасці, нацыянальны характар беларуса і народа ва ўсім іх аб'ёме (а не толькі ў якіхсьці сацыяльна-палітычных праявах, не толькі ў экстрэмідэка-выкрывальным змесце ў адносінах да суседзяў і да негатыўных праяў мінулага) — гэта яшчэ амаль не вывучаецца, не асэнсоўваецца. Нешта адмаўляецца без замены больш значным, больш прымальным іншым.

У гэтым сэнсе нацыянальная пазіцыя Янкі Брыля на сённяшні дзень уяўляецца выключна важнай і актуальнай. Для самага ж пісьменніка яна і раней, і заўсёды была такою.

Чытаем мініяцюры пра наведанне Жупрану:

«Магіла, помнік і, у касцёле, партрэт Багушэвіча. І пачуццё... Другое пачуццё. І здзіўленне, і недаўменне, і пашана да таго, хто блізу сто гадоў таму назад упарта, як парастак паміж плітамі тратуара, пралез паміж двюма стыхіямі, рускай і польскай, насуперак усім, уключаючы сваіх найбліжэйшых, пралез і вырас са сваім і зрэбным, і глыбока, па-народнаму, па-хлебнаму свежым беларускім словам. І славы не было, а толькі адчуванне абавязку».

Якой мужнай, самаахвярай, нават велічнай постаццю прадстае перад намі адзін з першых змагароў за нацыянальнае адраджэнне, адзін з першых свядомых стваральнікаў нашага нацыянальнага менталітэту Францішак Багушэвіч. Якое глыбокае разуменне нацыянальнага подзвігу паэта! І сказана гэта было ў часы са-

І хай жыццё няўстрым бяжыць...

Палова чацвёртай ночы,
палова маёй тугі...
Вяртацца душа не хоча
назад, на «свая кругі».

І целу майму пустому
балесна на сподзе сноў.
— Вярніся, душа, дадому,
— прашу і не чую слоў.

Даруй мне, як скрозь бывала,
за безліч маіх грахоў...
Вярніся — я гэтак мала
яшчэ гадаваў сыноў.

Палова чацвёртай ночы,
палова маёй тугі...
Не хоча душа, не хоча
пакінуць сваіх вышынь.

Плач

Анёл самотны падаў з неба
над Беларуссю незаўважна...
Адно крыло — бялей ад снегу.
Другое — чорнае, бы сажа.

Упаў—гучалі трубы громна,
і бачыў гэта ледзь не кожны:
адно крыло — у водах Нёмна,
другое — знікла ў плыні Сожа.

О літургіі Херувімы!
Чаму не плачаце—спіце вы!
Анёл згубіў маю Радзіму,
а без яе — нашто жыццё мне.

Зайздрасць

Ах, якія могільні прыгожыя
на радзіме ў Толіка Сыса!
Дзе бярозай стала ледзь не кожная
у Дняпро схаваная душа...

Хораша пры бацькавай магіле
тут пачуць на Радаўніцу гром...
І не страшна, нават ні на хвіліну,
прыкацаць апошні свой паром.

Прышласць

Аднойчы, толькі без мяне,
самотны сон Сусвету
па-свойму ў вершах апяе
наступнік мой — паэта.

Русалкі ў руні росны след,
валос святальны вечер...
Няўжо па-свойму апяеш
наступнік мой—паэце!

І хай жыццё няўстрым бяжыць
з Сягоння у Калісці...
Радку напісанаму — жыць.
Валощы ў жыцце — цвіці!

Свіслач

Ля кампазіцыі А. МАЦІВІЧА

Пад пасмай хваль — валос абвіслых
блукіт яснеецца вачыма...
Я закахаўся ў рэчку Свіслач,
яна была калісь жанчынай.

Я прызначаў ёй час спатканняў
і, як нележала паэту,

даруй на памяць аб каханні
мастоў шыкоўных бранзалеты.

І веруй я — аднойчы ў зморы
яна з каменнай дыбы ўстане...
І мы пакінем гэты горад
хоць на няісны міг святання.

Крыўда

Ахвирую жонцы

Не папросіш міласнай свечкі,
не адкажаш хлуснёй на здзек...
Толькі дзве перасохлыя рэчкі
уваскрэснуць з тваіх павек.
Толькі срэбныя дзве маланкі
перакрэсляць мне шлях наперад...
І ў першай — заплача Янка,
а ў другой — засмеецца Верас.

Гэта — дарога ў Рай.
Гэта — сцяга да Пекла.
— Божа, параду дай,
выбраць якую лепей.

Першай—кроў і боль.
Крочыць другой — салодка...
— Божа, прашу, дазволь
выбраць між двух — сяродку.

Кляновых лістоў клаксон
ватрыска на золку сцісне...
Ты — мой недаснёны сон.
Прачнуса — і шчасце знікне.

Сцякаюць крыжы з закон
слатою размытых ліній.
Ты — мой недаснёны сон.
Прачнуса — і шчасце згіне.

Зялёных вачэй неон
растайнай слязой бурштыніць.
Ты — мой недаснёны сон.
Баюся прачнуцца — згінеш.

Студзень выбеліў пожны
сумам снежнай імшы...
Мы спаткаліся позна —
дзве скалелых душы.

Не паспелі на столькі,
сколькі згублена слёз,
стэарынавым болем
на хрышчэнскі мароз.

На жыццё, на каханне
не здалелі паспець...
Дзве душы, два жаданні
і адзіная смерць.

Жанчына парвала з Каханым...
Па вуліцы крочыць адна.
У поглядзе ніцым схаваны
нявыспелы боль і туга.

Жанчына парвала з Каханым.
Ну чым ёй цяпер памагчы!
На займішчы летняга ранку,
на сходзе вясновай начы.

Даверце мне, пекная Панна,
адчай непрытомнай рукі,
і сум ваш растане туманам
на лустры святальнай ракі.

О як ты, грэшная душа
мая, імкнулася да Бога!
А Бог сказаў:— Не спакушай
сябе святлом агню чужога...

А я лячу на твой агонь
і без астачы ў ім згараю,
і рай дарованы губляю,
цябе целуючы у скронь.

Ёсць падтрымка

Трапляючы ў іншую краіну, у нязвычайны абставіны, заўсёды спадзяешся на тое, што сустрэнеш добрых, спагадлівых людзей, якія дапамогуць адаптавацца, падкажуць табе, як лелея ажыццявіць задуманае, запланаванае. Асабліва надзея на сяброўскую падтрымку калег па прафесіі. І такую падтрымку я і тэлежурналіст Юры Лакавец адчулі ў рэдакцыі ліёнскага аддзялення газеты «Юманітэ»...

У панядзелак зранку наша група вырасыла наведзець адзін з магазінаў і аз-

шай гутарцы, бо шмат работы. Катрын правяла яе, вярнулася і прадоўжыла пачатую размову:

— Кожнае выданне мае сваю спецыфіку, свой падыход да асвятлення падзей. Але галоўнае — журналісты павінны даваць аб'ектыўную інфармацыю, не хлусіць. Наша газета друкуе матэрыялы на ўсе тэмы: палітыка, эканоміка, навука, адукацыя, медыцына, культура, спорт. Аднак яна — орган Французскай камуністычнай партыі, і таму праводзіць яе ідэі. Дзейнасць нашых камуністаў скіравана на сацыяльную абарону працоўных, на забеспячэнне стабільнага, нармальнага жыццёвага ўзроўню наро-

Сяргей ЗАКОННИКАУ

ЛІЁНСКІ ТЫДЗЕНЬ

наёміцца з яго работаю. У мяне такога жадання не было. Даводзілася наведваць магазіны розных краін. Напрыклад, у Рыме разам з рускім паэтам Уладзімірам Кастровым гутарыў больш за гадзіну з гаспадаром невялікай гандлёвай фірмы, якая прадае тэлевізары і магнітафоны. Гэты чалавек зацікавіў нас як апантаны аматар славянскіх літаратур, жывапісу і музыкі. Цікава расказаў ён і пра сваю фірму. Так што магазінамі здзівіць мяне цяжка. Ды і не люблю я хадзіць па іх, бо з нашымі камандзіровачнымі там няма чаго рабіць.

Адзін з кіраўнікоў асацыяцыі дружбы, які ўбачыў, што я не працягваю цікавасці да гэтага «аб'екта», папрасіў мяне пачакаць хвілінку, а сам пакіраваў да тэлефона. Вярнуўся ён задаволены. «Дэзаваніўся да Арлет. Яна прасіла перадаць, каб вы пачакалі яе хвілін дваццаць тут — ля ўваходу. Паедзеце ў рэдакцыю газеты. Там вам будзе цікавей», — з прыязнаю ўсмішкаю сказаў ён.

Я выйшаў з «карыфура», сеў на лавачку. Курый і глядзеў на прымагазінную мітусню. Як і ў іншых заходніх краінах, у Францыі ёсць некалькі тыпаў магазінаў. Паслугамі «таці» ў асноўным карыстаюцца бедныя люд, наёмныя рабочыя з афрыканскіх краін. Сюды ж імкнуцца трапіць і неабцяжараныя набітымі валютаю кашалькамі савецкія, а цяпер СНДэўскія турысты. Цэны тут значна ніжэйшыя, але і якасць тавараў — адпаведная. Звычайна ў такіх магазінах цесна, а таму часта самы танны тавар выстаўляецца ля іх у вялізных скрынях проста на тратуары. Людзі корпаюцца, выбіраюць нешта, прытым нярэдка робяць гэта неахайна. Заўсёды поруч са скрынямі на брудным асфальце валяюцца ўпакоўкі з калготамі, панчохамі, шарпэткамі, трусами і майкамі.

У «карыфураў» — самы масавы наведвальнік, як мы кажам, звычайныя людзі. Ёсць і спецыялізаваныя магазіны для багатых. Сюды за цэлы дзень можа зазірнуць толькі пяць-шэсць пакупнікоў.

Дарэчы, тут людзі не ходзяць, так як у нас, бязмэтна па магазінах з надзеяю, што недзе нешта «выкінуць». Прадукты сям'я закупляе адразу на тры-чатыры дні. Пад'язджае чалавек на машыне да магазіна, бярэ ручную каляску (яны стаяць тут жа — ля аўтастанкі), купляе, што яму трэба, перагружае ў багажнік — і дахаты. А фрукты, гародніну можна купіць літаральна праз кожную сто метраў: і ў магазінах, і з латкоў. Калі ж неабходна набыць нейкую больш-менш дарагу рэч, то да вашых паслуг розныя каталогі, рэкламная прадукцыя, якімі закіданы ўсе паштовыя скрынкі, — выбірай, што хочаш. У крайнім выпадку — ёсць вітрыны. Заходзіць у магазін, каб толькі паглядзець, падзівіцца, тэкое тут не практыкуецца. Няма і абрыдлых усім нам чэргаў, за выключэннем сезоннага распродажу. Тады людзей бывае шмат...

Арлет заехала на стаянку, выйшла з машыны і махнула мне рукою. «Едзем у рэдакцыю «Юманітэ», — сказала яна. — Там у мяне ёсць добрая знаёмая Катрын Сімон-Ленак. Думаю, што пагаварыць з ёю табе будзе карысна. Юра і Ігар, відаць, ужо там».

Сапраўды, хлопцы сядзелі ў офісе за сталом і размаўлялі з маладою чарняваю жанчынай. Яна выйшла з-за стала, каб прывітацца. Простая прычоска, прамыя, відаць, жэрсткаватыя валасы, смуглявы твар, жывыя, вясёлыя вочы, добрая, ясная ўсмішка. Арлет пацалавалася з гаспадыняю і адразу папрасіла прабачэння, што не можа прысутнічаць на на-

Працяг. Пачатак у нумары 30.

да. Гэта накладвае свой адбітак на матэрыялы газеты.

Яшчэ ў час першай сваёй паездкі ў Францыю я ўбачыў вялікае адрозненне ў падыходзе да розных праблем паміж ФЖП і КПСС. Катрын нездарма падкрэсліла самы галоўны накірунак дзейнасці французскіх камуністаў — падтрымаць і абараніць сацыяльна кожнага працоўнага. Кіраўнікі КПСС ставілі перад сабою іншую задачу — выціснуць з рабочых, сялян, інтэлігенцыі ўсё, што можна і няможна, за самую мізэрную аплату, каб расквашвалі партыйна-дзяржаўная наменклатура, ваенна-прамысловы комплекс, армейская вярхушка. І давялі эканоміку краіны да поўнага развалу.

Французская кампартыя перажывае сёння не самы лепшы свой час. У 1982 годзе на выбарах перамаглі левыя сілы. Тады кампартыя выступіла ў блоку з сацыялістамі. Была эйфарыя, але затым пайшоў спад. Зараз паміж самімі камуністамі ёсць разыходжанне, і нават на ўзроўні ЦК. Многія камуністы расчароўваюцца, выходзяць з партыі. Канешне ж, і крах КПСС паўплываў на аўтарытэт французскіх камуністаў.

Пытаюся ў Катрын: «А ці ведалі вы, што ў СССР ужо даўно партыйна-дзяржаўна-гаспадарча-ваенная наменклатура ўсталывала таталітарны рэжым, што ў КПСС не было ніякай дэмакратыі, што рэдавыя камуністы сталі проста плацельшчыкамі партузнасаў, падымальшчыкамі рук на сходах, і не больш таго?»

Яна сумна ўсміхаецца: «Журналісты павінны ведаць больш, чым звычайны чалавек. Можна, і не зусім поўная, але інфармацыя мелася. Скажу шчыра, мне некалькі разоў прапаноўвалі паехаць у камандзіроўку ў Маскву. Але я адмаўлялася, і думаю, што правільна рабіла. Фальш, паказуха, дагматызм, а яшчэ і афганскія падзеі — непрыемна і нецікава ўсе гэта. А як і чым жыве зараз ваша Рэспубліка Беларусь?»

Мы расказваем Катрын пра тое, як праходзілі выбары ў Вярхоўны Савет — недэмакратычна, пад жорсткім дыктатам з боку партыйных органаў, у атмасферы хлусні і паклёпаў на сумленныя кандыдатаў, пра непаваротлівасць, ідэалагічную зашоранасць абранага знаменклатуранага парламента, пра станаўленне новых палітычных партый, пра сённяшні побыт людзей. І гаворым пра выключную працавітасць нашага народа, бо нават страціўшы пасля чарнобыльскай катастрофы адну трэць сваіх самых прыдатных для гаспадарання земляў, Беларусь пастаўляла 16 працэнтаў мяса і мясапрадуктаў, 22 працэнта малака і малочных прадуктаў, 44 працэнта бульбы, 41 працэнт маргарынавай прадукцыі і г. д. у агульнасаюзны фонд, маючы толькі 10 мільянаў жыхароў. Не хаваем і таго, што многія людзі страцілі нацыянальную самасвядомасць, не размаўляюць на роднай мове ў выніку татальнай русіфікацыі, якая вялася і да рэвалюцыі, але асабліва ўзмоцнена ў апошні час.

Катрын спачувальна ківае галавою і кажа:

— Добра разумею вас. Нам прасцей. Нацыянальная свядомасць французаў выключная. Яна дапамагла нам падняцца на ногі пасля другой сусветнай вайны. Нацыянальная свядомасць і матэрыяльны дэбрабыт грамадства цесна звязаны. А як можна без роднай мовы ствараць сваю культуру? Мне шкада ваших людзей, калі яны не разумеюць гэтага. Мне блізка і вашы трывогі ў сувязі з гіперінфляцыяй, ростам цен у дзесяткі разоў, з нястачаю самых неабходных прадуктаў і тавараў. Гэта вялікая бяда для людзей.

Канешне, жыццёвы ўзровень французскай непараўнальна вышэйшы. Але не думайце, што ў нас няма праблем. Капіталізм—гэта грамадства дзвюх хуткасцей. Ёсць людзі, якія могуць дазволіць сабе ўсё, а некаторыя — амаль нічога.

У нас таксама растуць цэны і падаткі, праўда, не такімі скачкамі, як у вас. Людзі сярэдняга ўзросту, якія маюць пастаянную работу, не так востра адчуваюць гэта, а моладзі жыць цяжкавата. Асабліва шмат сродкаў забірае вучоба. Мая пляменніца паступіла нядаўна ў скульптурную школу. Шчасце, што яна адзіная ў сям'і, бо, каб падрыхтавацца да навучальнага года, патрэбна тры-чатыры тысячы франкаў: на інструмент, акуляр, кнігі і г. д.

Або такі прыклад. У школах дзяржава наладзіла бясплатныя абеды. Раней вучні на іх і не глядзелі, а зараз многія карыстаюцца гэтай магчымасцю. Ёсць у мяне звесткі ад медыкаў, што ў нашых дзіцячых садках нормы занятання, дзецям не хапае каларыйнага харчавання.

Я ведаю, што ў Францыі самая страшная бяда ў лёсе чалавека — гэта страта работы. І не толькі ў матэрыяльным плане — дзяржава ўратавае ад галоднай смерці. Чалавек без работы тут адчувае сабе маральна непаўнацэнным. А беспрацоўе расце, яно дасягнула зараз амаль 10-працэнтнага ўзроўню. Таму і прашу Катрын закрываць гэтую праблему. Яна тлумачыць:

— Кожны наш новы ўрад лічыць сваёю галоўнай задачай — барацьбу з беспрацоўем. Але ў Францыі мала хто верыць, што такая надзвычайная складаная праблема можа вырашыцца да канца. І таму вельмі важна дамагчыся, каб дзяржава забяспечвала пэўны жыццёвы дабрабыт беспрацоўных.

Гэта робіцца. Напрыклад, калі ты страціў работу на віне прадпрыемства, то атрымаеш дапамогу на працягу года ў памеры 90 працэнтаў ад сярэдняй зарплаты. А потым яна памяншаецца і даходзіць да 40 працэнтаў. У Францыі жанчыны ідуць на пенсію ва ўзросце 60, а мужчыны — 65 гадоў. Самая крытычная мяжа — 50—55 гадоў. Калі ты згубіў работу ў такім узросце, то цябе чакае бяспрацоўе і пошук яе. Прадпрыемствы, фірмы не хочуць прымаць пажылых людзей.

Катрын падрабязна расказвае пра многія формы сацыяльнай абароны беспрацоўных, пра тое, як удзельнічаюць у гэтай рабоце палітычныя партыі, грамадскія арганізацыі.

Мне, напрыклад, цікава было даведацца, што дапамогу на беспрацоўі атрымаюць нават выпускнікі школ, якія нідзе ніколі не працавалі і не хочуць уладкоўвацца на работу. Памер яе — 2000 франкаў. Але тут усё залежыць ад спецыяльнай камісіі, якая прымае рашэнне персанальна па кожным чалавеку: каму — даць, а каму — не.

Ёсць шмат маладых людзей, якія не хочуць быць на пастаяннай рабоце, абмяжоўваюцца часовымі заробкамі. За зіму збіраюць нейкую суму, а затым улетку сваімі кампаніямі падарожнічаюць па Еўропе, адпачываюць.

У канцы размовы Катрын цікавіцца, дзе б мы хацелі пабыць у Ліёне, з кім сустрэцца, абяцае сваю дапамогу. Я прашу, калі ёсць такая магчымасць, звесці мяне з ліёнскімі літаратарамі, іншымі прадстаўнікамі творчай інтэлігенцыі. Юра кажа, што хацеў бы сустрэцца з мясцовымі тэлежурналістамі. А потым жартуе: «Мы б не адмовіліся з'ездзіць на дзенькі ў Парыж». Катрын смеецца: «Пазнаю журналістскую хватку. Ліёна яму мала, падавай Парыж». А пасля ўжо сур'ёзна гаворыць, што з вялікім задавальненнем арганізавала б такую паездку, ды грошай няма. Іхняя рэдакцыя не такая багатая. А білет на звышхуткасны экспрэс «Ліён — Парыж» у два канцы (адлегласць паміж гарадамі — 500 кіламетраў) каштуе тысячу франкаў. «Так што дзевяццацца вям, хлопчыкі, быць са мною ў Ліёне, а не заглядацца на парыжскіх красунь», — жартуе яна. І дадае: «А я вам адну сустрэчу магу зараз арганізаваць. Хочаце пабыць на кабельным тэлебачанні ў маёй сяброўкі Даніэль Біакітле? Згода? Тады званю ёй».

Пасля кароткай перамовы па тэлефоне Катрын кажа:

— Звесці вас не змагу. Буду прымаць інфармацыю. Даберацеся самі. Вось адрас. Тут тры прыпынкі на метро. А як скончыце там гаворку — зноў да мяне. Хачу пачаставаць вас вячэраю.

Мы задаволены такой прапановаю, але стайм, пераступаючы з нагі на нагу, бо, як ні сорамна нам прызнавацца, у кішэнях няма ніводнага франка. Як жа купіць білеты на метро? Дзевяццацца тлумачыць, што прыехалі па безвалютным абмене, а дома, як ні прасілі, грошы

нам не абмянялі. Катрын усклікае: «О, Божа! Я ж забылася, адкуль вы прыехалі. Прабачце, даражэнькія! Вось вам білеты». Яна вымае з сумачкі жменю білетаў і падае Ігару: «Думаю, што на сёння хопіць. Глядзіце ж — не зблудзіце, аяртайцеся хутчэй».

А мы і спраўды доўга не маглі адшукаць вулачку, на якой размешчана кабельнае тэлебачанне. Выйшлі з метро, а куды ісці далей — не ведаем. Цікава было назіраць за рэакцыяй пракожных, да якіх мы звярталіся. Пажылыя глядзелі насцярожана, адказвалі: «Не ведаем» альбо, наогул, моўчкі прыспешвалі крок. Маладзейшыя былі больш камунікабельныя, але і яны не дапамаглі.

Французы, я ў гэтым пераканаўся за дзве свае паездкі, не любяць ніякіх лішніх клопатаў, пазбягаюць любога, самага бяскрыўднага замаху на свой спакой. Яны выключна абыякавыя да ўсяго, што не тычыцца сям'і, іх асабіста. Ім, напрыклад, нецікава, што робіцца на суседняй вуліцы.

А дапамагла нам работніца пошты, якая на машыне развозіла газеты. Яна выслухала нас, дастала з сумкі карту Ліёна, расклала яе на капоце. Аказалася, што гэтая вулачка побач — трэба праісці метраў трыста.

Кабельнае тэлебачанне размешчана на першым паверсе вялікага дома. Займае некалькі пакойчыкаў. Тут цеснавата. Кабінет дырэктара застаўлены шафамі з касетамі, апаратураю. Даніэль расказвае, што іхні калектыў невялікі — пастаянна занята 20—25 чалавек. Толькі на працягу адной гадзіны ў дзень вяшчаюць свае перадачы, а астатняе — пакупное. Сярод сваіх перадач асноўнае — навіны, на якія працуюць чатыры журналісты і два аператары. А на культуру, спорт прыпадае толькі па 20—25 хвілін у тыдзень. Перадачы, прысвечаныя турызму, адпачынку, укладваюцца ў адну га-

нас, запрасіла на вячэру Пятра Андрэвіча Валковіча, Тэрэзу і Эдуарда Хаонд. У цэнтры ўвагі на працягу ўсяго вечара была яе дачка Арыэль, якая таксама падпадала пад дзень святой Катрын.

Запомнілася адна экзатычная страва, традыцыйная ў французскіх пастухаў. У электрапеч, якая стаяла пасярэдзіне стала, мы дружнай грамадою з усіх бакоў ставілі невялікія патэльні з нацёртым на тарку сырам, а потым мачалі ў расплаўленую масу бульбу ў мундзірах, кавалачкі шынкі, вядліны. Смаката!

Дзве гадзіны з Полем Гравіёнам

Заўсёды, калі трапляю ў замежную краіну, хоць і маю канкрэтную задачу, не звязаную з культураю, я стараюся любымі спосабамі выйсці на прадстаўнікоў творчай інтэлігенцыі, каб сустрэцца, пагаварыць, атрымаць інфармацыю пра духоўнае жыццё, як кажуць, з першых вуснаў. Зрабіць гэта часта бывае няпроста па розных прычынах. Але ў Ліёне мне пашанцавала.

Уважліва, змабілізаваная на дапамогу Катрын, якая, як я пераканаўся, ніколі нічога не забывае, раніцою сказала: «Твая просьба, Серж, выканана. Сёння ўвечары ў нашым офісе ты сустрэнешся з пэтам Лолем Гравіёнам. Гэта надзвычай цікавы творца і шчыры, сардэчны і сціплы чалавек. Ну як, ты задаволены?»

Яшчэ б не быць задаволеным! Толькі ўчора я, не спадзеючыся на ўдачу, прапсіў яе звесці мяне з мясцовымі літаратарамі, а ўжо сёння ёсць вынік.

Характарыстыка Катрын была дакладная. Сапраўды, гэты хударлявы, з тонкімі рысамі твару, з цёмнымі ўважлівымі

ровень і сённяшняй французскай літаратуры даволі высокі. Але, як вы заўважылі, і тое праўда, што, маючы такія выдатныя традыцыі і вялікую папулярнасць у свеце, зараз яна болей закрытая для іншаземцаў, варыцца ва ўласным соку. Таму, на маю думку, далейшае развіццё нашай літаратуры павінна грунтавацца на трох крытэрыях: адкрытасць да іншых літаратур і культур, стварэнне новых перспектывных творчых накірункаў, абарона і падтрымка таго, чым займаецца кожны здольны пісьменнік.

Французы яшчэ толькі пачынаюць адкрываць Рэспубліку Беларусь, якая стала на шлях незалежнасці, новага развіцця. Мы хочам ведаць і вашу культуру, літаратуру. Відаць, першае, што трэба зрабіць,—гэта скарыстаць тое, што Ліён і Мінск — пародненыя гарады. У кожную дэлегацыю, якімі абмяняюцца бакі, неабходна ўключаць прадстаўнікоў мастацкай інтэлігенцыі, што паспрыяе наладжванню індывідуальных творчых кантактаў.

Мяне цікавіць многае: у якой атмасферы даводзіцца працаваць французскім літаратарам, як дапамагае ім дзяржава, якія выдавецкія магчымасці, ці шырокае кола чытачоў? Перачкаўшы лавіну пытанняў, што абрынулася на яго, Поль засяроджваецца, а пасля гаворыць:

— Не ведаю, як у вас, а ў Францыі пісьменнікам працуецца і жывецца цяжкавата. І асабліва на перыферыі. Усе буйныя выдавецтвы, рэдакцыі прэстыжных літаратурна-мастацкіх часопісаў, газет знаходзяцца ў Парыжы. Там віруе інтэнсіўнае творчае жыццё. І калі пісьменнік адчувае ў сабе сілы, спадзеюцца дасягнуць значных поспехаў на літаратурнай ніве, то ён вымушаны, урэшце, ехаць у Парыж. Тут, на месцы, спраўдзіць свае мары амаль немагчыма.

Раскажу, напрыклад, пра лёс Патрыка

На прыёме ў Ліёнскай мэрыі.

дзіну ў месяц. «Мы яшчэ толькі становімся на ногі,— гаворыць яна.— Далей аб'ём сваіх перадач будзе павялічвацца. Калектыў малады, энергічны, працаваць умеюць, тэхніку набылі якасную — ёсць усе магчымасці для добрай работы».

Юра прапанаваў Даніэль паглядзець відэакасету з ягоным фільмам па гісторыі і архітэктуры Беларусі. Пасля прагляду яна ўпэўнена кажа: «Такую прадукцыю можам пускць на нашым экране. Нам гэта цікава». Юра дамаўляецца аб супрацоўніцтве, пытае, што яшчэ зацікавіла б ліёнскіх глядачоў. «Найлепш успрымаюцца перадачы невялікага аб'ёму, звязаныя з прыродай, гісторыяй, архітэктурай, этнаграфіяй,— гаворыць Даніэль.— Можам абмяняцца такімі відэасюжэтамі з вашым тэлебачаннем».

Вярнуліся мы ў офіс «Юманітэ» гадзіны праз дзве. Катрын адразу павяла да стала. Аказалася, што гэты панядзелак — дзень святой Катрын, што яго святкуюць усе незамужнія дзяўчаты, якія дасягнулі 25 гадоў. Падыймаем чаркі за здароўе нашай слаўнай апякункі.

А пасля трапляем яшчэ на адно застолле. Мая гаспадыня Арлет, акрамя

важым чалавек спадабаўся мне адразу той глыбіннай інтэлігентнасцю, той далікатнасцю, якія не так часта сустракаюцца ў нашыя дні.

Гаспадыня зрабіла ўсё, каб размова была неафіцыйная, доверлівая і шчырая. І вось мы сядзім ва ўтульных крэслах за невялікім сталікам. Ліецца мяккае святло. Ніхто і нішто не перашкаджае нам. Адно толькі зрэдка завурчыць Фукер — цёмна-шэрая аўчарка, якая ляжыць побач. Яна паклала сваю вялікую прыгожую галаву на дужыя тоўстыя лапы і то дрэмле, то абачнуўшыся, нязлосна падае голас.

Спачатку кожны ўспамінае сваіх любімых пісьменнікаў: ён — рускіх, бо беларускіх яму не даводзілася чытаць, ды і, наогул, пра нашу рэспубліку Поль мае доволі цьмянае ўяўленне, я — французскіх. Шкадуе, што няма кантактаў паміж літаратарамі Францыі і Беларусі, што мы слаба ведаем сучасны стан іхняй літаратуры. Поль слухае, потым кажа:

— Так, я згодзен з тым, што і ў вас, і ў нас звычайна чытаюць класіку. Яна пакрыху перажываецца, выдаецца. Да сучаснай літаратуры доступ абмежаваны. Тым не менш мне здаецца, што мастацкі, эстэтычны і інтэлектуальны ўз-

Драле. Да апошняга часу ён жыў у Ліёне, працаваў выкладчыкам, спрабаваў сябе ў паэзіі, гістарычнай прозе. Адночы рызыкнуў паслаць твор пад назвай «Гарымар» у Парыж. Гэта была ягоная першая аб'ёмная літаратурная праца, і ён сам дагэтуль не можа зразумець, чаму яе надрукавалі. Але пачын адбыўся, Патрыка заўважылі. У выдавецтвах прынялі яшчэ некалькі рукапісаў. І ён пераехаў у Парыж: чытае там зноў лекцыі, бо з аднае літаратуры не прыжывеш, але ўсё ж атрымаў пэўную магчымасць творча расці. Адрозна хачу сказаць, што такое ў нас — не правіла, а выключэнне.

Надзвычай цяжка прабіцца ў вялікую літаратуру. Рукапіс маладога аўтара ацэньваюць члены выдавецкага савета. Звычайна тры-чатыры чалавекі. І неабходна, каб усе яны выказаліся станоўча. А ў кожнага члена савета свой густ, свой погляд на літаратуру. Шанцуе нямногім аўтарам. Але такія шчаслівычкі ёсць, і іх прыклад надае смеласці новым маладым літаратарам.

Гаворку перапыняе Катрын, якая прынесла каву. Поль дзякуе гаспадыні, бярэ кубак, смакуе, а затым працягвае:

(Працяг на стар. 10—11).

Чалавек у супярэчлівым свеце, прагрэс і духоўнасць — гэтыя і іншыя праблемы закранаюцца ў матэрыяле Г. Адамовіч «Ядзерная зброя першабытнага свету, або Чаму ў нас акамянеласці духоўнай страваю завуць?». Развагі Я. Росцікава «Робім гісторыю...» — пра так званыя гістарычныя дакументальныя стужкі; штрыхі да партрэта кінарэжысёра А. Карпава «Доўгія версты кіно» напісаны Я. Крупенем; знаёмства з эратычным відэа ў сшытку «Эжран».

«Музыка» — гэта роздум Т. Мушынскай пра оперу Я. Глебава «Майстар і Маргарыта» («З Булгакавым і без яго, або Спроба рэцэнзіі ў выглядзе Аптыміста і Песіміста»), працяг запісаў В. Ліцівінкі «Шырма расказвае пра сябе...», артыкул В. Брылон «Наталля Гайда застаецца і перамагае», нататка Н. Бунцэвіч «Гісторыя стварэння» яшчэ не завершана — чарговая пастаўка «Джулія» У. Кандрусевіча ў тэатры музыкамеды.

Гутарка А. Ганчарова з В. Маслюком «Уцёкі да сябе самога» і малавядомыя старонкі з гісторыі БДТ-2 («Пераможцаў не было...») У. Мальцава прадстаўляюць «Тэатр».

У раздзеле «Гісторыя мастацтва» — артыкул Ю. Якімоўвіча «Нерэальная рэальнасць». Змястоўны сшытак «Выяўленчае мастацтва» — новыя штрыхі да жыцця і творчасці малавядомага мастака А. Герасімовіча («На роднай зямельцы ўсе мы не госці...»), развагі Г. Фатыхавой пра творчасць Г. Бржазюскага «Рэалізм і шчырасць», думкі Н. Шаранговіч пасля знаёмства з адной з выставак («Пасляслоўе, або Пахвала класічнай дэканаласці»), рэпартаж А. Чарняўскай «Гаворым без пасрэднай» з Дзён беларускай культуры ў Вільні.

Сярод матэрыялаў нумара — пачатак артыкула М. Санбюэ «Сучасная дацкая фатаграфія: спроба ідэнтыфікацыі» (пераклад з англійскай У. Парфянка), артыкул І. Ганецкай і Л. Калядзінскага «Маёліка Фаззі — з берагоў Эрыдана» («Гісторыя мастацтва»).

Будзем памяркоўнымі і цывілізаванымі

З дамовы, заключанай дырэкцыяй Беларускай дзяржаўнай філармоніі ды Вішнеўскай рыма-каталіцкай рэлігійнай абшчынай 11.04.91 г.: «БДФ прадстаўляе Камерную залу філармоніі (касцёл св. Роха) часова на тэрмін да 1 ліпеня 1991 г. (да часу рэгістрацыі Мінскай абшчыны каталікоў-беларусаў) для правядзення штотдзённых набажэнстваў з 8.30 да 10.00 раніцы; моўца адбывацца набажэнствы і ў іншы час па дамоўленасці абодвух бакоў. Усе набажэнствы праводзяцца выключна на беларускай мове. За правядзенне набажэнстваў Вішнеўскай рыма-каталіцкай рэлігійнай абшчына аплачвае па дамоўленасці 25 руб. за кожны раз праведзенага набажэнства. Кошт прыбы-

рвання памяшкання Камернай залы бярэ на сябе рыма-каталіцкая рэлігійная абшчына па дамоўленасці. БДФ прадстаўляе памяшканне для захавання і выкарыстання неабходных у набажэнстве рытуальных рэчаў. Пры выкарыстанні аргана філармоніі беларуская рыма-каталіцкая абшчына заключае дадатковае пагадненне з філармоніяй...»
Пазнаёміўшы карэспандэнта «ЛіМ» з працытаваным дакументам, дырэктар БДФ У. Ратабыльскі выказаў трывожнасць за далейшы лёс Камернай залы ў касцёле св. Роха і падзяліўся сваімі меркаваннямі наконт вырашэння праблемы. Вось што сказаў Уладзімір РАТАБЫЛЬСКИ:

— Заручыўшыся падтрымкай аўтарытэтных дзеячаў нацыянальнай культуры, беларускія католікі дамагаюцца зараз перадачы цалкам у іхнюю ўласнасць будынка, у якім працуе зала камернай музыкі, — адрэстаўраванага дзяржаўнай касцёла св. Роха. Я звяртаюся да цвярозага розуму сваіх землякоў — інтэлігентаў, палітыкаў, вернікаў: давайце памяркоўна разгледзім гэтую сітуацыю, не будзем спяшацца, паспрыяем захаванню «статус-кво», сёння, каб заўтра не расплачвацца шматкроць за страчанае.

Не буду гаварыць доўга пра тое, што культура, тым больш культура музычная, і рэлігія не могуць быць антаганістамі. У іх агульная духоўная прырода. І тое, што адно з адным гарманічна суіснуе, я неаднойчы назіраў, калі бываў у краінах Еўропы ці ў Канадзе. Там няма палацаў культуры, і канцэрты ладзяцца ў храмах: да лавак (якія ёсць, вядома, і ў нашых касцёлах) дастаўляюцца крэслы, з дапамогай подыумаў хутка робіцца сцэнічная пляцоўка, падводзіцца спецыяльнае асвятленне — і можна выступаць. Прычым гучыць у храмах не толькі чыста рэлігійная музыка і граюць не толькі акадэмічныя выканаўцы. Яркі прыклад — гаспадары нашага ансамбля «Свята» ў Канадзе. Адзін з каталіцкіх храмаў жыве ўвогуле дзіўным, паводле нашых уяўленняў, жыццём: пры вялікай сучаснай, нахшталь канферэнц-залы, аўдыторыі, дзе ішло набажэнства пад японскі сінтэзатар, дзейнічала сталёўка

і нават кухня; для дзяцей, якія пакулы не звярнуліся да Бога, была адчынена зала, нахшталь нашых школьных спартыўных, з мноствам атракцыёнаў і гульні. А тут яшчэ пасля набажэнства ўрэзаў гармонік «Свята»!

Канечне, «там» дзяржава храмы не зачыняла і не руйнавала. У нас сітуацыя зусім іншая — што й казаць. І храмы амаль не засталася, і на канцэртныя залы не разжыліся. Але калі ўжо вярнулі да жыцця занябаны касцёл, каб даць прытулак музыцы, трэба з гэтым на нейкі час і пагадзіцца: бо не выкідаць жа беспрытульнае мастацтва «ў нікуды»! Бог не заклікаў выганяць беспрытульных, якія прыбіліся да храма.

Далёкія ад мастацтва людзі могуць мне запярэчыць: маўляў, філармонія ўжо мае вялікую канцэртную залу, навошта яшчэ і камерная? А чалавек даведчаны ніколі не задасць тасе недарэчнае пытанне, бо разумее, што вялікая зала не толькі не спрыяе развіццю вельмі далікатнай культуры камернага музыцыравання, але і губіць існаванне камерных жанраў. Камерная музыка вымагае давяральнай атмасферы, збірае не «масавую аўдыторыю», а цеснае кола аматараў ды спельністаў. Тыя канцэрты, што цяпер у Камернай зале праходзяць з аншлагам, на вялікай сцэне рабілі ўражанне грання перад напаяўстым партэрам, і ад іх правядзення мы ў рэшце рэшт адмаўляліся. Камерная зала — гэта і ўдзячная пляцоўка для маладых выканаўцаў і

кампазітараў, чые імёны толькі-толькі з'яўляюцца на афішах. А фестывалі? Успомніце «Адраджэнне беларускай капэлы», як людна, як святочна было ў тыя дні на Залатой Горцы! І хай прабачаць мне вернікі такое параўнанне, але на сённяшні дзень «прыход» Камернай залы значна перавышае колькасць тых, хто рэгулярна наведваецца на рэлігійную службу.

Я шчыра зычу, каб абшчына Беларускай каталікаў мацавалася, расла колькасна, папаўнялася моладдзю. І яшчэ я перакананы ў тым, што дзяржава павінна аднавіць гістарычную справядлівасць і з часам вярнуць храмы тым, на чые сродкі яны будаваліся. Вядома, у нашым выпадку можна спрачацца, бо касцёл святога Роха будаваўся не на сродкі беларускіх каталікаў Мінска — гэтая абшчына зусім маладая. І рэстаўрацыя вядзецца не за кошт царквы і нават не па яе ініцыятыве. Гэта ж і маладыя яшчэ людзі памятаюць, які меў выгляд занябаны касцёл: купалоў даўно не было, сцены разбураліся, параслі кустоўем, пруткамі бярозак, фаліяты з «лейнікі», што захоўваліся тут, раскрасалі й прадавалі бібліяфілам хлапчкі... Хто ведае, можа, ужо і спарохнеў бы старадаўні будынак, калі б не ідэя залы камернай музыкі.

Але калі звярнуліся да нас беларускія католікі, мы пайшлі ім на сустрэчу, адчынілі дзверы храма, бо і самі за тое, каб адраджалася вера, каб мова наша гучала ў святых, каб квіт-

нела духоўнасць у самым шырокім сэнсе. Таму і дамову падпісалі і нават не спяганялі са сваіх партнёраў за тое, што рэлігійная абшчына не выконвала пагадненне ў частцы аплаты, бо, відавочна, у пакулы яшчэ кволай супольнасці беларускіх каталікаў цяжкасці з фінансамі. Дык ці не больш разумным будзе пакінуць усё, як складалася, да лепшых часоў? Бо калі дапусціць, што вернікі стануць гаспадарамі касцёла, трэба звывікнуцца з думкай, што ён вельмі хутка прыйдзе ў заняпад: утрыманне будынка сёння вельмі дорага каштуе, а дзяржава ў асобе філармоніі займацца гэтым тады ўжо не будзе.

Але што станецца з культурай, з традыцыямі Камернай залы? Як ні даўно, дазнаўшыся пра ўскладненне сітуацыі вакол касцёла св. Роха, настаяць Мінскага Чырвонага касцёла а. Уладзіслаў звярнуўся да нас з прапановай выкарыстоўваць гэты храм як канцэртную залу, і як мага актыўней, асабліва калі тут будзе ўстаноўлены арган. Прапанову мы з удзячнасцю прымаем. Але ж гэта не выйсе, бо нам трэба паклапаціцца і пра свой арган. Гэты інструмент — дзяржаўная каштоўнасць, акустычна ён прыязаны менавіта да той кропкі, на якой устаноўлены, перацягнуць арган на хоры, як патрабуюць вернікі, — гэта значыць забіць ягоны «голас». А перавезці ў абы-якое памяшканне — значыць проста згубіць. Для залы камернай музыкі патрэбна

ЛІЁНСКІ ТЫДЗЕНЬ

(Пачатак на стар. 8—9).

— У Ліёне нямат літаратараў. Ды і, у асноўным, усе мы — творцы, як той казаў, сярэдняй рукі. Буйных літаратурных талентаў няма. Відаць, гэта вынік той жа цэнтраімкліваасці, адсутнасці спрыяльных умоў. І ўсё ж пэўную творчую атмасферу агульнымі намаганнямі падтрымліваем і мы. У 1968 годзе ў Ліёне была створана літаратурная асацыяцыя. Ёсць чатыры выдавецтвы, адно з якіх працуе пры універсітэце, ды яны абслугоўваюць не толькі пісьменнікаў. Тут друкуюцца кнігі па гісторыі, навуцы, культуры. Што тычыцца чыстай мастацкай літаратуры, то вельмі няпроста выдаць аб'ёмны твор: раман, аповесць, паэму. Нейкія раздзелы, фрагменты можна надрукаваць у часопісах, але цалкам — практычна немагчыма. Даводзіцца шукаць саматужныя іншае выйсце.

Адна з самых цікавейшых і актыўнейшых пісьменніцкіх груп Ліёнскага рэгіёна працуе ў горадзе Венісьё. Душа яе — Цыры Рэнард, якому няма яшчэ трыццаці гадоў. Мясцовыя муніцыпалітэт падтрымаў маладых літаратараў, выдзеліў ім памяшканне. Тут сустракаюцца прадстаўнікі ўсіх відаў мастацтва, адбываюцца дыскусіі, абмеркаванні новых твораў. Цыры стварыў часопіс «Зара», а пры ім — невялікае выдавецтва. (Дарэчы, я змог пачыць сустрэчу з дырэктарам публікацый часопіса «Зара» Сільвіян Крузэт. Яна расказала пра калектывны рэдакцыі, яго планы, падарыла апошні нумар часопіса і два новыя зборнікі паэзіі, якія выпускалі іхнае выдавецтва. Хачу сказаць, што гэтую друкаваную прадукцыю прыемна ўзяць у рукі. Папера, мастацкае афармленне, узровень паліграфіі такія, што можа пазайздросціць любое выдавецтва нашай рэспуб-

лікі. Мы дамовіліся з Сільвіян аб творчым супрацоўніцтве «Польмія» і «Зары», аб абмене публікацыямі на безвалютнай аснове).

Друкуюцца ў выдавецтве Цыры Рэнарда не толькі французскія літаратары, але і нашы суседзі. Нядаўна выпушцілі кнігі двух нямецкіх пісьменнікаў, прычым на французскай і нямецкай мовах. Наогул, з літаратарамі Германіі маецца трывалая дынамічная сувязь. Асабліва з горадам Штутгартам, дзе працуе Дом пісьменнікаў. Наладжваюцца кантакты і з Барселонай, ды пакулы няма сродкаў, каб выпускаць кнігі іспанскіх калегаў.

Канешне ж, усё залежыць ад канкрэтных людзей, ад іх прадпрымальнасці, жадання нешта зрабіць карыснае для культуры, літаратуры. Калі ж ініцыятыва гэтых энтузіястаў не знаходзіць водгуку, падтрымкі, то і ў іх апускаюцца рукі.

Прадстаўнікі органаў улады, палітыкі маглі б падтрымаць нас. На развіццё культуры дзяржава выдзяляе значныя сродкі. (Напрыклад, сёлета міністр культуры Ж. Ланг ганарыцца тым, што «выбіў» самы вялікі бюджэт за ўсю «гісторыю культуры». — С. З.). Але многія дзяржаўныя дзеячы самі не чытаюць кнігі, абмяжоўваюцца перыёдыкай. Якая ж можа быць гаворка пра іхнюю дапамогу ў развіцці мастацкай літаратуры?

Слухаў я Поля і думаў, як гэта ўсё падобна на нашу сітуацыю. З якімі цяжкасцямі даводзіцца сёння нам ратаваць беларускую мастацкую кнігу, літаратурна-мастацкія часопісы, штотыднёвік «Літаратура і мастацтва», якія на працягу пяцідзесці, шасцідзесці, а то і сямідзесці гадоў былі самымі важнымі і дзейнымі асяродкамі духоўнага

Арлет КАВІЕН.

жыцця на Беларусі, абаранялі і развівалі родную мову, літаратуру і культуру, стрымлівалі татальны націск русіфікацыі, рухалі наперад, хай сабе і з пераможным поспехам, справу нацыянальнага адраджэння! Заслугі літаратурных выданняў, пісьменнікаў у адстойванні нацыянальнай годнасці беларусаў, права «людзьмі звацца» забыты менавіта ў гэты, хоць і радасны, але надзвычай складаны дні станаўлення дзяржаўнасці Рэспублікі Беларусь, якія яны з такімі пакутамі і высілкамі набліжалі, за якія настойліва змагаліся. Ім даводзіцца сёння працаваць у больш цяжкіх умовах, чымся пры сталінскім і брэжнеўскім рэжымах. Тады душа ідэалагічная цэнзура, наглядчыкі без пагонаў і ў паго-

нах, а зараз зацягваецца эканамічная пелька.

Затое зноў на кані тыя, хто з'еў зубы на знішчэнні ўсяго беларускага, а таксама ўзгаданыя імі маладыя, з не менш уцэпістаю хваткаю ваўкарэзы-сталіністы, самыя розныя русіфікатары ў нібыта дэмакратычнай апрацы. Каб зразумець гэта, не трэба нейкага грунтоўнага аналізу, варта паглядзець толькі, чым запойлена інфармацыйная прастора Беларусі. Дзе, у якой яшчэ краіне можа быць такое, каб тэлебачанне, газеты, якія знаходзяцца на ўтрыманні дзяржавы, вялі ваіну супраць яе незалежнасці, суверэнітэту, супраць дзяржаўнай мовы, нацыянальнай культуры? Ва ўсякім выпадку ў Францыі, у іншых

прыстойнае памяшканне, прыдатнае для таго, каб, улічыўшы параметры аргана, без аніякіх акустычных ды эстэтычных страт устанавіць яго там. І каб памяшканне гэтае было не ў Серабранцы ці за Усходнімі могілкамі, куды ніхто не паедзе, а ў цэнтры сталіцы. Ёсць варыянты? Здаецца, пакуль адзін: пакінуць усё, як склалася, пакуль сам час не падкажа альтэрнатыву.

Філармонія гатова зноў сесці за стол перамоваў і ўлічыць у сваіх планах пажаданні партнёраў накіонт вячэрніх набажэнстваў у памяць беларускіх святых. Толькі ўзгадняць свае планы трэба не за тры дні, нават не за тыдзень да падзеі, калі ўжо абвешчаны канцэрт і прададзены білеты. Ужо сёння мы вяртаем афішу на 94-ы год: ва ўмовах, калі лепшыя музыканты працуюць па кантрактах, забяспечваюць гораду цікавае канцэртнае жыццё вельмі складана, пра адмену ж доўгачаканага канцэрта не трэба й думаць. Царкоўны календар вызначаецца шматвяковай стабільнасцю, важныя рэлігійныя даты мы можам ведаць загодзя, а тады ўжо вярстаць свой план. Але ж не наадварот! Давайце дамаўляцца грунтоўна.

Спадыюся, што высокае кіраўніцтва, якое будзе вырашаць лёс касцёла св. Рохы і нашай Камернай залы адначасова, знойдзе да гэтай задачы еўрапейскі падыход — памяркоўны, цывілізаваны. «Там» добра засвоілі два арыфметычныя дзеянні: складанне ды множанне. У нас дасюль ведалі таксама два: адыманне ды дзяленне. Не трэба паўтараць гэтую ўбогую арыфметыку. Лепш давайце прааналізуем: ці многа набудзе наша суверэнная дзяржава ад таго, што спыніцца вячэрняе канцэртнае жыццё ў любімым гараджанамі музычным асяродку? Ці не больш страцяць двухмільённы Мінск і ягоныя гасці, апынуўшыся на ўзроўні самай гарапашнай заходнееўрапейскай вёскі, бо ў кожнай прыстойнай вёсцы Еўропы любяць, ладзяць, развіваюць камернае музыцыраванне. Давайце вучыцца складаць і прымнажаць наша духоўнае жыццё.

Запісала С. Б.

ФІЛАСОФСКАЯ ПРЫПАВЕСЦЬ З СЯЛЯНСКАЙ ХАТЫ

Дываны-маляванкі... У гісторыі беларускага мастацтва гэтую з'яву разглядаюць як мост паміж народнай традыцыяй, апырышчам якой спрадвечу была вёска, і прафесійнай творчасцю, што ўзгадана на урбанізаваным асяроддзі. Народнае мастацтва, можа, таму і народнае, што ананімнае. Народны майстар найперш захавальнік традыцыі, носбіт гістарычнай памяці, мін тым як прафесійны мастак жыве за кошт свайго суб'ектыўнага, уласнага адметнасці.

Аўтарства ў сучасным разуменні народнаму мастацтву не ўласціва. Як і подпіс на маляванцы, а тым больш існаванне «школы» — следаванне стылю канкрэтнага майстра (на выставе ёсць маляванкі Ф. Сухавілава — вучня Я. Драздовіча).

Экспазіцыя выставы маляванак у Палацы мастацтваў сіладаецца з твораў дзяржаўных збораў і прыватных калекцый. Мабыць, найбольшую цікаўнасць маюць маляванкі двух аўтараў, якіх без перабольшвання можна лічыць класікамі. Язэп Драздовіч і Алена Кіш. Толькі заганная беларуская «сціпласць» не дазваляе нам (думаю, пакуль што...) ставіць іх у адзін шэраг з такімі кар'ерамі «наіўнага» мастацтва, як Анры Русо, Ніко Пірасмані, Іван Генераліч, ды, зрэшты, і Марк Шагал. Маляванкі Я. Драздовіча

і Алены Кіш — гэта нешта большае, чым элемент аздабы сямлінскай хаты. У іх творчасці адлюстравана, можа, крыху найўняўная, але мудрая і надзіва жыццяздольная мара-туга аб сусветнай гармоніі ў спалучэнні з трагічным усведамленнем немагчымасці гармоніі ў гэтым жыцці, на гэтай Зямлі. Ці не ад таго малявала Алена Кіш беларусію краівады з бярозамі, рачулкай, хаткай на беразе і яшчэ з фантастычнымі лямі і райскімі птушкамі. Такім бачыўся ён створаны Богам для чалавека і назаўсёды страчаны чалавекам рай. Ці не тая ж туга адлюстравалася ў марсіянскіх краівадах Язэпа Драздовіча...

Ёсць на выставе маляванні традыцыйных сюжэтаў — кветкі, птушкі. Ёсць і такія, што толькі ўмоўна можна аднесці да народнай традыцыі. Спробу даць мастацтву маляванні новы імпульс да жыцця ва ўмовах панавання так званай маскультуры, робіць мастак-жывапісец Аляксандр Марачкін. Дарэчы, добры знаўца творчасці Драздовіча і народнай культуры ўвогуле.

Выстава маляванкі, на думку арганізатараў, павінна звярнуць увагу грамадства на сённяшні стан нашай традыцыйнай культуры, нагадаць пра спадчыну, амаль забытую, задумацца аб будучым.

П. ВАСІЛЕУСКІ.

А. КИШ. 1930-1940 гг.

Я. ДРАЗДОВИЧ. 1937 г.

А. МАРАЧКИН. «Страцім-лебедзь». 1981 г.

А. БАГАТКЕВИЧ. 1950 г.

еўрапейскіх краінах сродкі масавай інфармацыі могуць крытыкаваць прэзідэнта, прэм'ер-міністра, чыноўніка любога рангу, але замажваюцца на самае святое — асновы дзяржаўнасці — у іх ніколі не падываецца рука, бо гэта супярэчыць элементарнаму здароваму сэнсу.

Поль, з якім я падзяліўся гэтым горкім роздумам, спачатку сядзеў, як аглушаны, а потым усклікнуў: «Не магу паверыць. Няўжо гэта сапраўды так! Тады нашы беды не самыя страшныя!»

Я раскаваў Полю, што і французскі друк унёс сваю лепту ў барацьбу супраць незалежнасці Беларусі. У жніўні газеты «Le Figaro» і «Le Monde» апублікавалі артыкулы, дзе сцвярджалася, што «Беларусь — выдумка савецкай улады», што «беларуская нацыя не мае сваёй гісторыі». Поль здзіўлены: «Я не чытаў гэтых артыкулаў. Але скажыце — адкуль гэта ідзе?» Выказаў сваё меркаванне: «Раней заходнія палітыкі падтрымлівалі нацыянальныя рухі ў савецкай імперыі, а цяпер, калі СССР распаўся, яны пачынаюць карэкцыю сваіх дзеянняў у новых умовах, робячы стаўку на «адзіную і непадзельную Расію». У нежаданні бачыць нацыянальны асаблівасці беларусаў адчуваецца спроба падштурхнуць больш магутных суседзяў на падзел нашай зямлі, на новае прыгнечанне беларускага народа. Тут не выключаны і ўплыў расійскіх шавіністычных эмігранцкіх колаў».

Поль абдумвае гэтыя словы і кажа: «Нашы людзі павінны атрымаць такую інфармацыю».

Ведаючы, што Поль працуе ў буйнейшай ліёнскай газеце «Le Progres», я прашу яго прачытаць і дапамагчы надрукаваць мой артыкул «Невядомая вам Беларусь», які напісаны ў адказ на фальсіфікацыю, падтасоўку фактаў у публікацыях французскіх палітолагаў. Тут раскаваецца пра гісторыю Беларусі ад Полацкага княства і да нашых дзён, геаграфічнае становішча, прыродныя рэсурсы, сённяшні ўзровень развіцця эканомікі, навукі, культуры, пра экалагі-

чныя праблемы і асабліва тыя, якія звязаны з чарнобыльскай катастрофай, пра характар беларускага народа, яго вялікія патэнцыяльныя магчымасці. Артыкул перакладзены на французскую мову яшчэ ў Мінску, засталася толькі прайсціся строгім рэдактарскім вокам.

Поль уважліва чытае некалькі старонак і гаворыць: «Бяру. Пастараюся ўладкаваць. Але не ўсё ад мяне залежыць. Ёсць яшчэ галоўны рэдактар. Магчыма, дэвідзецца крышку падкараціць. Пляч старонак мнагавата. У нас аптымальны аб'ём — тры-чатыры старонкі». Я згаджаюся, але прашу зрабіць гэта не за кошт самага важнага, каб галоўныя ідэі дайшлі да чытачоў.

Задаволены тым, што хутка знайшлі паразуменне, мы зноў перакключаем на літаратуру. Поль раскавае, што ў Ліёне і яго ваколіцах жыве некалькі за-

межных пісьменнікаў. Ён ведае паэтку з Балгарыі, паэту з Італіі, Румыніі і нават з Грузіі. «Усе яны застаюцца ў адзіноце, — кажа Поль, — і думаць пра гэта вельмі сумна».

На маё пытанне: «А што ж робіцца ў самой паэзіі?» ён адказвае зацікаўлена, падрабязна:

— У нашай паэзіі назіраюцца дзве тэндэнцыі: першая — гэта рэстаўрацыя даўняй версіфікацыі, правільных рытмаў, пэўна неакласіцызм, а другая — цяга да празаізму і нават да адмаўлення паэтычнасці, што суднасіцца з эксперыментамі ў амерыканскай паэзіі. Але, мне здаецца, няважна, як пішуць паэты, галоўнае, каб яны стваралі выдатныя вершы і паэмы, адкрывалі сэнс жыцця. Наватарства формы, манеры пісьма ніколі не прыкрые ўбоства ду-

мак, шэрасць душы, фальшывыя паучыці.

Гэтыя словы нагадалі некаторых нашых маладых літаратараў. Яны перакрэсліваюць набыткі старэйшых пакаленняў, звязваючы гэта не толькі з ідэалагічнымі ўмовамі таго часу, але і з прыхільнасцю папярэднікаў да традыцыйных формаў. Маючы ў творчым багажы адзін-два дзесяткі больш-менш прыстойных вершаў (перапевы даўніх узораў французскай, польскай, амерыканскай паэзіі) або некалькі неабліглых крытычных артыкулаў, яны ўпэўнена сцвярджаюць, што ўзялі бога з бараду, што ствараюць нейкую зусім новую беларускую літаратуру. Але крывы — гэта яшчэ не літаратура.

Поль усміхаецца: «Знаёмая з'ява. Ёсць і ў нас такое». А затым працягвае распавядаць пра сённяшнія праблемы французскіх паэтаў. Іх шмат — буйныя выдавецтвы неахотна друкуюць вершы і паэмы сучасных аўтараў, часта зборнікі выходзяць мізэрным накладам, паэзія, як і ў нас, рэдка гасця на старонках газет, на тэлебачанні, хоць яно мае ажно сем каналаў і з'яўляецца галоўным сродкам масавай інфармацыі.

Я добра разумею французскага калегу, бо клопаты паэтаў усюды адны і тыя ж. Паэзія даступная не кожнаму. Каб чытаць і разумець яе, трэба вырасці душою. Так было, так і будзе заўсёды.

Але неабходна сказаць і пра тое, што для французскай паэзіі наша стагоддзе, якое заканчваецца, было сапраўды залатым векам. І сёння, як бы там ні было, а паэзія ў Францыі жыве, знаходзіць удзячных чытачоў. Хораша сказаў пра неўміручасць паэтычнага слова Франсіс Камб: «Як і ў часы Арфея, задума паэта вечна зводзіцца да таго, каб сысці ў пекла і паспрабаваць, узяўшы за руку Эўрыдыку, выраць у смерці каханне, жыццё, прыгажосць. І заадно — сэнс чалавечага братэрства».

Дырэктар Літаратурнага музея Якуба Коласа З. КАМАРОУСКАЯ перадае новую кнігі народнага паэта актывістам асацыяцыі дружбы «Францыя — Беларусь».

Адзін з куткоў галерэі Якуба Коласа ў г. Велісьб.

Фота аўтара.

(Праціг будзе).

Два рыцары

В. Ш.

Рыцар Сонца, з мячом, што як
промень, блішчыць,
З ясным тварам, спакойны і светлы,
Ты пад ногі мне клаў
залачаны свой шчыт
І смяяўся, ахутаны ветрам.
Колькі сэрцаў дзявоцых ты лёгка
скарыві!

Колькі сэрцаў варожых спыніў ты!
Толькі дому майго не палохай мур
Гордым гоманам славы здабывай.
Бо інакшыя лесні пад гэтым вакном
Кожнай ноччу ляюцца так гожа:
Рыцар Месяца, ззяючы срэбным агнём,
Сон і сэрца мае растрывожыў.
Ён не зброю, а лютню плашчом захінуў.
Ён не золата сыпле, а вершы.
Не жанчын ён шукае — Жанчыну, адну.
І не рыцарству — Богу належыць.
Рыцар Месяца, строгі і сумны ваяр,
Не забіў ты нідзё і нікога.
Ды палацы зруйнавае песня твая
Ці душу набліжае да Бога.
Рыцар Сонца ўздымае каня на дыбкі
І смяецца, як зьвон, пераможны.
Ды мяне чорны плашч побач з лютняй
прыкрыў,
І дагнаць нас, як песню, няможна.

Цыркачка

Пад ружовым бліскучым трыко не
відаць сінякоў.
Твар у грыве здаецца такім
маладым і прыгожым.
І арэна, з якой то дзярмо выціраюць,
то кроў,
Непапраўна падступная, як абарваная
лонжа.
Што ты зараз пакажаш! Кудлатых
галодных сабак!
Ці рукой, нежаночка магутнай,
падцягнеш вярхоўку
І пад купал падымешся!
Ці перакруцішся, як
Залатая вужака, кануючы на санцапёку,
Што прыстойная я з кніжнай мудрасцю,
горкай, як дым,
Значу тут, дзе блазенства — амаль
не ніжэй за забойства.
Што — мой свет перад светам

адрынутых светам тваім!
Як тут проста усё... Ці, магчыма,
здаецца, што проста!
На Літве называлі «глумцамі»
артыстаў. Чаму ж
Адчуваю павагу да штучнага гэтага
бляску.
Эх, цыркачка, любі свой вяночак
з пластмасавых руж.
Не мяняй аніколі яго на
прыстойную маску.

«...І вучні яго зрывалі калоссе і
елі, расціраючы рукамі. Некаторыя ж
з фарысеяў казалі ім: «нашто ро-
біце тое, што не можна рабіць у су-
боту?»

Поле жытнёвае, ў жыцце апосталы
ходзяць,
Песні пяюць
і вусатыя рвуць каласы.
Золата зерня — як божае слова
— у роце,
Агаладалі —
не ўешся з нябеснай расы.
Ходзяць апосталы,
быццам цыбатыя птушкі.
Хвалі спякотныя —
як у дзяцінстве ці ў сне.
І парушаецца лёгка
закон непарушны,
І азіраецца вярта
на моцнай сцяне.
Што ж мы цяпер,
згаладалыя ў ласцы і веры,
Крыжык хаваем пад швэдэр,
а шэпат — у крык,
Каб фарысеі нам не папсавалі
кар'еры,
Убачыўшы ганьбу
скажэлых законаў сваіх.
Божа, пашлі ж на душу
невynosлівы голад,
Каб не збаяліся колас
няўчасна сарваць.
Поле жытнёвае.
Горад каменны і голы.
Сыплецца зерне.
А бога вядуць крыжаваць.

Карціны

Гэта радасць мая,
гэта — гонар і боль,
Гэта — праца і хлеб,
гэта — зорнае неба.

Палатно і алей —
дар прарочы, любоў,
Ды карціна прададзена будзе для
хлеба.
Дзе вы, сны ўвасабленія,
часткі душы!
На шпалерах — ці ў склепах,
на смех — ці пашану!
Прадаваць свае творы —
дык лепей не жыць,
А тварыць для сябе —
дар нябёсаў паганіць.
З вас сціраюць служанкі
анучамі пыл,
Не ўспрымаючы мовы
і вобразаў вашых.
Я прадаў — і таму
я рамеснікам быў.
Я мастак — і таму
я аплакаў прадажу.
Сонца з месяцам дзяляць
наўскос палатно,
Толькі сонца — заходняе,
месяц жа — ветах.
І ўсміхнуўся чырвона —
срабрысты анёл
На карціне,
нявольнічым пэндзлем сагрэтай.

Неўміручасць

Праз шэры агонь руін
бруіцца сцежка пазнання,
Праз цішу бібліятэк,
праз дыспутаў дзёрзкі шум,
Праз хвілю малітваў, ці
стагоддзі выпрабаванняў,
Яна пранізвае свет — і нават
маю душу.
Я прагна іду па ёй
праз крыўды свае і прычмі,
Збіраю ў памяці ўсё,
што можа памяць схаваць.
А час мой ідзе за мной,
і просіць, і кліча ціха,
Бо я належу яму,
як гэтай глебе — трава.
А час мой ідзе са мной,
нібыта палонны рыцар,
Нібы напамін пра міг,
калі сцяжына мая
У кола самкнецца — і
ўвайшоўшы ў другое жыцце,
Я зноў забуду пра ўсё,
і зноўку пачну з нуля.

Палімпсест

На каштоўным пергаменце вельмі
старанна
Мніх выводзіў гісторыі простыя словы.
А пасля, на загаду вяльможнага пана,
Тэстамент перапісвалі слугі нанова.
Сашкрабалі нажамі застаўкі вітыя,
Выціралі да кропачкі тэкст супярэчны.
І паранены ліст быў, як вочы пустыя.
Лёгка ў свеце знішчаецца плён
чалавечы.
І на свежыя раны ўпісалі імёны,
І ўхвалілі ўсіх продкаў вяльможнага
пана.
Край мой родны, няведаннем вечным
замглены,
Дзе чужынцам заўсёды — хлеб-соль
і пашана.
Перапісаны час, перасунуты зоры,
І пергамент цяпер палімпсестам
завецца.
Ды старое пісьмо скрозь ману
загаворыць,
З кожным промнем, што збоку
пергамент асвеціць.
Беларусь, палімпсест, пашкрабаны
нажамі.
Што загадана — мусіць праўдзівым
лічыцца.
А святло — перад намі, і праўда пад
намі.
Трэба толькі шукаць і глядзець
навучыцца.

СУВЕРЭНІТЭТ. КУЛЬТУРА. САМАСВЯДОМАСЦЬ,

альбо Ці патрэбна беларуская філасофія?

(Пачатак на стар. 5).

Тут яшчэ і матэрыяльны бок справы мае не апошняю ролю: там жа так сыта і багата жыцьцём! І пры гэтым зусім забываем, што сучасная заходняя філасофія ўзнікала і фарміравалася ў прынцыпова іншых умовах; што культура, якая спарадзіла тую філасофію, уласна не столькі культура, колькі цывілізацыя, а па Шпэнглеру цывілізацыя — гэта ўжо вынік заняпаду культуры, апошняя фаза ў яе развіцці. Варта прыслухацца да гэтага, бо Шпэнглер ніколі не быў камуністам і тым болей ідэолагам КПСС. Некаторыя нашы акадэмікі ды й гарачыя галовы з маладых заклікаюць павярнуць беларускі шлях у кірунку на філасофію Мартына Хайдэггера, забываючыся аб тым, што якраз у Хайдэггера, можа быць, і знайшла найбольш поўнае сваё выражэнне і пацярджэнне думка Шпэнглера пра «закат Европы». Тое самае бачым мы, эршткі, і ў заходняй мастацкай культуры XX стагоддзя. Нездарма ж такі знаўца тае культуры, як Герберт Рыд, таксама далёка не камуніст і нават не сацыял-дэмакрат, акрэсліў яе як «сацыяльную шызафрэнію».

На Захадзе, будзем шчырымі, нас прыцягвае не столькі сама яго духоўнасць і філасофія ў прыватнасці, колькі высокаразвітая матэрыяльная культура: узровень жыцця, тэхналогія, вытворчасць. Менавіта праз гэтую прызму ўспрымаецца і ацэньваецца яго філасофія і яго мастацтва. І гэта зусім зразумела, калі ўспомніць, у якой галечы і беднасці ўсе мы жылі гэтыя нашчасныя семдзесят год. Зразумець можна і цяперашнюю нашу безаглядную арыентацыю на заходні тып эканомікі: рынак, прыбытак, асабістую зацікаўленасць. Словам, як пісаў адзін маскоўскі публіцыст з прапрабаў перабудовы, інтарэсы, а не ідэалы. Але ж трэба і тое памятаць, што сучасны ўзровень матэрыяльнай культуры Захаду не заваліўся з неба, што ён там узнік у выніку колішняга ўзлёту духоўнай культуры, які пачаўся яшчэ ў часы Рэфармацыі і Рэнесансу. Дастаткова прачытаць славетную кніжку Макса Вэбэра «Пратэстанцкая этыка і дух капіталізму»,

каб у гэтым упэўніцца. Ды і сучасныя заходнія эканамісты нярэдка спасылаюцца на значэнне этыкі для матэрыяльнай вытворчасці, а то і самой дзяржавы, як хоць бы той жа Кейнс. Даўно ж яшчэ было сказана, што не хлебам адзіным жыві чалавек. Значыць, трэба быць асцярожней з арыентацыяй на сучасны Запад і яго філасофію.

Вэстэрнізацыя беларускай культуры яе не адродзіць, а хутчэй наадварот, асабіста калі ўлічыць, што амерыканская культура з распадам СССР стала зараз магутнейшым манапалістам у свеце. Мы ўжо аднойчы зарыентаваліся на сваю галаву на Запад, запазычыўшы адтуль той жа самы марксізм. Дык дакуль нам усё да варагаў звяртацца?

Дарэчы, хоць Усход і перш-наперш Масква скампраметавалі сябе ў часы шавінісцка-імперскага СССР (пра Усход у шырокім сэнсе я тут не гавару: індыйская ёга і крышнаізм, рэрыхаўская Шамбала і мадам Блавацкая хоць і модныя зараз сярод некаторай часткі нашай інтэлігенцыі, але гэта ўжо тэма іншай размовы), застаецца, аднак, велізарны масіў рускай рэлігійнай філасофіі, які можна было б, здаецца, запазычыць для стварэння філасофскага «зерна» беларускай культуры. Гэта сапраўды вялікая і цікавая філасофія, заваяваўшая заслужаны аўтарытэт і павагу ва ўсім свеце. Але ўсё ж такі гэта руская філасофія, якая адлюстроўвае рускую нацыянальную самасвядомасць і своеасабліваю ментальнасць рускай нацыянальнай інтэлігенцыі, так выразна адлюстраваную ўжо ў славетных «Вехах». Варта прачытаць «Рускую ідэю» У. Салаўёва, «Судьбу Расіі» М. Бярдзьева або хоць артыкул Г. Фядотава «Будет ли существовать Россия?», каб у гэтым упэўніцца. Няблага ўспомніць таксама пра сувязі гэтай філасофіі з афіцыйнай праваслаўнай царквой і пра сумна вядомую ў свой час уваруцкую формулу «самодержавие, православие и народность». Невыпадкава менавіта на гэтую філасофію спасылаюцца зараз

пэўныя палітычныя сілы ў Расіі, якія марцаць аб аднаўленні «Великой Российской державы в пределах до 1917 года». Рускую філасофію трэба ведаць і вывучаць, але браць яе ў якасці духоўнага ратавальнага круга, каб выплыць у разбушаваным акіяне цяперашняга бескультур'я і бездухоўнасці, было б, думам, таксама вялікай неасцярожнасцю перад небяспекаю страціць маладзенькі наш, нявыпытны яшчэ суверэнітэт і зусім не народжаную яшчэ беларускую нацыянальную самасвядомасць.

Агледзеўшыся навокал і набраўшыся мужнасці, застаецца прызнаць адно: нам патрэбна сваё, самастойнае беларуская нацыянальная філасофія. Няхай не палюхаюць нас ні глумлівы смех, ні паспешлівыя абвінавачанні ў ізаляцыянізме і нацыяналізме. З беларусаў смяяліся іх крыўдзіцелі даўно, і яшчэ славеты паэт наш горка іранізаваў: «Дык крычыце ж, біце ў звона, дурны мужык, як варона!». Але і мужыкі захацелі нарэшце «людзьмі звацца», як адзначыў другі наш вялікі паэт. І здабыты зараз суверэнітэт так ці гэтак, але пацвердзіў ад імя вярхоўнай улады гэта даўнішняя наша жаданне. Ізаляцыянізму таксама баяцца не варта, бо якраз толькі поўнаасцю самастойная культура ды збудаваны на аснове яе дзяржаўны суверэнітэт і дадуць магчымасць Рэспубліцы Беларусь увайсці ў сусветную супольнасць дзяржаў і народаў як роўнае сярод роўных. Да ізаляцыянізму прыводзіла, наадварот, правінцыйнае бытаванне на перыферыйных імперскіх задворках, як гэта было ў колішнім СССР. Менавіта пагэтану нас, беларусаў, мала дзе ведаюць на свеце. Пра «нацыяналізм» дык гаварыць тут няёмка, можна толькі горка засмяцца ў адказ. Гаворка ідзе пра пазбаўленне ад ганебнага комплексу непаўнаважнасці, які стагоддзямі ўбіваўся ў беларускую галаву і ад якога аж да гэтага часу мы не можам ніяк адкарацца.

Праўда, тут можа быць высунуты яшчэ адзін заклік супраць правамернасці існавання беларускай філасофіі як такой: гэта сцярджэнне, што філасофія ў

прынцыпе не можа быць нацыянальнай, што яна, так бы мовіць, транснацыянальная, агульначалавечы феномен, паколькі займаецца не столькі асобным, колькі агульным, не столькі прыватнымі рысамі, колькі агульнай карцінай свету. Але за гэтым довадам хаваецца ўсё той жа касмапалітызм, аб якім Бярдзьеў пісаў, што гэта «вредная і пустая утопія». Якой бы агульнай ні была маляваная філасофія карціна свету, ёсць яшчэ той, хто яе малюе, ёсць, так бы мовіць, суб'ект філасофствання — філосаф. А ён заўсёды належыць акрэсленаму народу, нацыі і выражае менавіта яе, гэтай нацыі, погляд на свет. Усе вялікія філасофскія школы і сістэмы заўсёды былі нацыянальнымі, і ў гэтым сэнсе нямецкая, напрыклад, філасофія вельмі адрознівалася ад французскай, а тая, у сваю чаргу, ад англійскай. Ды і руская філасофія была яскрава нацыянальнай.

На якой глебе павінна быць узрошчана наша беларуская філасофскае дрэва? Якім яно будзе і як будзе выглядаць? Гэта ўжо тэма іншай, наступнай размовы. Тут толькі трэба было паказаць, што яно ў прынцыпе можа і павінна быць вырашчана. Для гэтага ёсць ужо ў нас неабходныя ўмовы, а галоўнае — людзі, энтузіясты адраджэння беларускай культуры. Ды і трафійных філосафаў у нас нямала. Ёсць нават філасофска-эканамічны факультэт у Беларускай універсітэце, але яму, як і шматлікім яго выпускнікам, трэба грунтоўна перабудавацца, і не ў прывычна «флюгерным» сэнсе слова, а ў глыбока асабістым, сацыяльна-псіхалагічным плане. Зараз там гэтага пакуль што, на жаль, ніяк не назіраецца.

Трэба асабіста адчуць і перажыць неабходнасць такой унутранай перабудовы, каб прызнаць, палюбіць свой народ і яго культуру і ад усёго сэрца садзейнічаць яе адраджэнню, садзейнічаць станаўленню і развіццю яе філасофіі, самай інтымнай і тонкай яе душы. Гэта павінна стаць справай і ўнутранага сумлення і знешняга правага абавязку. Толькі пры гэтай, думам, умове ажыве і расквітнее шматпакатная наша культура, яскравым святлом успыхне нацыянальная самасвядомасць, напоўніўшы рэальным зместам і папяршы пакуль што наш суверэнітэт. Толькі тады наша Рэспубліка Беларусь увойдзе на роўныя і ў вялікую агульначалавечую сям'ю, і самі мы заживём, хочацца верыць, як людзі, па-чалавечы.

МУЗЫКА

Слова ў творчасці кампазітараў

Своеасаблівым музычным летапісам жыцця Беларусі за 70 гадоў можна назваць нота- і фанэграфічны паказальнік «Беларуская літаратура ў музыцы (1918—1989)», выдадзены Нацыянальнай бібліятэкай РБ і Міністэрствам культуры (Мн., 1992 г.). Яго складальнікі — Геннадзь Быстрой і Віялета Карсена. Сувязі беларускай літаратуры і музыкі, а дакладней — выкарыстанне твораў беларускіх паэтаў і празаікаў (як вядомых, так і самадзейных аўтараў) кампазітарамі, адлюстравалася ў гэтай аргументаваў працы. Трэба адзначыць, што прапануемы ўвазе чытача паказальнік — першая спроба сабраць і сістэматызаваць такія сувязі. Побач з вядомымі літаратурнымі імёнамі ў паказальніку сустракаюцца і менш знаёмыя, што стварае агульную карціну развіцця стасункаў беларускай літаратуры і музыкі.

Паказальнік «Беларуская літаратура ў музыцы» з'явіцца своеасаблівай дапамогай у вывучэнні беларускай культурнай спадчыны, беларускай мовы. Шмат неабходных звестак знойдуць у ім літаратура і музыкантаў, даследчыкі эстрады і самадзейнай творчасці, педагогі ды сацыялагі, журналісты і проста аматары беларускай паэзіі, музыкі. Карыстацца паказальнікам даволі лёгка, ён забеспечаны разгорнутым дапаможным апаратам, што дае магчымасць знайсці адназначна на любое пытанне. Акрамя імёнаў паказальніка, ёсць паказальнік загалоўкаў і першых слоў тэксту музычных твораў, паказальнік музычных твораў для дзяцей. Асабліва ўвагу звяртае на сябе прадмета-тэматычны паказальнік з уключэннямі ў яго персаналія, якім прысвечаны былі асобныя творы.

С. КАВЯЗІНА, галоўны бібліяграф.

Дапамагла рэабілітаваць... Гулегіна

Ці бачылі вы ў адным з ліпенскіх нумароў «Известий» заглаваў «Кіраўская опера рэабілітаваць у Амерыцы расійскае музычнае мастацтва»? А ці чыталі сам артыкул? Вось яно жыццё, поўнае нечаканасцей... Нестабільны летацінны гастрол Вялікага тэатра (славу тага «Большого») у Нью-Йорку, зусім няўдалыя сёлетнія выступленні пеціярбургскага Малога тэатра, які амерыканскія крытыкі папранулі за правінцыялізм, — усё гэта пахіснула аўтарытэт колішняга савецкага опернага мастацтва ў вахачаў тамтэйшых знаўцаў, асабліва імпрэсарыю. Папярэдні продаж білетаў на спектаклі пеціярбургскай Кіраўскай оперы ў «Метраполітан-опера» асабліва цікаваці публікі ўжо не абяцаў, але... Але, як зазначаецца ў «Известиях», пасля першага ж спектакля ля білетных нас з'явіўся на тоўп. Галоўны дырыжор

тэатра В. Гергіёў выказаў пра спробу «рэабілітаваць у Амерыцы расійскае опернае мастацтва». Гэта ўдалося. Хаця б таму, што амерыканская крытыка прызнала вельмі высокі ўзровень выканання. І сярод салістаў першай вылучана Марыя Гулегіна, спецыяльна запрошаная на гэты гастрол.

Газета «Известия», вядома, не піша пра тое, што сусветная оперная «зорна» па-ранейшаму застаецца і заслужанай артыстнай Беларусі, мае кантракт з нашым ДАВТам, пра Мінск, дзе жыў яе маці, памятае заўжды, нават збіраецца прыехаць і выступіць. Канцэрт М. Гулегінай з дырыжорам Г. Праватаравым плануецца ў беларускай сталіцы ў другой палове настрычніна. Застаецца толькі спадзявацца на стабільнасць планаў ды сачыць за рэкламай.

С. Б.

А дзе ўсё ж... філармонія?

Неафіты ў культурным жыцці нашай сталіцы, спадобіўшыся ўпершыню ў жыцці выпраціцца на канцэрт (афіша Алы Байнавай павабліла, напрыклад), ніякавата пачуваліся на плошчы Якуба Коласа. «А дзе тут філармонія?» — збытэжана азірліся яны, перапрашаючы прахожы люд. Паўна, цяпер гэтыя пытанні скончацца: варта толькі ўважліва глянуць наўкола — і філармонія ўжо не збытаеш ні з

чым. Нядаўна на яе франтоне з'явіўся, нарэшце, сімвалічны знак з металасплаву ды словы: «Канцэртная зала». Лепш пазна, чым ніколі. Тое самае можна сказаць і пра гараджан, якія нарэшце расшыліся пераступіць яе парог. Нават налі хто з іх, убачыўшы надпіс «Канцэртная зала», прастадушна запытаецца пра філармонію, нічога: людзі падкажуць. Была б толькі цікавасць.

С. Б.

БЕЛАРУСКАЕ ЗАМЕЖЖА

І ўчора, і дзень сённяшні

«Пачынальнікі» — рубрыка ў часопісе «Полацкая пастаянная». І пяты нумар за сёлетні год у гэтым сэнсе не выключэнне. Чытач мае магчымасць пазнаёміцца са згадкамі Ч. Найдзюна «Купала ў Вільні», перагарнуць чарговыя старонкі ўспамінаў Я. Ціхановіча пра У. Галуба, прачытаць аўтабіяграфію К. Езавітава, прапанаваў у архіваў КДБ дактарамі гістарычных навук У. Міхнюком і Я. Паўлавым; далучыцца да лёсу А. Будзькі (згадні М. Белямука «ён быў нашаніўцам» і Л. Бяленіс і І. Пануцэвіч «Слова пра бацьку»). У раздзеле «Згукі Бацькаўшчыны» — нарыс В. Нікіфаровіча «Купалаўчыне», артыкул Г. Сурма «Стварыць беларускі архіў», падборка матэрыялаў «Кола жыцця Бацькаўшчыны». Друкуецца працяг артыкула П. Урбана «Да пытання этнічнай прыналежнасці старажытных літваў», расказ М. Сяднёва пра паездку ў Мюнхен «Цяперашні вачыма», нататка В. Супруна «Палац у Ружанах». Далёкае і мінулае — гэта публікацыя Я. Сажыча «Хацелі з нас зрабіць «палякаў» праваслаўных» і «Як сёння робяць з нас палякаў», Л. Шымана «Мая няволя», чарговыя раздзелы кнігі С. Белай «Віленскія беларусы раскажваюць...». Нумар багата ілюстраваны. У прыватнасці, на развароце партрэты Янікі Купалы і Якуба Коласа, выкананыя Я. Ціхановічам.

ЗНАЁМСТВА

Артур Ісачанкаў

Ён нарадзіўся, жыў і працуе ў Віцебску. Вучыўся там жа на мастацкім графічным факультэце. Зараз Артуру — 33

гады. Мاستак працуе на фабрыцы «Мастацтва». Можа, і не надта добрае спалучэнне дух слоў, але тут фігуруе слова

мастацтва. Яно — ад вечнага. А фабрыка — гэта ўжо ад нашага часу, і гаворыць аб тым, што і мастакі жывуць у яго рытме. Артур натхнёна ўдзельнічаў у выставах самых розных рангаў. А ў гэтым годзе прыняў удзел у выставе «Маладыя мастакі Віцебска» ў горадзе Найнбург (ФРГ) разам з І. Казаном, В. Нікалаевым, Ю. і А. Рудзнікамі.

Выстава гэтая праходзіла ў Эстэтычным цэнтры, Цэнтры адпачынку, увесняльных праграм, кінафільмаў і выстаў. Да

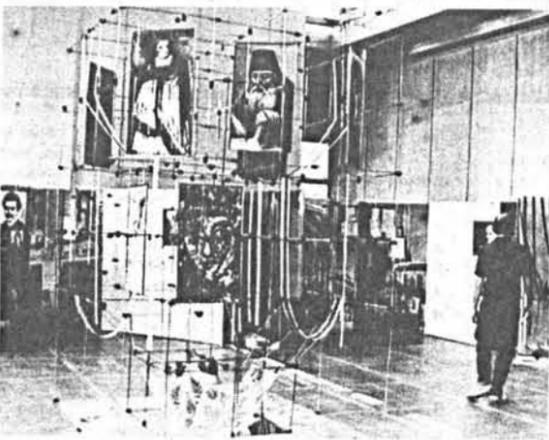
адрыцця быў надрукаваны данладны каталог з работамі аўтараў. На культурную падзею адгукнулася прэса Найнбурга. Ненаторыя творы Артура набыла Найнбургская галерэя сучаснага мастацтва.

Мастак піша не толькі карціны, але і вершы, казкі. Удзельнічаў у фестывалі маладых літаратараў у Мінску, друнаваўся ў перыядычным друку, удзельнічае ў фестывалях аўтарскай песні ў Віцебску.

А. НЯДЗВЕЦКАЯ.

ВЫСТАВЫ

«Асоба і час»

90- і 100-годдзе Янікі Купалы адзначалася на Беларусі маштабнымі мастацкімі выставамі. На думку некаторых мастацтвазнаўцаў, выстава 1982 года ўвогуле трэба лічыць этапнай падзеяй у развіцці нашай культуры. Сёлета вялікаму песняру 110 год. Але значнай мастацкай імпрэзы з гэтай нагоды ладзіць не сталі. Можна, адыходзячы ў нябыт рэспубліканскія выстаўкі, бо творцы разышліся па суполках? Можна, Міністэрства культуры грошай не мае на набывцце мастацкіх твораў? А, можа, ідзе пошук іншых, больш эфектыўных форм кантату паміж мастаком і глядачом?

Да Купалавага юбілею ў Палацы мастацтваў была арганізавана экспазіцыя публіцыстычна-асветніцкага характару «Асоба і час». Той, хто неабывікава да творчасці Купалы, можа убачыць на выставе шмат цікавага ў канцэптуальным і факталагічным сэнсе.

В. БОГУШ.

НОВЫЯ ВІДАННІ

За справу бярэцца «СЭ»

Сярод заснавальнікаў новага часопіса «Свабодная эканоміка», першы нумар якога толькі што пабачыў свет, некалькі арганізацый, што маюць самае непасрэднае дачыненне да знешнеэканамічнай дзейнасці Рэспублікі Беларусь. Як бачна па «СЭ», справы ў іх ідуць зусім някляпка. У такі цяжкі час знайшлі для выдання і мелаваную паперу, і фарбу. У выніку — выданне глядзіцца, а таксама, што важней — чытаецца. Не абмяне часопіс і пытанню культуры. У прыватнасці, расказвае пра славы а-

самбль «Крупіцкія музыкі», прадстаўлена і мастацкая фота.

Праўда, цана нусаецца: у кіёўскім нумар «СЭ» каштуе ажно 26 рублёў. Аднак асноўны тыраж пойдзе, пэўна, за межы Беларусі, бо ён адрасуецца найперш тым, хто хоча ладзіць з намі кантаты.

Дай божа, каб так атрымалася. Зрэшты, з самімі лепшымі намерамі справе гэта рабіць часопіс «Дело. Восток — Запад», аднак не скажыць каб ён часта выходзіць.

А. М.

ФЕСТИВАЛІ

3 кірмашу...

«Славянскі базар» зачыніўся ў мінулы чацвер. З прызамі, дыпламамі, падарункамі панідалі сцэну гасціннага віцебскага «Форума» ўдзельнікі конкурсу маладых выканаўцаў, які адбыўся ў рамках фестывалю. Так, без адзнакі ці журы, ці арганізатараў «Славянскага базара», ці спонсараў дэлегацыі Украіны, Расіі, Беларусі, здаецца, не застаўся ніхто. А вось — імёны лаўрэатаў: Алэкс Бэраст з Украіны (1-я прэмія, 70 тыс. рублёў), Сабіна з Расіі, Іна Афанасьева ды Андрэй Хлестов з Беларусі (усе трое — 2-я прэмія, 40 тыс. рублёў кожная), расіянін Ігар Шышоў, Моніка Ростан з Польшчы ды Тарас Жыцінскі з Украіны (усе — 3-я прэмія, па 20 тыс. рублёў кожная). Сярод дыпламантаў — юная віцеблянка Таціяна Воранава; за лепшае анцёрскае ўвасабленне песні адзначаны Алёксей Шадыко, таксама наш зямляк.

Не засталіся без увагі і тыя, хто так або інакш меў дачыненне да арганізацыі фестывалю, яго правядзення, трансляцыі ў эфіры і г. д. Адзначана,

напрыклад, творчая праца кампазітара Ігара Лучанка — мастацкага кіраўніка віцебскай анцыі; украінскі кампазітар Алёксандр Цішчанка адзначаны за напісанне твораў, што прагучалі на конкурсе; лепшай вядучай названа дыктарна Украінскага ТБ Алэна Касцячэнка.

Але ці не болей за ўсіх атрымаў узнагарод, падарункаў ды кампліментары Дзяржаўны канцэртны аркестр Беларусі, яго мастацкі кіраўнік і дырыжор Міхал Фінберг, яго салісты ды аранжыроўшчыкі. Належаючым чынам ацэнены ўклад гэтых нашых музыкантаў у правядзенне фестывальных канцэртаў, дый увогуле — у развіццё музычнай культуры Беларусі. Аркестр М. Фінберга вылучылі і як... самага юнага ўдзельніка свята: акурат гэтымі днямі каленціў адзначыў свае 5 год. Для занага аркестра гэта ўзрост сталасці, у чым пераканала і неверагодная працаздольнасць музыкантаў, і творчая самаадданасць ва ўмовах фестывальнага марфана на фоне спякотнага віцебскага лета.

Н. К.

ДРУК

У добрым суседстве

Сёння — і не без падстаў — мы гэтак іранічна адзваемся аб «дружбе народаў» у колішнім Савецкім Саюзе, бо ёсць нямала фантаў, якія гавораць якраз аб адваротным. Ды і цяперашнія шматлікія міжнацыянальныя канфлікты сведчаць, што ўсё было далёка не так ілюзорна, як малывалася афіцыйнай прапагандай. Аднак наўрад ці хто асмеліцца кінуць тут папрок беларусам. У тым, што яны, маўляў, прыцягвалі які-небудзь народ на сваёй тэрыторыі. На зямлі Беларусі ў згодзе здаўна жывуць русія, украінцы, латышы, яўрэі, многія іншыя народы.

«На зямлі Беларусі ў згодзе» — так называецца і новая серыя, якую пачало выпускаць выдавецтва «Полымя». Першая застаўка ў ёй стала кніга Уладзіміра Тугала і Алёксандра Галавача «Дзе песні з Даўгавы гучалі». Аўтары аналізу-

юць шматвяковыя сувязі латышкага і беларускага народаў, зазіраючы як у сіваю мінуўшчыну, так і зьвертаючыся да сённяшняга дня. Прычым робіцца гэта, як кажуць, не на голым месцы. Гісторыя латышоў на Беларусі ў свой час цікавілася латышскай намісія Інстытута беларускай культуры, пасля латышскі сэнтар Акадэміі навуў Беларусі, нарэшце — латышская секцыя Інстытута нацменшасцей акадэміі.

У выдавецкіх планах — і іншыя кнігі гэтай серыі: «Беларускія татары: мінулае і сучаснасць» І. Канапацкага і С. Думіна, «Не адвергнуў Бог народа свайго» С. Букчына... Выданні патрэбныя, ды толькі ці змогуць іх свабодна набывць жадаючыя? Тыраж першага зборніка — 700 асобнікаў. Кажуць, больш заказаў не было.

Н. К.

Прапануе

«Пачатковая школа»

У пятым нумары часопіса «Пачатковая школа» з'явіўся новы раздзел — «Беларусазнаўства». Як анансуе яго рэдакцыя, «курс «Беларусазнаўства» закліканы садзейнічаць адраджэнню дзіцячай цікавасці да фальклору, гісторыі, культуры, да роднага слова. Ад настаўніка ...у поўнай ступені залежыць тое, ці будучы дзеці з вялікім задавальненнем гуляць у беларускія народныя гульні, ці далучацца да незвычайнага свету беларускіх казак, што існуюць на роднай зямлі ўжо

стагоддзі, ці пачнуць спяваць народныя песні, чытаць беларускія кніжкі, захапляцца гісторыяй Бацькаўшчыны». Прынамсі, на адраджэнне беларускай і скіраваны метадычныя распрацоўкі (друкуецца пачатак артыкула метадыста Беларускага вучэбна-метадычнага цэнтра К. Капцэвіча). У гэтым жа нумары — яшчэ адно далучэнне да духоўнасці. У раздзеле «Спадчына» — нарыс У. Арлова «У гасподзе Падуанскай», канечне ж, пра жыццё і асветніцкую дзейнасць Ф. Скарыны.

«Наша Ніва», № 7

Аснову чарговага нумара «Нашай Нівы» традыцыйна складаюць рэфлексіі стальных аўтараў газеты: У. Арлоў так і не змог пераадолець беларуска-польскую мяжу, затое нагледзеўся на памежны побыт і норавы; Алесь Чобат у вершаванай форме ўзнаўляе каларыт і псіхалагічныя сітуацыі розных эпохаў беларускай гісторыі XX стагоддзя; Адам Глобус публікуе эсэ пра мадэрнізм пад назвай «Джойс і Гаўдзі»; Алёкс Мінін у жанры літаратурнай містыфікацыі разглядае кнігу ніяскага паэта.

Паўноную сенсацыю ўяўляе архіўная публікацыя Язэпа Янушкевіча — пра аўцыён, на якім прадаваліся асабістыя рэчы павешанага палітычнага злачынца К. Каліноўскага.

З «чыстай» літаратуры ў «Нашай Ніве» друкуюцца новыя вершы Анатолія Сыса, амерыканская наваела Шэрдэна Андэрсана, паэтычныя пераклады Ва-

сіля Сёмухі. Змешчаны маніфест аднаго з выдатных паэтаў «Пляяды» Жааэна Дзюбэле пад назвай: «Не панідайце ж мовы нашай, французскай!»

Культуралагічны і паліталагічны «цівік» гэтага нумара «НН» — гутарка са старым віленчуком Лявонам Луцкевічам пра суадносіны розных нацыянальных супольнасцяў у даваеннай Вільні. Сёння ўжо мала хто ведае, што ў канцы 1939 г. на працягу дзвюх месяцаў Вільня рыхтавалася да пелісцыту за далучэнне да Беларусі. І калі раптам горад далучылі да Летувы, для ўсіх віленчукоў, сярод якіх летувісаў было ўсяго 1%, гэта стала пэўнай і непрыемнай нечаканасцю.

Сярод іншых матэрыялаў «Нашай Нівы» змешчаны таксама Гараскоп Беларусі — спроба убачыць нашу нацыю, яе гісторыю і культуру ў святле сузор'яў Задзілля.

ЛІТКУР'ЕР

Гэтая загадкавая Чорная дама

Кніга Клаўдзіі Шышынай-Патоцкай, нястомнай летапісні Нясвіжа — «Чорная дама Нясвіжскага замка», выпушчаная выдавецтвам «Полымя» даволі значным па цяперашнім часе накладам (21 тысяча асобнікаў), думаецца, у магазінах не залежыцца. У аднолькавай ступені абяпіраючыся і на гістарычныя факты, і на легенды, аў-

тарка раскажвае пра наротнае, але надзіва яркае жыццё польскай каралевы Барбары Радзівіл, той самай Чорнай дамы, якая, налі вершы, відавочцам, па сённяшні дзень прывідаў з'яўляецца ў Нясвіжскім замку праз 15 хвілін пасля поўначы, каб знікнуць а пятай гадзіне раніцы. Выданне няблага ілюстравана.

НАШ КАЛЯНДАР

28 ліпеня споўнілася 180 гадоў з дня нараджэння польскага пісьменніка, гісторыка Юзафа Ігнацы Крашэўскага (памёр 19 сакавіка 1887 года). Аўтар шматлікіх твораў, у тым ліку 223 раманаў і апавесцяў. Дзеянне ў асобных з іх адбываецца на тэрыторыі Беларусі — «Апошняя з случкіх князёў», «Кароль у Нясвіжы», каamedыі «Пане Ханку», «Радзівіл у гасціне» і іншыя. Пра свае падарожжы па Беларусі Ю. І. Крашэўскі раскажа ў нарысах «Пінск і Піншчына», «Успаміны Палесся, Валыні і Літвы», «Адзёны мяшчэн з валоці Брэста, Кобрына і Пружан».

31 ліпеня споўнілася 150 гадоў з дня нараджэння беларускага фальклорыста, паэта Ігната Храпавіцкага (памёр 25 снежня 1893 года). Аўтар працы «Погляд на паэзію беларускага народа», што стала першай гісторыка-параўнальнай характарыстыкай беларускай фальклорнай спадчыны. Рыхтаваў да друку «Поўны беларускі песнязбор».

Раскажыце пра свой творчы лёс, назаўважце вашы асноўныя творы.

У «Голасе вёскі» за 19-га сакавіка 1943 г. змясцілі мой першы верш. Пра далейшае гл. мае кнігі «Усякая ўсячына» (бачына 101), «І быў пачатак».

Цяга да вершаскладання з'явілася змалку, гэтаксама й любоў да моваў. А на працягу амаль гадоў вайны й пасля яе ў кішэнні жаўнерскага мундзіра таўсцёў «дзённік», на аснове якога вырасла пасля дакументальная аповесць «Змагарныя дарогі», выданая ў Мюнхене ў 1962 годзе. Некаторыя схільныя называць яе меуарамі.

Гэна аповесць сцягнула на мяне агонь з боку партыйных пігмеяў і розных ціўноў акупацыйнага маскоўска-бальшавіцкага апарату ў Беларусі. Нафашысцілі мне ўволю. Згодна іх, беларусы падчас вайны аддана служылі «бацьку народаў» і «непамылнай роднай партыі». Гэта ж Акула, — на жаль, адзін з ліку беларускіх пісьмемнікаў на выгнанні, — у сваіх сціптых магчымасцях намагаўся паказаць зусім іншы бок як пад рэжымам гітлераўскіх акупантаў, гэтак і сам шлях некаторых беларускіх збройных адзінак, што пайшлі на Запад, каб выравацца ад маскоўскага памяла «бацькі народаў» і трапіць у заходнія вольныя дэмакратычныя краіны.

Раман «Гараватка» — тры кнігі. «Дзярлівая птушка» — час польскае акупацыі, «Закрываўленае сонца» — маскоўска-бальшавіцкая, «Беларусы, вас чакае зямля!» — нямецкая акупацыя й вайна. Кніга «Усякая ўсячына» адпавядае сваёй назве — гэта і сатыра, і п'еса, і вершы, і публіцыстыка, а ў адзеле «Россыпы» — аўтабіяграфічныя згадкі.

Па-англійску выданая «Пагоня» аповесць «Туморой іс эстэрэй» была спробай, ці пад сілу мне мастацкая літаратура

«ДЛЯ ЗАРОБКУ НИКОЛІ НЕ ПІСАЎ...»

На пытанні Леаніда ПРАНЧАКА адказвае Кастусь АКУЛА

ў англійскай мове.

Прапанавалі мне камерцыйныя літагенты, каб пісаў для амерыканскага рынку. Для заробку ніколі я не пісаў. Звольнасць, талент — дар Божы. Я ж працаваў у індустрыі (люблю фізічную працу), хапала мне на купля дома, аўтамабіля, утрыманне і адукацыю сям'і.

Чалавеку, асабліва з мастацка-творчымі імкненнямі, які прыйшоў сюды з «раскіданага гнязда», Канада нічога духовага не дала дый са сваёй так званай «папулярнай культуры» не магла даць. Мастацкая творчасць стала для мяне сховішчам-прыпынкам ад хмарнай ці шэрай будзённасці. Бацькаўшчыну пакінуў юнаком, не бачыў яе вачмі ўзрослага чалавека, але добра памятаю, як цяпела, жыла і змагалася, як пялілася ў пажарах вайны. Гэны галакост неспіхным вулканам гарэў у сэрцы, даў стымул для творчасці...

На жаль, бальшыня новавыраслае моладзі загінула — то ў баёх (зусім непадрыхтава-

ня) на «даёш Берлін!», то ў ГУЛАГу за нейкія «грахі пад акупацыяй». Усё ж нешта выгадалася за тры гады й трапіла на эміграцыю. І дарма, што ім далей фашысцілі з Менску, Берліну й Масквы, яны нямала зрабілі для культуры паняволеннага народа.

Кожная дарога да майстэрства бывае пакутлівай, а тым больш у мастацкай літаратуры. Вядома, яшчэ на школьнай лаўцы прынадзіў мяне Янка Купала, Якуб Колас і геніяльны Максім Багдановіч. Чытаеш, захапляешся і думаеш: а як жа яны гэта пісалі? Сустрэкаешся тут лоб у лоб і з так званым сацэалізмам (гавару якраз не пра раннія і галоўныя творы таго перыяду вышэйзгаданых творцаў) і чытаеш рэцэнзіі. І вось табе тут падсоўваюць якраз аўтарытэты марксістоўскія ідалаў... Добра, што веданне моваў дало мне доступ да сусветнай класікі. Ужо куды пазней трапіла ў рукі кніга Парандоўскага «Алхімія слова» (выд. «Прогресс», М., 1972 г.). Кніга

гэна шмат дае чытачу, уведзячы яго ў свет вялікіх майстроў літаратуры, дый не толькі польскіх.

Як вы ацэньваеце феномен беларускамоўнага замежжа і яго месца ў беларускай культуры?

Гэта феномену беларускамоўнага замежжа — дый ці такі феномен (у разуменні нечага надзвычайнага) існуе — даволі абшырная. У культурна-творчым сектары гэта — працэс, што мае сваё карэнне на бацькаўшчыне. Крыніца і нахненне — патрыятызм, туга па радзіме. Апынуўшыся на чужыне, нашы літаратары, маючы поўную волю творчасці, выданя сваіх твораў, адначасна атрымалі і магчымасць зусім іншае перспектывы паняволеннага бацькаўшчыны, якраз той, якой былі пазбаўлены творчыя сілы на бацькаўшчыне. Хоць акупацыйны рэжым стараўся як мага адгарадзіць ад нас пакінутую родную зямлю і народ, усё ж галоўнага, што там адбывалася, схаваць ім не ўдалося.

Добра ведаючы ў асноўным рэпрэсіўныя мускулы маскоўскага акупацыйнага рэжыму, гэта не прадстаўляла вялікае цяжкасці. Эміграцыйная публіцыстыка пераважна, якраз з гэтай прычыны, з'явіцца добрым укладам у будучае асэнсаванне цяжкага перыяду гісторыі беларускага народа, беларускае літаратуры.

Творы якіх пісьмемнікаў беларускай эміграцыі, на вашу думку, сталі з'яваў у беларускай і сусветнай літаратуры?

Вашае пытанне трэба было б паставіць у будучым часе: калі могуць стацца... ці стануцца?

Калі беларускі, сёння яшчэ запрыгонены, народ будзе гаспадаром у сваёй вольнай дзяржаве, у бібліятэках краіны з'явіцца творы, — ясна, нецэнзураваныя, — Наталлі Арсенневай, Уладзіміра Глыбіннага, Уладзіміра Клішэвіча, Хведара Ільшэвіча, выдатнага эсэіста-нарысіста Юрка Віцьбіча, перадусім крытыка Антона Адамовіча, Аўгена Калубовіча, крытыка Станіслава Станкевіча, Вінцука Адважнага, М. Кавыля, М. Сяднёва і іншых.

Пачэснае месца ў сусветнай літаратуры можа заняць Наталля Арсеннева. Гэтага не будзе, пакуль няма вольнай беларускай дзяржавы, пакуль знойдуцца іншамоўныя перакладчыкі, што пачнуць сур'ёзна вывучаць і перакладаць беларускую літаратуру. Эміграцыйныя паэты і пісьмемнікі, калі не маюць заплечча вольнай і самастойнай дзяржавы, не могуць выйсці на сусветную літаратурную арэну, тым больш не маюць шанцаў атрымаць заслужаныя нобелеўскія прэміі.

Нобелеўскі камітэт нярэдка кіруецца палітычнымі меркаваннямі, часта падлягае прэсіі. Прыкладам апошняй можа служыць Іосіф Бродскі. Яўрэй з паходжання, ён піша па-расейску. Мне апавядалі, не без гумару, знаёмых яўрэў, як яўрэйскія арганізацыі і ўплывовыя адзінкі штурмавалі нобелеўскі камітэт, каб далі Бродскаму прэмію. Сувязі і сканцэнтраваныя

ВЫСТАВЫ

Пра час і пра сябе

Пра творчасць Юзафа Пучынскага менавіта так варта і сказаць. І ў гэтых словах — слушнае вызначэнне таго, што зрабіў мастак (сёлета ён адзначае сваё 70-годдзе) і што робіць сёння. Персанальная выстаўка Ю. Пучынскага ў Палацы мастацтваў перажыла, што ён адпачываць не збіраецца: са 120 твораў экспазіцыі сто выкананы нядаўна.

Як новыя, так і ранейшыя работы яднае ўвага мастака да праяў жыцця, жаданне сказаць аб падзеях, якія крануліся і ўласнага лёсу. Вось карціна «На Салаўкі». Яна — не даніна моднай сёння тэме. Твор напісаны ў 1982 годзе, калі пра гэта пісаць не рэкамендавалася — сам унутраны цензар падказваў мастакам: лепей прамаўчаць.

Твор народжаны памяццю мастака. У роднай Уздзе з маленства ведаў дружную, працавітую сям'ю дзядзькі Тамаша, у якога было дванаццаць дзяцей. З некаторымі з іх Юзаф хаўрусаваў, часта заходзіў у хату, дзе гасцям заўсёды былі рады, хоць, прызнацца, жылі бедна. Мела сямейка дзвюх кароў, каня, а з апраткі — некалькі кажухоў. Аднак некаму з пільнага начальства якраз і кінуліся ў вочы гэтыя кажухі, і дзядзька Тамаш быў аб'яўлены кулаком, а значыць, ворагам народа і...

...На прэзіднім плане — агромністыя вочы хлапчука, у якіх, здаецца, увесь свет. Тое жудаснае, што адбываецца, паказана ў яго за спіной. Хлапчук як быццам нічога не заўважае. Ён абалёра на паркан, ён не

хоча бачыць, не хоча памятаць таго, што адбываецца, ды не ведае, што і праз дзесяцігоддзі будзе жыць у яго памяці дарога на Салаўкі, якая пачалася для сям'і дзядзькі Тамаша з гэтага самага моманту, калі ён стаў «ворогам народа». Хлапчук усё запомніць: і энквэдзіста, які моўчкі назірае за высылкай, і тое, як клалі на павозку няхітры скарб, і дакор у вачах добрых, ні ў чым не вінаватых людзей.

А ў карціне «Развітанне ў Альхоўцы» — драматызм, так сказаць, будзённы: старая назаўсёды пакідае родную вёску, пераязджае да сына ў горад. Прыватны выпадак? Як сказаць. У прыватным выпадку мастак убачыў тыповое і характэрнае. Не проста сын забівае вокны ў хаце. Гэта ставіцца крыж і на трывалых народных устоях, якія рушацца і гатовы крычаць аб абароне.

«Вясна 1945-га» — таксама (як і «Развітанне ў Альхоўцы») з новых работ. Яна датуецца 1989 годам. Няцяжка здагадацца, што ўдзельнік Вялікай Айчыннай вайны Ю. Пучынскі пісаў твор да 45-годдзя вызвалення Беларусі ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў. Пісаў па абавязку сумлення і па грамадзянскім абавязку. Мастак знайшоў удалы сюжэтны ход. Дзядзька-баец спынілася ля сваёй, па сутнасці, аднагодкі, увасобленай у скульптуры. Сустрэча гэта ў адным з нямецкіх гарадоў адбылася ў самым канцы вайны. Дзве маладосці, два лёсы і той жа самы драматызм жыцця, на гэты раз ці не з тра-

гічнай афарбоўкай, бо хто ведае, ці вернецца гэтая беларуская дзядзька жывой у свае родныя мясціны.

Юзаф Пучынскі чуйны да ўнутранага свету чалавека. Людскую адухоўленасць перадае так, што ўнікае адчуванне знаёмасці з тым ці іншым персанажам. Нездарма мастак прызнаецца: «Асабліва люблю дзядоў пісаць. Зірнеш на яго і адразу бачыш на твары летапіс усяго нялёгкага жыцця». Любоў жа — зарука поспеху, у чым пераконваюць работы «Партрэт старога», «Дрывасек». Увогуле, партрэты Ю. Пучынскі пісаць умею адмыслова і робіць гэта, як правіла, тады, калі знаходзіць чалавека, не ўвасобіць воблік якога проста не можа. Скажам, «Партрэт Рыгора Бардуліна» з'явіўся і як вынік асабістага знаёмства з паэтам, і як сведчанне замілавання стаўлення да яго паэзіі.

Асэнсаванне біблейскіх сюжэтаў («Юдзіф», «Іоў», «Саул і прарок Самуіл» і іншыя творы) — магчымасць для мастака пагаварыць аб вечнасці агульначалавечых каштоўнасцей, задумацца над вытокамі добра і зла, наблізіцца да ісціны. І зноў жа — зразумець наш сённяшні складаны час, даць адказ на тыя вечныя пытанні, над якімі задумваецца ўжо не адно пакаленне творцаў і на якія па-ранейшаму шукаць і шукаць нам адказ.

Хто мы, адкуль, куды ідзем? Наблізіцца да ісціны можна, ведучы гаворку пра сам час і пра сябе ў гэтым часе. Гэта і робіць Ю. Пучынскі.

А. М.

МОСТ УЗДОЎЖ РАКІ?

(Працяг. Пачатак на стар. 2—3).

У гэты здэклывы і фатальны час мае думкі аб роднай Беларусі. Як жа ты, мая родная і бясконца блізкая? Цябе неаднойчы расстрэльвалі і чацвертавалі, а ты заставалася жывою. Ты была і салдаткаю, і партызанкаю, гераічнай працаўніцаю і чароўнай п'явунняй. Ты ганарылася сваімі светлымі рэчамі і блакітнымі азёрамі, шумлівымі барамі і запаветнымі пушчамі. Вось толькі не шанцавала табе на гаспадароў. Яны прадавалі цябе і перапрадавалі ненажэрнаму Сарпу і Молату, якія сімвалізавалі не мірную працу, а разбурэнне. Нават самыя «народныя» з іх паслугачы-самадзержцы кляліся табе ў вернасці, а сваё лакейскае вуха востра трымалі на стольных маскоўскіх дворах: «Чего изволите?» А маскоўскі двор «изволил»:

Высекчы цудоўныя лясы і знішчыць рэкі...

Атруціць родную зямельку вялікай хіміяй...

Адабраць у народа матчыну мову, культуру і ўсю багатую, нацыянальную спадчыну...

А ты выжыла і на гэты раз, мая Беларусь. Перабудова ўскалыхнула цябе, растрывожыла і абнадезіла. Мы выбралі ў Вярхоўны Савет сваіх прадстаўнікоў і вельмі спадзяваліся на тое, што будзем, нарэшце, будаваць сваё жыццё не па волі камуністычных абяцальнікаў, а па сваёй, народнай волі. Нашы выбраннікі кляліся аддаць усе свае сілы і здольнасці, каб палепшыць жыццё свайму змардаванаму народу. Напачатку яны дружна рынуліся да парламенцкай трыбуны, да радыё- і тэлемікрафонаў, да газетных палос. Мы пазнавалі іх

на трыбунах па галасах. Гладкімі, добраабмактанымі словамі, прафесійна пастаўленымі галасамі загаварылі вадалі і абяцальнікі — былыя наменклатурныя «трудавікі» з вузкай спецыялізацыяй. Словам, бальшавікі...

Другая катэгорыя дэпутатаў загаварыла не дужа складна, але з юнацкім задорам, з гаручай слязою за наша вялікае народнае гора. І тая, і другая групы ў сваіх перапалках абавязкова спасылаліся на свой народ: «Народ нас не зразумее». І яны як у ваду глядзелі: народ і сапраўды перастаў іх разумець. Ніхто цяпер не скажа, дзе правыя, а дзе левыя, дзе «жывыя» камуністы, а дзе дэмакраты...

Горка ўсё гэта і трывожна.

Ва ўсе органы ўлады з нізу да самага верху па-гаспадарску ўладкавалася наменклатурная эліта. Ці не будзем мы зноў той самы знакамты мост уздоўж рэчкі па пераходзе ад сягонняшняй галоты да чалавечага жыцця?

Цяпер наша рэспубліка знемагае ад упартага палітычнага супрацьстаяння. Ужо якія част левыя і правыя высвятляюць свае адносіны: адны асцерагаюцца натуральнага капіталізму на беларускай зямлі, другія, як чорт крыжа, баяцца збучвелага сацыялізму. А чалавеку-працаўніку напхваць і на тое, і на другое. Ён хоча ствараць сваімі рукамі ўласнае сапраўднае жыццё, а не эксперыментальныя, сумніцельныя схемы.

Тузаючыся за праклятыя «ізм» і высокія кіраўнічыя сядлы, нашы рулявыя забываюцца на свой шматпакутны народ,

ная прэсія зрабілі сваё.

Ваша думка пра сучасную беларускую літаратуру? У чым яе адрозненне ад літаратуры эміграцыйнай? У чым падабенства?

Большыня таго, што сёння выдаецца ў Менску, ці нават тое, што раней выдавалася малымі тыражамі ды ці не адразу рабілася «бібліяграфічнай рэдкасцю», мне недаступнае, а таму і арыентацыя мая слабая, часта суб'ектыўная. Можна з гэтае прычыны пра ўражанні адно гаварыць.

Чытаючы Янку Брыля, харазеш душой, а вось ад Шамякіна нясе штучнасцю, холадам. Калі перад табой Ніл Гілевіч, Грахоўскі, Бічэль-Загнетава, Арлоў, Быкаў, Мележ, Караткевіч, Ларыса Геніюш — дыхаеш свабодна, сочыш за іхнім ростам, цешышся. А чаго ж варт Зніч-Бембель, якога партыйныя нікчэмнікі доўгія гады адганялі ад Парнаса, што шукаў шляхоў да чытача праз выданні на чужыне! У яго творах вялікі духовы патэнцыял, па-першае, таму, што там прысутнічае Бог, а па-другое, узрыў душы стаўся непазбежны, калі вольнай думцы ў вырай была такая пакутлівая дарога.

Калі згадаеш пра амаль усемагутную хвалю расейшчыны, што залівала-ліквідоўвала большыню творчага беларускага, калі думаеш пра час «застоя», дык шкадуеш разам з паэтам: «колькі талентаў зьялося!» Ну а цяпер? Чытаючы беларускую савецкую прэсу, добра задумваешся над такім вострым быццам перабудова, у тым ліку і культурная, ёсць адрэжэнне беларускае мовы, значыцца, быццам веюць нейкія жыццядайныя вятры... Дык чаму ж нашыя пісьменнікі на гэта не адгукваюцца, або чаму ў іхніх стагах не было гатовых засакрэчаных твораў?..

Пытанні такія паўстаюць ад неразумення як творчага прэсцы, так і выдавецкіх праблемаў. Калі машынапіс чакаў на выданне, прыкладам, пяць ці восем гадоў, дык як аўтар мог

рэагаваць на сённяшняе новапаўсталыя праблемы нацыянальнага адраджэння ці дэмакратызацыі грамадства?

Чуваць, што ў расейскамоўным друку з'явілася ўжо ці раз і праблема маральнасці ды інтэлектуальнай падрыхтоўкі саміх творцаў літаратуры. Чаго яны навучыліся ў інстытутах, абалёртых на сёння ўжо большынёй народаў адкінутых ідэяй марксізму-ленінізму? Ці мелі яны поўны і неабмежаваны доступ да тытанаў людской думкі, да найбольш галоўных каштоўнасцей хрысціянскай маралі? Колькі часу забярэ матарфоз ад марксізму-ленінізму ды вышыняў сусветнае культуры, натхнёных і ўзбагачаных мысліцелямі стагоддзяў?

У часе нядаўняга пералому ў Чэхаславацкай Мар'ян Кальфа, адзін з сяброў новага ўрада, сказаў: «Чэхаславацкая рэспубліка выкіне са сваёй канстытуцыі перадумову, што адукацыя базуецца на духу марксізму-ленінізму. Адукацыя пойдзе ў гармоніі з навуковымі ведамі й прынцыпамі гуманітарнасці».

А калі марксізм-ленінізм, які аджыў свой час у навуцы й жыцці ў Варшаве, Усходнім Берліне, Празе, Будапешце, Бухарэсце і Сафіі, будзе выкінуты на сметнік ў Менску?

Быкаў казаў: «Адно з самых недаравальных злчынстваў сталіншчыны — ліквідацыя традыцыйнай хрысціянскай маралі, спрадвечнай сістэмы элементарных жыццёвых правілаў, звычайна не надта паважанага, але незаменнага ў жыцці здаровага сэнсу. Некалі імі ў поўным аб'ёме валодаў народ, цяпер жа не валодае ніхто» («ЛіМ», 24.XI.89). Быкаў абвінавачвае сталіншчыну, быццам Сталіна не выпесціла-ўзгадавала бязбожная антынародная сістэма, створаная ведама ўсімі кім...

У сучаснай беларускай падсавецкай літаратуры з'яўляюцца творы на гістарычныя тэмы.

Усё ж у большыні гэта творы бяспечнага часу: ранніга перыяду гісторыі Беларусі, або ўжо рознага рэвалюцыйнага. Ніхто яшчэ не наважыўся на нейкую эпапею, прыкладна, тых часоў, як маскоўскія Іваны, калі выратаваліся з-пад татарскага прыгнёту, прыспешвалі агнём і гвалтам «уз'яднанне» нашай бацькаўшчыны са «старшым братам». Не гавару ўжо пра канчатковае «зліццанне» нацыі, хрушчоўскі прыход у «камунізм». Гэта багатае поле для вялікіх эпічна-сатырычных палотнаў.

Тым, што сёння некаторыя пісьменнікі і паэты ў Беларусі звяртаюцца і распрацоўваюць гістарычныя тэмы, вяртаюцца да тых ужо добра вызначаных традыцый нашай літаратуры перад пагромамі вульгарна-агэлабельных гадоў, гэтым якраз беларуская падсавецкая літаратура збліжаецца да беларускай эміграцыйнай. Усё ж апошняй была ў лепшым палажэнні, бо цэлы час карысталася беларускай мовай Тарашкевіча і Лёсіка, а літаратура, што тварылася пад савецкім рэжымам, неслалі ўзваленыя на свае плечы Маскоўшчынай два гарбы: сацыялізм і скалечаную беларускую мову, набліжаную да расейскай сінтаксісам і засмечаную расейскімі словамі. Гэткую «мову» мы гэта на эміграцыі называлі і называем сёння «расейскім або маскоўскім жаргонам» беларускае мовы.

Чым з'яўляецца для вас Беларусь? Як і чаму ў далечыні ад радзімы вы збераглі родную мову?

Адказ на гэтае пытанне ёсць у папярэдніх адказах. Гэтаксам знайсці яго можна ў раздзеле «Россыпы» ў кнізе «Усякая ўсячына».

Над чым працуеце зараз?

Аповесць, над якой працую, не мае яшчэ назвы. Заснаваная на жыцці беларускае эміграцыі ў Канадзе. У сюжэце з'яўляюцца элементы, дагэтуль у беларускай літаратуры ніколі яшчэ не закранутыя.

Таронта, 10.04.1990 г.

Здзіслаў Стома

Беларускае сцэнічнае мастацтва панесла вялікую страту. 21 ліпеня на 85-м годзе жыцця памёр Здзіслаў Францавіч Стома, выдатны акцёр, прадстаўнік слаўтай кагорты майстроў купалаўскай сцэны.

Здзіслаў Стома нарадзіўся 4 (17) жніўня 1907 года ў Мінску. Свой творчы шлях пачаў у 1929 годзе на сцэне Польскага тэатра БССР. Пасля яго закрыцця працаваў у тэатрах Украіны, у Беларускім тэатры юнага глядача, а з 1940 года звязваў свой лёс з БДТ-1 (Беларускім дзяржаўным акадэмічным тэатрам імя Я. Купалы).

На купалаўскай сцэне яскрава расквіцеў непаўторны талент Здзіслава Стомы, выдатнага астрахарактарнага камедыянага артыста. Створаныя ім вобразы назаўсёды ўвайшлі ў летапіс нацыянальнага сцэнічнага мастацтва. Гэта Быкоўскі і Пустарэвіч («Паўлінка» Я. Купалы), Курторга («Пінская шляхта» В. Дуніна-Марцінкевіча), Глушак

С. С. ШУШКЕВІЧ, В. Ф. КЕБІЧ, М. І. ДЗЯМЧУК, Н. С. ГІЛЕВІЧ, Я. К. ВАЙТОВІЧ, А. І. БУТЭВІЧ, П. К. КРАУЧАНКА, А. М. ГЕРАСІМЕНКА, А. А. ДУДАРА, В. А. НІКІФРАУ, І. Г. ЧЫГРЫНАУ, В. М. РАЕУСКІ, І. І. ВАШКЕВІЧ, Г. С. АУСЯННІКАУ, А. І. КЛАМОВА, Г. К. МАКАРАВА, С. М. СТАНЮТА, В. П. ТАРАСАУ, Ф. І. ШМАКУ, Р. І. ЯНКОУСКІ, М. М. ЯРОМЕНКА, Г. А. АРЛОВА, Т. Н. АЛЯКСЕЕВА, З. І. БРАВАРСКАЯ, Г. М. ГАРБУК, Б. Ф. ГЕРЛАН, Л. М. ДАВІДОВІЧ, П. П. ДУБАШАНСКІ, М. Г. ЗАХАРЭВІЧ, П. В. КАРМУНІН, А. Л. МІЛАШАНАУ, Г. С. ТАЛКАЧОВА.

3 ПОШТЫ «ЛіМа»

ЛЕТАРГІЧНЫ СОН?

Раніцай 26 чэрвеня ўключыла радыёпрыёмнік. Ішла перадача пра Янку Купалу. Падувала, а што ж сёння, напярэдадні 110-ай гадавіны з дня нараджэння нашага песняра, у першы год, калі мы сталі суверэнай Рэспублікай Беларусь, ськануць пра лікавіна беларускай літаратуры? Прыслухалася і не паверыла сваім вухам: тыя ж камментары, што паўтараліся з году ў год, калі быў «едзіны і нерушымый» (нешта нахштальт «1936 год — уздым творчасці...»).

У канцы даведлася, што перадача называлася «Явар і каліна», што творы паэта чыталі І. Курган і М. Захаравіч. Я зраўнавала, што гэта паўтор колішняга. Толькі год запісу не назвала, і, відаць, гэта зроблена невыпадкова: да гадавіны патрэбна была перадача, і ўспомнілі пра старое. Толькі часу, відаць, не хапіла, каб хаць праслухаць якасць матэрыялу, ці сугучны ён сённяшняму дню.

Паразанаўшы, вырашыла пазваніць, каб сказаць пра дапушчаную памылку. Прашу літаратурную рэдакцыю рэспубліканскага радыё. Называюць тэлефон 33-88-95. Мілагучны жаночы голас даказаў на... рускай мове, нягледзячы на тое, што я гаварыла на беларускай. Падзякаваўшы, я ўсё ж спыталася, ці на Беларускае рэспубліканскае радыё званю? Наступіла хвілінная зэрымка на тым бану провада, а пасля голас раздражнёна адказаў на добраў беларускай мове. Аказваецца, можам. Але не хочам?

Так пачалося маё знаёмства з супрацоўнікамі рэспубліканскага радыё.

Званю яшчэ. Вітаюся. Удаладню, з кім гавару. Мужчынскі голас называе сваё проз-

(«Людзі на балоце» І. Мележа), Бураўчык («Канстанцін Заслонаў» А. Маўзона), Карэўкін («Брама неўміручасці» К. Крапівы), Лявон («Лявоніха на арбіце» А. Макаёнка) і шэраг іншых. Дасканалае валоданне мовай, жэстам, мімікай, пластыкай, багатае выяўленчае палітра індывідуальных фарбаў, схільнасць да імправізацыі, спалучэнне псіхалагічнага аналізу з выразным знешнім малюнкам, вылучаюць многія ролі, сыграныя Здзіславам Стомай у спектаклях па творах М. Гоголя, А. Астроўскага, Ф. Дастаўскага, А. Чэхава, У. Шэкспіра, К. Гальдоні, В. Гога і іншых класікаў сусветнай літаратуры і сучасных айчынных і замежных аўтараў.

Плённа працаваў Здзіслаў Стома ў Беларускам кінематографіе, на радыё і тэлебачанні. У апошнія гады расквіўся яшчэ адзін бок яго таленту — ён пісаў вельмі цікавыя сучасныя паэтычныя казкі для самых маленькіх слухачоў і чытачоў.

Здзіслаў Стома прымаў актыўны ўдзел у грамадскім жыцці рэспублікі, у жыцці Саюза тэатральных дзеячаў Беларусі. Ён быў народным артыстам СССР і БССР, лаўрэатам Дзяржаўнай прэміі Беларусі. Узнагароджаны ордэнам Дружбы народаў і медалямі.

Да апошніх сваіх дзён ён заставаўся ў Купалаўскім калектыве. Нават калі па стану здароўя не мог выступаць на сцэне, быў разам з тэатрам, удзельнічаў у акцёрскіх сходках, глядзеў усе новыя спектаклі.

Усё жыццё Здзіслава Стомы — прыклад самаадданнага служэння абранай прафесіі, служэння і вернасці сваіму народу і сваёй Бацькаўшчыне. Памяць аб ім будзе вечна жыць у нашых сэрцах.

якому пакляліся служыць верай і праўдай. Яшчэ нядаўна мы пакляліся маскоўскаму дыктату, а сёння жывём у суверэнай, незалежнай беларускай дзяржаве. І мы ўжо пры ўласнай дзяржаўнай самастойнасці не можам выбытацца з цяньбтаў стыхійна-эканамічнага бедства. Заўтрашні дзень абяцае нам новыя выпрабаванні.

Кожны разумее, што жыццёвы дабрабыт — не манка нябесная і не тая крохкая садружнасць, што звалілася нам з вершлінаў Белаежы за некалькі гадаў. Трэба гады цвярозга дзяржаўнага розуму, царпліваці, чэснай упартай працы, еднасці, непадкупнай праўды, шчырасці і дабрыні. А дзе нам узяць гэты маральны дэфіцыт, калі вакол нас лапушацца анархія, карупцыя, казакраўдства, лютая спекуляцыя, непрыкрыты сабатаж, злачынная безадказнасць перад самім сабой і грамадствам?

Міжволі задумваешся над гэтым забытым, незразумелым жыццём. Як грыбы пасля цёплага дажджу, растуць і плодзяцца падпольныя мільянеры, а яшчэ хутчэй множацца рады гоных пралетарыяў. Адны, нічога не ствараючы, жывуць на шырокую нагу, другія ствараюць матэрыяльныя каштоўнасці, але нічога не маюць. Спажываюць стала намнога больш, чым непасрэдных вытворцаў. Эканоміка, можна сказаць, наыварат.

Яшчэ з малых гадоў запала ў памяць казка аб тым, як адзін мужык двух генералаў пракарміў. Слабак быў той мужык! Наш цяперашні калгаснасаўгасны мужык не ў казцы, а на яе корміцы не двух, а добры дзесятак генералаў. Паглядзіце на наш Вярхоўны Савет, Савет Міністраў, на іншыя дзяржаўныя камітэты і ведамствы. Яны сталі, не раўнуючы, як тыя шаркарэтыкі — беспамернымі. Гэ-

тыя вышэйшыя органы ўлады камплектаваліся не па прынцыпе разумнай неабходнасці, а па наяўнай колькасці былых партыйных рулявых і штурманаў, якія ў свой час быццам бы збіліся з ленінскага курсу і прывялі скрыпучае савецкае судна ў апошнюю тупіковую гавань.

У нас няма дзейных законаў, якія б рэгулявалі і абаранялі нашу няпростое жыццё, памагалі народу не абяцаннямі, а канкрэтнымі справамі! Пры стабільных і тлумных палітычных баталіях у вярхах рабочы чалавек аказаўся за бартом. Хто выратуе яго? Хто кіне яму выратавальны круг? Наш Вярхоўны Савет нагадвае перагружаны карабель, ватэрлінія якога глыбока патанула ў жыццёвым віры. Толькі 6 утрымацца на плаву! Але трэба лічыцца з сур'ёзнымі рэаліямі часу. Наступіла пара рэзкага палітычнага размежавання ў грамадстве. Наспывае ўсебеларускі рэфэрэндум, які і павінен вырашыць лёс Імпэрацыя Вярхоўнага Савета. Ігнараваць такую акалічнасць — справа рызкоўная. Ужо не той час, калі многім народным дэпутатам на чарговых і нечарговых сесіях Вярхоўнага Савета можна было спакойна падрамаць у рабочых крэслах, прыкрыўшыся газеткай, а то і проста час ад часу наведаць залу пасяджэнняў пачэсным госцем і вьялможным пальчыкам, не заўсёды праведным, дакрануцца да кнопкі галасавання... Трэба, нарэшце павярнуцца твора да людзей, пастарацца зразумець іх клопаты і болыкі. Людское царпенне трымаецца на нітцы і нельга спадзявацца на бясконае народнае царпенне. Выбаршчыкі, як піць даць, могуць нагадаць сваім ненадзейным выбарнікам пра тых самых коней, якіх трэба памяняць на пераправе...

Цяпер у нашым сэрцы жыве святая малітва: «Божа, прасяві наш розум, не дай канчаткова адзіцца ў азлобіцца.» Баліць душа, калі бачыш, як на могілніку былога Савецкага Саюза бушуе эпідэмія тэрытарыяльнага размежавання, сацыяльнай адасобленасці, нацыянальнай несумяшчальнасці. А гэта ж была адна зямля, якую мы разам некалі бераглі і абаранялі. У Расіі, на Украіне, у Малдавіі, у іншых былых савецкіх рэспубліках у брацкіх магілах ляжаць беларускія сыны і дочки, а беларуская зямелька прыняла кроў усіх народаў і народнасцей...

Думаючы аб сённяшнім горкім хлебе, не будзем забываць і аб крыві. Хлеб, пот і кроў заўсёды стаялі побач...

Такі вось горкі роздум над горкім нашым жыццём. Наступае новы дзень і новыя трыможныя думкі не даюць спакою. А тым часам жыццё хоць і кульгаючы, але намагаецца намацаць раўнейшую дарогу, каб ступіць шырока і смела.

Пакрыўджаны і абрабаваны беларускі народ яшчэ не згубіў апошняю надзею на лепшае. Але трэба памятаць, што ў некаторых кутках былога СССР ціхая перабудова паступова перарасла ў барыкадную вайну. Не прывядзі Бог, каб і наш малоды бел-чырвона-белы сцяг зноў стаў чырвоным ад крыві...

З горкай усмешкай прызнаюся: раней я хадзіў у райком партыі, дзе мне абіцалі рай на зямлі, але абяцанкі сталі цацанкамі. Цяпер я хаджу ў царкву, і мне абяцаюць рай на тым свеце.

Святые Божа! Не давай мне вечнага раю на тым свеце, а дай мне, мамі дзецім, усма майму многапакутліваму народу чалавечы жыццё на гэтай грэшнай і такой хворай зямлі.

СА СПАДЧЫНЫ КАНДРАТА ЛЕЙКІ

Імя Кандрата Хведаравіча Лейкі, педагога, пісьменніка, да нядаўняга часу шырокаму колу чытачоў было невядома. Лёс не шнадаваў яго пры жыцці, а пасля смерці наступілі доўгія гады забыцця. Апошнім часам знойдзены некаторыя архіўныя матэрыялы К. Лейкі, яго неагубліваныя творы. Артыкулы М. Сідаровіча «Кандрат Лейка» («Беларуская мова і літаратура ў школе», 1989, № 11) і «Вяртанне» («Беларусь», 1990, № 10) пазнаёмілі чытача з біяграфіяй арыгінальнага пісьменніка, далі некаторае ўяўленне пра яго творчасць.

Нарадзіўся К. Лейка ў 1860 годзе ў вёсцы Збочна Слонімскага павета Гродзенскай губерні. Пасля заканчэння ў 1879 г. Свіслацкай настаўніцкай семінарыі працаваў настаўнікам у Косаве, за 35 верст ад роднай вёскі. У гэты ж час пачаў пісаць. У асноўным гэта былі вершы на «забароненай» беларускай мове. У 1884 годзе па стане здароўя пераязджае жыць на Харкаўшчыну, дзе працягвае займацца педагогічнай працай. У 1893 годзе ў Харкаве выдаецца кніжка К. Лейкі «Русская азбука. Учебник родной грамоты для классного и домашнего употребления». Адначасова ў розных часопісах і газетах друкуюцца яго педагогічныя артыкулы.

У 1911—1912 гг. пісьменнік актыўна друкуецца ў газеце «Наша Ніва». Сярод твораў — вершы, байкі, казкі, апавяданні. «Надта здольны нашанішні апавядальнікі», — казаў пра Лейку М. Гарэцкі.

У 1912 г. у Вільні выходзіць асобным выданнем «Снатворны ман», сцэнка для дзіцячых тэатраў. «Пасьвячаю гэта сваю працу вясновым дзецям Слонімскага павета», — напісаў К. Лейка на тытульным лісце. Гэта была першая спроба ў беларускай літаратуры

стварыць п'есу для ляльчага тэатра. У 1914 годзе па ініцыятыве Я. Купалы павінен быў з'явіцца зборнік твораў, які К. Лейка меркаваў назваць «Засеўкі». У сувязі з вайной зборнік не выйшаў у свет.

Пісьменнік у 1917 годзе цяжка захварэў, пераехаў да брата на Валынь. Гэты перыяд стаў самым драматычным у яго жыцці. К. Лейка застаўся без сродкаў на існаванне. Тым не менш, будучы цяжка хворым і знаходзячыся ў становішчы «запраўскага жабрака», ён працягваў пісаць. Прадчуваючы бліzkую смерць, ён вёў актыўную перапіску з мэтай перадаць на радзіму сваю творчую спадчыну.

Увазе чытача прапануюцца лісты К. Лейкі ў Беларускі Камітэт у Варшаве. Адзін з іх адрасаваны непасрэдна Лявону Дубякоўскаму, які на той час быў старшынёй камітэта. Да лістаў прыкладаецца ліст-завяшчанне К. Лейкі на права захавання, выкарыстання і абароны яго літаратурнай спадчыны Беларускім Навуковым Таварыствам. На жаль, лёс твораў пісьменніка, перададзеных ім у Беларускі Навуковы Таварыства, да гэтага часу невядомы. Лісты напісаны ў лютым-красавіку 1921 г., незадоўга да смерці Кандрата Хведаравіча (ён памёр у верасні 1921 г.).

Матэрыялы захоўваюцца ў ЦДАМЛМ РБ (ф. 3, воп. 1, адз. зах. 236, арк. 76—80). Лексічныя асаблівасці арыгіналаў захаваны, арфаграфічныя — часткова.

М. АУСЯНАЯ,
супрацоўнік ЦДАМЛМ РБ.

ВАРШАЎСКАМУ
БЕЛАРУСКАМУ
КАМІТЭТУ

Мае браткі!

Раней, чым удацца да Вас з сваёю просьбаю, лічу патрэбным знаёміць Вас з сваёю асобаю, хто я такі ёсць.

Я — Кандрат Тодараў Лейка, — беларус, грамадзянін Гродзенскае губ., Слонімскага павету, дзярэўні Збочна. Большую частку свайго жыцця я правёў за межамі сваёй Бацькаўшчыны — на Украіне ў Харкаўшчыне, дзе на працягу больш як 35 лет займаў ружныя вучыцельскія пастаці. У 1917 року з прычыны цяжкае хвароўе (паралюш ног) я пакінуў службу і з Харкаўшчыны пераехаў на Валынь у мястэчка Здалбунава Ровенскага павету, дзе цяпер і жыюць ці, праўдзівей, мучуся.

Просьбу да Вас, браткі, маю вольную якую. Жывучы на чужыне, я зусім не ведаю, што робіцца на маёй Бацькаўшчыне (на пісьмы не маю адтуль ніякіх адказаў) ці стане яна самастойнаю рэспублікаю, ці мо — не дай Божа — будзе падзелена між суседнімі дужэйшымі панствамі і згубіць назаўсёды сваю культуру, сатрэ сваё аблічча. Як аб гэтым судзіць Парыжскі Велькі Савет? Калі што, браткі, ведаеце аб гэтым — скажэце мне, — гэта першае.

Другое: звесціце мне, калі ласка, дзе і якая цяпер выходзіць газета на беларускім абшары ў роднай мове?

Трэцяе: будучы ўжо хворым, я напісаў некалькі шыткаў вершаў, казак і апавяданняў у беларускай мове. Хочацца, каб гэтая мая праца не прапала дарэмна, а пайшла на карысць бацькаўшчыне, але як я адзінока, дык па смерці маёй усе мае шыткі могуць быць знішчаны, — дзеля ахароны сваёй літаратурнае працы хацеў бы ўсе свае шыткі аддаць у спрат якому-небудзь беларускаму обшару ці кружку. Калі ведаеце, браткі, гэтае обшар альбо кружок, — скажэце мне, дзе яны знаходзяцца.

Чацвёртае: раней падтрымку дзеля свайго пагананага жыцця я меў з маленькае вучыцельскае пенсіі, якую мне выдавала рускае правіцельства праз Ровенскае Казначэйства, але як Валынь перайшла ў польскую ўладу, пенсію ў мяне адабралі, і я застаўся запраўскім жабраком: у 1920 року, здаецца, у кветні, я ўручыў на ўвагу польскага Міністра асветы (праз пана Начальніка Панства) просьбу аб выдачы мне дапамогі на працягце, але да цяперашняга часу ад М-ра на сваю просьбу не маю ніякай отпаведзі. Шчыра прашу Вас, браткі, калі можна, наведайцеся ў М-ва асветы, ці атрымала яно маю просьбу, і калі атрымала, то ці можна мець якую надзею на дапамогу ад польскае ўлады, а то неўзабаве прыйдзеца рукі на сябе наладзіць, каб не мучыцца галадухаю. Прашу, браткі, не гневаіцеся, што я Вам навіязваю лішнюю

фатыгу. На адпаведзь прыкладваю паштовую марку.

З шчыраю пашанай К. Лейка
Мяйсцовасць мая:

м. Здалбунава, Ровенскага павета, Валыньск. губ. по Николаевской ул., д. № 30
Кандрату Федоровичу Лейко

К. Лейка.

Пісьмо мае памету: «Атказана 4/II-1921 р.»

У БЕЛАРУСКИ КАМІТЭТ
У ВАРШАВЕ

Дабрадзей!

Ад усяго сэрца шчыра дзякую Вам за вопніе на маё пісьмо. Вашая прыпыска, што нашая Бацькаўшчына неўзабаве стане незалежнаю, самастойнаю — тхнула ў мае змучаныя грудзі цёплым променем вешняга сонца; ажывіла маё завяшае ад нуды і смутку сэрца. Божа! памажы маёй змучанай Мацеры-Айчыне выравацца з клешчаў няволі і дай ёй спосаб і сілы выбіцца на роўную шырокую дарогу, якая можа прывесці яе да вольнага жыцця, да шчасця!..

Так жа дзякую Вам, што паралі мне аддаць мае літаракія труды на спрат і ўладу Беларускаму Навуковому Таварыству. Як толькі закончу апошні шытак — зараз усе свае творы перашлю Вам дзеля адпраўкі ў Таварыства. Але каб не выйшла якога непаразумення, прашу Вас уперад спісацца з Б.Н.Т., ці згодна яно будзе прыняць мае труды на асабліва вылажанай мною ўмове, копію з якое я пры гэтым пісьме прыкладваю. Як толькі Т-ва дасць Вам згодны з маёю воляю адвет, звесціце мне, і я без адкладу прышлю Вам свае шыткі...

З пашанай нізка шапкую Вам

Пісьмо мае памету: «На водпісь картэчкаю — прыкладваю марку».

У БЕЛАРУСКАЕ
НАВУКОВАЕ
ТАВАРЫСТВА

Тысяча дзевяцьсот дваццаць першага року дзiesiąтага лютня, я, прылажыўшы ніжэй сваю руку, грамадзянін дзярэўні Збочна, Слонімскага павету, Гродзенскае зямлі Кандрат Тодараў Лейка, будучы цяжка хворым, усе свае літаракія труды аддаю на спрат, абарону і ўладу Беларускаму Навуковому Таварыству на ніжэй вылажанай умове:

1. Беларускае Навуковае Таварыства, атрымаўшы мае літаракія труды, скампанаваныя ў шытках №№ 1—2—3—4—5—6, 7 і 8, мае права безадкладу друкаваць іх у беларускіх тыдзеньніках і месячніках, або выпушчаць іх у свет асобнымі кніжкамі, калі знойдзе гэта патрэбным.

2. Апроч таго, я перадаю права Б.Н.Т-ву на ўладу ўсімі маімі творамі, якія раней былі ўжо надрукаваны ў беларускай газеце «Наша Ніва».

3. Без дазвалення Б. Н. Т. ніхто нідзе не мае права друкаваць маіх літаракіх твораў.

4. Ганарар, ці плату за надрукаванне маіх твораў устанаўляе Б.Н.Т. па сваім узглядзе.

5. Прыбытак, які збярэцца ад надрукавання маіх трудоў, выдаецца мне, а па маёй смерці майму сыну Віталю, каторы цяпер знаходзіцца на гадоўлі ў свае цёткі Настусі Васільеўны Пеліпенкі (м. Кішэнка, Кабяляцкага павета Палтаўскае зямлі). А як, не дай Божа, неўчасе памрэ мой сын, увесь прыбытак ад мае літарак. працы йдзе ў пользу Б. Н. Т.

6. Калі будуць мае труды надрукаваны асобн. кніжк., то гэтыя кніжкі, кажная ў 5 экз., павіны быць высланы ў Азерніцкае вуч. Слонімскага павету, дзе я колісь пад кірункам вучыц. Вікторскага здабываў першыя пачатку навук.

Кандрат Тодараў Лейка.
13 апрэля 1921 г.

Шаноўны Пана Дубякоўскі!

Прашу выбачыць, што я так часта прычыняю Вам лішня клопаты, звяртаючыся да Вас з сваімі пытаннямі, злучанымі суцэла з інтарэсамі мае асобы.

Першае,—я хацеў бы даведацца ад Вас, ці згодзіцца Б.Н.Т-ва ўзяць на спрат мае літаракія творы, ці не? Можна, Т-ва аб гэтай справе ўжо што-небудзь Вам пісала.

Другое,—ці пойдучы у друк мае вершыкі і карэспандэнцыя, што я паслаў Вам пры перадгэтэшнім пісьме. Калі пасланыя матэрыялы спользуе рэдакцыя,—магу паслаць больш.

Трэцяе,—прашу параіць, куды і ў якую ўстанову Р.Р.Р. я мог бы ўдацца з просьбаю аб задавальненні мяне, як адстаўнога вучыцеля, страціўшага суцэль працавітасць, грашоваю падмогаю, замест аднятае ў мяне пенсіі, якую я меў раней да адходу Валыні пад польскую ўладу?

За ўсе Вашы паведамленні на мае вышэй вымаўленыя запытанні,—калі Ваша ласка будзе імі здавольніць мяне,—я застануся вечно Вам удзячным... Яшчэ раз сардэчна дзякую Вам за Вашу шчодрую падмогу. Будзьце здаровенькі і шчаслівы.

Нізенька Вам шапкую і моцненька жму Вашу добрую шчодрую руку.

Кандрат Лейка.

Пісьмо мае памету: «23.IV.21. Адказано».

ДОЛЯ
ПРАЎДЫ

Хрушчоў нагнуўся і падняў капейку і загадаў лічыць капейку грыўнямі. Маўляў, падарожжае ян, зладзейка, дын будзе працаваць на нас актыўней. Была ніхкітрау Мікітава рэформа, і вельмі хутка ўсё прыйшло ў норму: нагнуцца за капейкаю — наўна, не зробіцца капейка наша грыўняй... А што цяпер капейка — багацейка, калі рубель амаль ці не капейка?

Гэта страшнае слова — асіміляцыя... Гэта салодкае слова — асіміляцыя... Для адных — пагібель нацыі, для другіх — злічце нацыі. Адны — нацыяналісты, другія — інтэрнацыяналісты. А якой жа яна бачыцца — адзіная нацыя? Спрэс з камуністаў-атэістаў? І все будут гаворыць по-рускі? І пагалоўна, без выняткаў, ушчэнт выкарыстання акцэнт? А як жа таварышы Сталін, Дэяміяней? Ісключэння толькі для вождей? О гэта салодкае слова — асіміляцыя! О гэта страшнае слова — асіміляцыя!

Адзетку на Галі — кашулька і каралі. «А чаго яны вылупіліся?» — абурэецца Галія.

Пісьмо рабочым завода «Луч». Адлічвае гадзіны завод на праспекце Скарыны. Час, як яго ні сціскалі, мінулае з прышлым звязалі. Колькі пройдзена, перажыта, і я вам скажу адкрыта, я б даўно ўжо вашу назву — камбінацыю з трох літар — на роднае слова змяняў.

На філалагічным факультэце. «Прафесар, як прырар гавораць вашы хросніцы!» «А нам гэта, выбачайце, абсалютна без розніцы».

Колькі будзе на Беларусі партый? Дзве, а не дваццаць пляч — адна тасавача карты, другая патрабаваць: «Пераздаць!»

Хто снажа зараз, чаму парк названы імен чэлюскінцаў? Што агульнага меў з параходам далёкі ад Поўначы Мінск? Быў пасланы ў ляды караблін, для высокіх шырот непрыгодны, і каб прыхаваць памылку, «правадыр» абвясціў бум (гэта быў ягоны метаф — як што — «шурум-бурум»). Дык каму паслужыў той подзвіг і хто каго ратаваў? Я думаю пра найнаасць тых, хто парі на зываў. Дурнота, яна не канчаецца, узніслася — яе нутро, цягнік толькі прыпыняецца на станцыі метро...

Комплексы: навуны мроілася, што яго зарэжуць, але нешта знутры гэтаму радавалася, трывожыла, праўда, ці вызваліцца зярняткі — гаспадар напісаў на навуны «1 кг. — 100 р.» — дын не ж, бралі.

Як нараджаюцца і паміраюць фразы? Я, дружа, Дон Кіхот і Санча Панса разам. Ледзь бравы Дон Кіхот ухопіць здань за фалды, які Санча Панса тут і лезе з мейра праўды. Хоць месяц і на скон, а шлемам не дакінучы. Які ў фразы кон? І жыць ёй, і загінуць.

З канфуцыя: трэба вучыць дзяржаву любіць, бо так — за што яе любіць?

За рулём лічаць, што язда — тансма хадзьба, толькі не пешая.

Галоўны рэдактар Мікола ГІЛЬ.

Рэдакцыйная калегія:

Заір АЗГУР, Алесь АСПЕНКА, Анатоль БУТЭВІЧ, Анатоль ВЯРЦІНСКІ, Андрэй ГАНЧАРОУ [нам. галоўнага рэдактара], Уладзімір ГНІЛАМЕДАЎ, Лілія ДАВІДОВАІЧ, Міхась ДРЫНЕЎСКІ, Алесь ЖУК, Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ, Ігар ЛУЧАНОК, Уладзімір НЯКЛЯЕЎ, Нічыпар ПАШКЕВІЧ, Барыс САЧАНКА, Юрась СВІРКА, Рычард СМОЛЬСКІ, Уладзімір СТАЛЬМАШОНАК, Віктар ТУРАЎ.

Адказны сакратар Барыс ПЯТРОВІЧ.

Індэкс 63856
Тыраж 18068

П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарова, 19.

Тэлефоны: прыёмная рэдакцыі — 33-24-61; намеснік галоўнага рэдактара — 33-25-25; адказны сакратар — 33-19-85; аддзел публіцыстыкі: Міхась ЗАМСКІ — 33-19-65; аддзел пісьмаў і грамадскай думкі: Людміла КРУШЫНСКАЯ, Марыя ГІЛЕВІЧ — 33-19-85; аддзел літаратурнага жыцця: Алесь МАРЦІНОВІЧ — 33-24-62; аддзел крытыкі і бібліяграфіі: Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ — 33-22-04; аддзел літаратуры: Юрась СВІРКА — 33-22-04; аддзел музыкі: Святлана БЕРАСЦЕНЬ — 33-21-53; аддзел тэатра, кіно і тэлебачання: Жана ЛАШКЕВІЧ — 33-21-53; аддзел выўленчага мастацтва і аховы помнікаў: Пётра ВАСІЛЕЎСКІ — 33-24-62; аддзел навін: Віталь ТАРАС — 33-19-65, Юрась ЗАЛОСКА — 33-22-04; аддзел мастацкага афармлення: Уладзімір ТАБУШАЎ — 33-44-04; фотакарэспандэнт Уладзімір ПАНАДА — 33-24-62; бухгалтэрыя — 26-86-40.

Пры перадруку просьба спасылца на «ЛІМ». Рукапісы рэдакцыя не вяртае і не рэцензуе. Пазіцыя рэдакцыі можа не супадаць з думкамі і меркаваннямі аўтараў публікацый.

Нумар падпісаны ў друк 30.07.92 у 18.10.

ЛІМ

Заснавальнікі:

САЮЗ ПІСЬМЕННІКАЎ БЕЛАРУСІ
І МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ
РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ

Выходзіць раз на тыдзень па пятніцах
Друкарня «Беларускі Дом друку».